

EEN RIJKE OOGST

De opwekking in Schotland in 1742

"Zult Gij wonderen doen aan de doden?" Psalm 88:11a

door

L. J. VAN VALEN

Gedeeltelijk in het Nederlands verschenen onder titel:

Een Geloofwaardig en kort verhaal van 't heerlijk werk Gods geopenbaard in de overtuiging en bekering van een groot getal zielen in de gemeente van Cambuslang en in andere plaatsen in Schotland.

Briefsgewijze geschreven aan een vriend met de nodige attestatiën van enige predikanten, proponenten, enz.

Als mede

Een voorrede van de eerwaarde heer

HUGH KENNEDY

Getrouw Leraar in de Schotse Gemeente te ROTTERDAM.

Getrouwelijk uit het Engels vertaalt,

DERDE DRUK

Te Rotterdam

Bij Hendrik van Pelt en Adrianus Douci, Pzn.

Boekverkopers, 1743

Inhoud

Inleiding

1. Hoofdstuk. Het verval ingeluid
2. Hoofdstuk. Tekenen van opleving
3. Hoofdstuk. Het wonder van Cambuslang
4. Hoofdstuk. Twee avondmaalsvieringen
5. Hoofdstuk. Voorbeelden van bekering
6. Hoofdstuk. Opwekking in Kilsyth
7. Hoofdstuk.
8. Een onvruchtbare pennenstrijd
9. Hoofdstuk.
10. Het nagloeien van het vuur
11. Literatuuropgave

Inleiding

De serie OPWEKKING, VROEGER EN NU blijkt in een behoefte te voorzien. Als eerste uitgave verscheen *Stromen op het droge* van William Reid, waarin een uiteenzetting wordt gegeven over de boodschap en beleving in tijden van opwekking. Het tweede boek uit de serie, *Toon mij nu Uw heerlijkheid*, bevat een aantal preken van Dr. D. Martyn Lloyd Jones, over de noodzaak van een herleving van de christelijke godsdienst in het kader van de problematiek van onze eeuw.

De keuze voor het derde werkje viel op een voorbeeld van een revival uit het verleden. Onder de titel van *Een rijke oogst* schreven wij een beknopte geschiedenis van de opwekking in Schotland in 1742, die voornamelijk in de omgeving van Glasgow plaatsvond. Het was in dezelfde tijd dat soortgelijke bewegingen ook in Engeland, Wales en Amerika voorkwamen. Tegen de achtergrond van de eeuw van de "Verlichting" en de hiermee gepaard gaande ingezonkenheid van het geestelijke leven, betekenden de "revivals" in de Engelstalige wereld een krachtige impuls tot de uitbreiding van het Koninkrijk van Christus. Zij baanden de weg voor het georganiseerde evangelisatie- en zendingswerk en stimuleerden daarbij een optimistische toekomstverwachting. In dit boekje wordt eerst aandacht geschonken aan het "voorspel" van de Schotse opwekking.

Invloeden vanuit Engeland, door het opkomend methodisme, en vanuit Amerika, door het werk van mannen als Jonathan Edwards en de gebroeders Tennent, sloten aan op het sterke verlangen naar een krachtig réveil dat hier onder de "Evangelicals" leefde. Het was vooral de Engelse Methodist George Whitefield, die de wens van velen wist om te vormen tot daadkracht. Meermalen bezocht hij Schotland en hij werd ook nauw betrokken bij de opwekking die in het dorpje Cambuslang begon en later in het nabijgelegen Kilsyth gestalte kreeg. Het was geen onbijbels activisme dat de "Evangelicals" dreef, maar een aanhoudend biddend bezig zijn, waardoor verrassende wegen geopend werden. Het gemeenschappelijk gebed en de verkondiging van de eenvoudige boodschap van het Evangelie voor zondaren, waren de middelen in Gods handen om grote wonderen te doen. Vele honderden werden in het hart geraakt en tot Christus geleid. Het vuur van de opwekking dat op vele plaatsen in het land begon te branden, had een lange nawerking. Deze nagloei bleef nog lange tijd zichtbaar, ook toen het réveil over haar hoogtepunt heen was.

Evenals bij de opwekkingen in Engeland en in Amerika, ontbrak het in Schotland niet aan schaduwkanten. Excessen in de vorm van mentale en psychische bijverschijnselen kwamen ook in Cambuslang en Kilsyth voor, hoewel deze binnen de perken bleven. Een ander negatief aspect was de houding van sommige geestverwanten, die de beweging veroordeelden. Het is een bewijs dat hoogtepunten in de kerkgeschiedenis nooit mogen worden geïdealiseerd. In bijbels licht bezien zijn de menselijke aspecten altijd verweven met het ware werk van God en is het nodig om hierbij evenwichtig onderscheid te maken.

Bij het vaststellen van de criteria waaraan een opwekking moet voldoen, dienen alleen bijbelse normen te worden gebruikt. Dit wil niet zeggen dat menselijke en zondige bijbedoelingen bij een opwekking geen rol kunnen spelen. Maar als alleen op grond hiervan de beoordeling bij voorbaat negatief uitvalt, wordt de betekenis en het doel van een herleving uit het oog verloren. Vaak is deze manier van benaderen niets anders dan het camoufleren van eigen geesteloosheid en zelfgenoegzaamheid. Een boutte afwijzing van de noodzaak van een opwekking zonder meer, gaat voorbij aan

wat de Schrift hierover aangeeft. Dan wordt de nood van de situatie niet gepeild en in feite gebagatelliseerd. Hierbij dient te worden opgemerkt dat ook het blijven redeneren over onderwerpen als godsverduistering, zonder bijbelse oplossingen aan te dragen, de werkelijke nood verbloemt. Alleen het besef van eigen geesteloosheid drijft uit tot de *"Geest der genade en der gebeden"*. Het richt zich op de beloften van God, dat Hij Zijn gemeente niet zal verlaten, maar op Zijn tijd *"stromen op het droge"* zal geven.

Opwekking begint met het wijzen van de vinger naar zichzelf. Afbrekende kritiek op anderen is funest voor de doorwerking van Gods Geest. En wat is het belangrijkste kenmerk van een opwekkingsbeweging anders dan "ootmoed"? De omstandigheden mogen verschillen, de karakters en gaven uiteenlopen, maar de gemeenschappelijke noemer is een ootmoedig smeekgebed om de doorwerking van Gods Geest. De opwekking in Schotland begon eigenlijk op gebedssamenkomsten van Gods kinderen. En de noodzaak van het gezamenlijk bidden, het *"Concerted Prayer"* werd voor, tijdens en na het revival des te meer gevoeld. De gebedskringen hadden een heilzame werking op het persoonlijk geestelijk leven en gaven een grote uitstraling naar hen *"die buiten zijn"*. Het is een bewijs, ook in onze tijd, dat het gemeenschappelijk gebed niet alleen tot verdieping van de onderlinge band leidt, maar soms verrassende gevolgen kan hebben.

De apostel vermaant de gemeente om *"de onderlinge bijeenkomsten niet na te laten"*, waaraan hij laat vooraf gaan: *"Laat ons op elkander acht nemen, tot opscherping der liefde en der goede werken"* (Hebr. 10:24, 25). George Hutcheson tekent in zijn Verklaring van de Kleine profeten bij Maleachi 3:16 aan: *"De gemeenschap der heiligen, in onderlinge samensprekingen en vermaningen, (welke gebeuren binnen de perken van der mensen standplaats, en die tot versterking van elkaar dienen, tegen de verzoeken van de tijd, en niet die gebruikt worden, om de mensen daartoe te verstrikken), is een noodzakelijke plicht, en een bijzonder middel des levens in een boze tijd ..."*

In dit verband verwijzen wij tevens naar de voorrede van de bekende Jakobus Koelman in het boekje van de Schotse *"prakticijs"* John Brown, Christus, de Weg, de Waarheid en het Leven over de noodzaak van het houden van gezelschappen. Hoe waren Koelman en andere vertegenwoordigers van de Nadere Reformatie doordrongen van de noodzaak van de bijeenkomsten van de gelovigen, *"tot onderlinge samenspraak en opwekking van elkaar"*.

Moge de God des Verbonds in onze tijd Gods kinderen aanwakkeren tot een gezamenlijke verootmoediging. Het bewenen van de *"breuk van Sion"*, op de puinhopen van het kerkelijk Jeruzalem, zal naar Zijn belofte een zekere uitwerking hebben, niet door middelen van menselijk activisme, maar alleen door de kracht van de Heilige Geest!

Dordrecht, mei 1993 L. J. van Valen

HOOFDSTUK 1

Het verval ingeluid

De "Glorious Revolution"

Na dertig jaar lang gezocht te hebben onder voortdurende vervolging, brak er voor de Schotse kerk een rusttijd aan. Op 5 november 1688 landde de Hollandse stadhouder Willem III aan de Engelse kust in Torbay, met de bedoeling een eind te maken aan het juk van de roomse koning Jakobus Stuart. Nadat deze gehate vorst naar Frankrijk gevlucht was, kreeg Willem van Oranje met zijn vrouw Mary Stuart de scepter over het Engelse rijk aangereikt. En mede tot grote blijdschap van zijn Schotse hofprediker, William Carstares, aanvaardde hij een jaar later ook de scepter over Schotland. De verbinding van het Britse rijk met de Republiek der Zeven Provinciën betekende een versteviging van de zaak van het protestantisme in Europa. De gelovigen in Engeland en Schotland konden na een lange tijd van tirannie weer vrij ademen. De "Glorious Revolution" luidde een nieuw tijdperk in, waarna de kerk onder het kruis haar banier weer ongehinderd kon vertonen.

De vele graven van de martelaren waren zichtbare herinneringen aan de strijd van het getrouwe "overblijfsel" van Covenanters tegenover de overmacht van willekeur en tirannie. Deze strijd had van 1660 tot 1688 geduurd. Het ging hierbij om het zuiver houden van de leer en de praktijk van de hervorming, die zulke diepe wortels in het volksleven had geschoten. De Covenanters beoogden het zuiver houden van de kerkelijke banieren en zij zagen de invoering van de bisschoppen en van de Engelse, in hun ogen verroomde liturgie, als een aantasting van de rechten van Christus als Koning van Zijn Sion. Weinigen gingen na de bevrijding door Willem van Oranje in hun voetstappen verder. De Covenants, de gezworen nationale verbonden, de geestelijke grondwet van het Britse rijk, waren voor hen algemeen verbindend en hielden een garantie in voor de calvinistische kerkregering en liturgie, waarvoor zovelen goed en bloed hadden opgeofferd. De nieuwe leiders van de Schotse kerk gingen niet zover om deze verbonden uit de jaren 1635 -1645 opnieuw te erkennen. Wel werd de presbyteriaanse kerkvorm in ere hersteld en de Belijdenis van Westminster weer als "subordinate"(ondergeschikte) standaard verheven, maar het kwam niet tot een volle doorwerking van de oorspronkelijke Reformatie. Daarbij was de nieuwe Stadhouder-koning een voorstander van een verregaande tolerantie, zoals dit hem in de Verenigde Republiek was bijgebracht. Zodoende hadden, naast de gevestigde presbyteriaanse kerk, ook de episcopalen in Schotland bestaansrecht gekregen. Wel werden de "curates", de episcopale hulppredikanten, zij het met veel moeite, uit de gevestigde kerk verwijderd. Toch lieten zij zich hun invloed zomaar niet ontnemen, want het duurde jaren voordat de meerdere vergaderingen de touwtjes weer stevig in handen hadden.

Een gepropageerde verdraagzaamheid

Al was de kerk uit het stof herrezen, al was de prediking in eer hersteld, toch bleef het bouwwerk zwak. De meeste Cameronians, de volgelingen van Richard Cameron die de laatste jaren van de vervolging het gezicht van de strijd van de Covenanters hadden bepaald, wilden zich niet bij de "nieuwe" kerk aansluiten. En veel presbyterianen binnen de kerk waren de strijd moe. Zij schuwden confrontaties met het nieuwe bewind, dat toch ook weer aanstuurde op een strak geleide inmenging in kerkelijke zaken. Zo vertoonde de Schotse kerk meer haar zwakke kanten dan haar oorspronkelijke kracht. Op de eerste Assembly, de grote synode, die, na vele jaren

verboden te zijn geweest, in 1690 bijeen kwam, hoorden de aanwezigen gelaten aan hoe de Commissioner van koning Willem, Lord Carmichael, de kerk maande tot "moderation", een gematigde en verdraagzame houding tegenover andersdenkenden. De tien jaren die volgden, kenmerkten zich als een tijd van onrust zowel als van tolerantie. De weergekeerde rust leidde niet tot een geestelijke opleving en hernieuwde waakzaamheid, maar was eerder een voedingsbodem voor lauwheid en onverschilligheid. Het gemis aan trouwe wachters van het gewicht van een Rutherford en Renwick, gaf de "kleine vossen die de wijngaard verderven" des te meer kansen om op subtiële manieren de fundamenten te ondergraven.

Ondanks het voortgaande verval was binnen de bedding van de Schotse kerk een invloedrijke kern van gelovigen overgebleven, die in de "oude paden" wilde wandelen. De Godsvrucht van velen gaf de kerk glans en het waren de eenvoudige wevers en keuterboeren uit de zuidelijke graafschappen die het sieraad van de kerk uitmaakten. Zij lazen niet alleen de preken en de geschriften van mannen als James Durham en Hugo Binning, maar zij waren te vinden onder de prediking van de getrouwe predikanten, die de oude beproefde lijn zochten te volgen. Hun hongerige zielen vonden voedsel onder hun prediking die de glans en rijkdom van Christus voorstelde. Al waren sommige gebieden schaars bedeed met getrouwe Evangeliedienaars, er waren plaatsen waar meer dan één voorganger het Evangelie op bijbelse wijze verkondigde. Het levensverhaal van Elisabeth West, een dienstbode uit Edinburgh, laat zien wat voor hemels koren uit de hemelse schuren er na de "Roemrijke Omwenteling" in de kerkgebouwen van de hoofdstad werd opgedist. Wij lezen van de zegenrijke bediening van mannen als James Kirkton,

George Meldrum en George Andrew, predikanten die het pit en merg van hemelse zalving vertoonden. Hun preken waren doorzoekend, bevindelijk en vol van de rijkdommen van Christus. Zij waarschuwde, niet klem tegen het voortwoekerend formalisme en trachtten de sluimerende zielen wakker te schudden. De Heere betoonde Zijn rijke gunst tegenover de Schotse kerk door het licht van de kandelaar van de Woordbediening op veel plaatsen helder te laten schijnen. En ook in het noorden, in de woeste gebieden van de Hooglanden, werden steeds meer dorpen begunstigd met predikanten die niet alleen zuiver preekten, maar ook vrucht begonnen te oogsten op hun vaak zo moeilijke arbeid.

Een opkomend wetticisme

Welke gevaren bedreigden het kerkelijk front? Aan de ene kant het gevaar van de politiek die de vrijheden van het kerkelijk bestuur wilde beknotten, en vervolgens de opkomende geest van de Verlichting met alle bijkomende invloeden. Maar er was nog een ander gevaar dat werd onderschat: de eenzijdigheid onder hen die de banier van de waarheid wensten hoog te houden. De heersende theologie onder de behoudende partij werd gekenmerkt door een scholastiek calvinisme, dat grote invloed uitoefende op de prediking. Meer dan voorheen werd deze beheerst door een systematische uiteenzetting van de heilswaarheden. De intensieve contacten met Holland, waar de scholastiek op de universiteiten een heersende positie innam, en het feit dat veel studenten ook daar college volgden, versterkte deze tendens nog meer. Als reactie op het voortwoekerende formalisme werd de gulle voorstelling van het Evangelie, die de preken van de Covenanters kenmerkte, verduisterd door een eenzijdige verkondiging van het heil. Behalve een sterke benadrukking van Gods eeuwige raad, werd veel aandacht geschonken aan de kenmerken van bekering en genade. De beloften van het

heil werden niet voluit aan alle hoorders aangeboden, maar meer voorwaardelijk naar voren gebracht. En de heiligmaking werd meer geleerd als een plicht dan in nauwe verbinding met het verzoenend werk van Christus. De benadrukking van voorwaarden en kenmerken ging steeds meer ten koste van de verantwoordelijkheid van de hoorders om Christus als Zaligmaker aan te nemen, zoals Hij in het Evangelie aan een ieder wordt aangeboden.

Deze wettische tendensen in prediking en theologie werden door sommigen opgemerkt. Zij zagen vooral de gevaren van het neo-nomianisme, dat van het Evangelie een nieuwe wet wilde maken. Al had dit zogenaamde Baxterianisme dat in Engeland voedingsbodem had gekregen, gelukkig geen volledige doorwerking en al kreeg het echte hypercalvinisme van Engelse "dissenters" als Hussey en Skepp geen schijn van kans, toch vonden zij het nodig om waakzaam te zijn. De echte hypercalvinisten, oorspronkelijk een antinomianse stroming, ontkenden het welmenend genadeaanbod en maakten van de leer van de uitverkiezing een star systeem, dat geen enkele ruimte biedt voor de verantwoordelijkheid van de onbekeerde zondaar.

In feite bleef de verschuiving in Schotland beperkt tot het verleggen van accenten, wat tot een afzwakking leidde van de rijkdom van het Evangelie en van de centrale plaats die het verzoenend werk van Christus in de verkondiging behoort in te nemen.

Het was vooral Thomas Halyburton, professor aan de universiteit van St. Andrews, die de waarschuwend vinger omhoog hief. Vlak voordat hij in 1712 zijn korte en veelbelovende leven beëindigde, waarschuwde hij zijn studenten en collega's voor het toenemende wetticisme. "De reden waarom het Evangelie vandaag aan de dag zo onvruchtbaar is, is omdat de eenvoudigheid van de prediking wordt verwaarloosd." "Ik zie het kwaad van een wettische prediking. O Heere, Gij weet hoe het in deze arme kerk is gesteld. De heerlijkheid van het Evangelie bestaat toch in de bediening van de Geest."

Behalve voor het wetticisme waarschuwde hij voor grove dwalingen. "Ik zag en zie dagelijks meer en meer de groei van de arminiaanse, pelagiaanse en sociniaanse dwalingen; deze tezamen genomen met de groei van de goddeloosheid die zichtbaar wordt, geeft mij een droevig vooruitzicht op de dingen die komen zullen." Zag hij deze dwalingen alleen in het Engelse buurland opdoemen, of ook in zijn eigen land? In zijn tijd was de leer in Schotland voor het oog nog zuiver, maar zag zijn profetische blik verder? Veelzeggend waren zijn woorden: "Ik ben geen profeet, ik geef niet voor te kunnen profeteren, maar ik ben ervan overtuigd dat een storm over het land zal komen."

Ook andere stemmen werden gehoord. In 1701 verscheen een boekje van de hand van James Hog, predikant van Carnock, met als titel *Remarks concerning the Spirit's operation and the difference betwixt the law and the Gospel* ("Enkele opmerkingen over de werking van de Heilige Geest en het onderscheid tussen wet en Evangelie"). In 1709 verscheen hiervan de tweede druk, maar dan vermeerderd en onder een andere titel. Bij de eerste uitgave bleef de schrijver anoniem. De scherpe toon legde de vinger op de wonde plek. Hog waarschuwde voor vermenging van wet en Evangelie en zette de reformatorische leer van de genade uiteen. Hij waarschuwde voor wettische overtuigingen als heimelijke gronden of geschiktheden voor het heil. Het Evangelie wordt ontkracht door dergelijke voorwaarden en het werk van Christus als volkomen Zaligmaker en Borg teniet gedaan en verduisterd.

Ook eenvoudige vromen merkten met leedwezen de veranderingen in de prediking op. Elisabeth West haalt in haar geschrift met instemming James Kirkton aan, die op de kansel waarschuwde voor het boekje *The Whole Duty of Man* ("De algehele plicht van de mens"). "Kirkton gaf zeer dikwijls op de kansel zijn getuigenis tegen dit boek door te zeggen dat het er zo ver vandaan was de gehele plicht van de mens te zijn, dat het niet de helft daarvan was, want dat de gehele plicht van de mens hierin gelegen is om Christus aan te nemen en dit boek vermeldt niet één woord van Christus." Het proclameren van een wettische heiligmaking deed grote afbreuk aan het werk van Christus. Geen wonder dat de kracht van de Evangeliebediening steeds meer begon te wijken.

Met heimwee zag Halyburton terug naar de dagen van vervolging, toen de krachtige prediking van de getrouwe getuigen zo rijk werd gezegd. En John Munro, een geoefend christen uit de Hooglanden, die enige tijd in Edinburgh woonde, schreef in 1715 aan James Webster, een Godzalig predikant in dezelfde stad: "Wanneer ik denk aan de droeve dagen die Schotland verwacht, vanwege het verleden en huidige verval in de kerk, dan heeft onze waardige vriend (over wie hij schreef, vert.) onder andere een bloedend hart ..."

De geest van rationalisme

Er was nog een ander gevaar dat de kerk bedreigde. Parallel met een toenemende invloed van de scholastiek in de theologie, die desalniettemin gekenmerkt werd door rechtzinnigheid, was daar het gevaar van het rationalisme. De vrije gedachten van de zeventiende eeuw, die in Holland door mannen als Descartes en Spinoza werden voorgestaan, bevruchtten het wijsgerig denken in Engeland. In 1689 liet John Locke, een leerling van de bekende Puritein John Owen, in Gouda zijn *Epistola de Tolerantia* verschijnen. Hij brak daarin een lans voor verdraagzaamheid, godsdienst, vriendschap, goede zeden en manieren. Het was een reactie op de godsdienstige twisten die jarenlang, ook onder de Puriteinen, hadden gewoed. De vrijheid van godsdienst die Willem III ook voor de "dissenters" waarborgde, betekende een unieke gelegenheid om elkaar te respecteren. Niet het confessionele dispuut, maar de liefde en het gezond verstand moesten het Christendom nieuwe impulsen geven. In 1695 verscheen van zijn hand *Reasonableness of Christianity*, dat een verdediging bevatte van de redelijkheid van het christelijk geloof. Ook schreef hij een *Essay on the Human Understanding*, waarin hij de grenzen aangaf tussen de rede en de openbaring. Zijn bedoeling was om meer aandacht te schenken aan de natuurlijke en rationele Godsopenbaring.

Deze benadering ging echter ten koste van de bijbelse openbaring en deed afbreuk aan het calvinistische dogma van het gezag van Gods Woord, zoals deze in de Westminster Confessie wordt verwoord. Geen wonder dat Locke ook in Holland bij remonstrantse schrijvers als Limborgh bijval vond.

Behalve het rationalisme kwam in Engeland het Deïsme op. Het Godsbestuur kwam bij de aanhangers hiervan op losse schroeven te staan. Het denken van Lord Shaftesbury vond een warm onthaal bij een man als Frances Hutcheson, die wel de vader wordt genoemd van het "Moderatism" in Schotland. Het was deze stroming, die zo'n verwoestende invloed zou gaan uitoefenen op het theologisch denken. Langzaam werkte het vergif van de leer van Hutcheson en de zijnen in op het kerkelijk leven. De achttiende eeuw werd de "Age of Reason", de eeuw van het verlichte denken, waarin de "ratio" en de "morals", het verstand en de goede zeden, de plaats moesten innemen

van het kinderlijk geloofsvertrouwen en de kracht van de Godzaligheid. Thomas Chalmers spreekt van de "donkere eeuw van de Schotse kerk." De vooruitziende blik van Halyburton begon steeds meer vorm te krijgen. In 1714 verscheen postuum een boekje tegen het Deïsme, waarin Halyburton een oordeel geeft over de toestand van kerk en theologie: "De infectie verspreidt zich en velen zowel in Engeland als in Schotland worden hierdoor meegevoerd, hoewel het moet worden gezegd dat Schotland nog het minst met dit vergif besmet is."

Sinds Hutcheson in 1729 professor in de "Moral Philosophy" werd aan de Universiteit van Glasgow, kon het vergif voortwoekeren. Bezwaren tegen zijn opvattingen werden niet ontvankelijk verklaard. Hij durfde te beweren dat een mens een kennis van goed en kwaad kan hebben, zonder God te kennen. In dit kader leerde hij ook dat de norm van de zedelijke goedheid diende tot bevordering van het geluk van andere mensen. Het voorbeeld van de deugd gaf de toon aan in zijn filosofisch denken. Zijn leermeester, John Simson, die sinds 1708 ook in Glasgow doceerde, ging niet zover. Hij gaf voor de Westminsterse Geloofsbelijdenis te onderschrijven, maar het vergif dat hij verspreidde was zeer subtiel. Hij huldigde in feite de opvattingen van de Engelse verlichtingstheoloog Samuël Clarke, die een verpakt arianisme ontwikkelde. Bovendien stelde hij het gezag van Gods Woord op één lijn met die van de natuurlijke rede en huldigde hij verkapte arminiaanse opvattingen.

Het was vooral de bekende Thomas Boston die hem op de Assembly aanviel en hem ervan beschuldigde een smaad te werpen op de leer van de Godheid van Christus. Na een slepende procedure van jaren werd hij uiteindelijk geschorst.

De "Moderates"

De opkomst van het "Moderatism" in Schotland verliep onder de dekmantel van voorgewende rechtzinnigheid. Nu waren de meeste aanhangers van deze stroming in de beginperiode zeker niet van het type van Hutcheson en Simson. De radicale partijvorming die in de loop van de eeuw tussen de Moderates en Evangelicals zichtbaar werd, had aanvankelijk het karakter van stromingen die in elkaar overgingen. Ook onder de Moderates waren aanvankelijk ernstige mannen, die zich wel verenigen konden met de geldende belijdenis. Zij waren echter meer bevorderaars van deugd en Godsvrucht, dan van een stringente handhaving van het belijden van de kerk.

Het oordeel van Miss Elis van Mure, die zich goed kon vinden in het verlichte denken van haar tijd, is in dit opzicht veelzeggend: "Er was in het land nog een smaak voor goede zeden, die door een aantal leraren onder ons werd verhoogd, van wie de meesten hun opleiding buitenslands hadden gekregen ..." En dan noemt zij de namen van Professor Hamilton, de twee Wisharts, professor Hutcheson, Leechman en anderen, "die leerden dat wie God wil behagen Hem gelijkvormig moet zijn in goedheid en welwillendheid, en dat zij die dit niet hebben, deze deugden moeten bevorderen door beleefdheid en goede manieren."

Hier vinden wij de kern van de leer van de "Moderates". Vooral William Leechman, een leerling van Hutcheson en gedurende vele jaren professor in de theologie in Glasgow gaf onder hen de toon aan. Het was een man die ernst en waardigheid afstraalde en onder de studenten genoot hij een grote populariteit. Hij stond bekend als een gematigd calvinist met wettische trekken. Als zodanig was hij van hetzelfde type als William Wishart Senior, die in Edinburgh doceerde. Wishart propageerde het type vroomheid dat hij in het bekende boekje van Henry Scougal, *The Life of God in the*

Soul of Man vond verwoord. Scougal behoorde met mannen als Robert Leighton tot de Schotse episcopalen uit de zeventiende eeuw die zich beijverden voor een leven van devotie.

Bij Scougal ging dit vroomheidstreven ten koste van het werk van Christus en Zijn toegerekende gerechtigheid. Zijn doel was, evenals bij Wishart, de bevordering van een leven van Godzaligheid. Wishart wilde in de lijn gaan van de Schotse Reformatie en had dan ook geen kritiek op de confessie. Zijn zoons George en William legden echter andere accenten; zij waren veel minder strikt en wat hun vader onder Godsvrucht verstond, zetten zij meer om in beschaafde vormen en goede zeden. Bij hen en vele anderen vinden wij de tendens, om in de bevordering van "good moral en manners" geen afstand te nemen van wat voorheen als werelds en frivool gold. De Moderates van het nieuwe type waren beschaafde heren en dames die niet afkerig waren van het werelds amusement, maar hun godsdienst was geheel oppervlakkig. Een man als "Jupiter" Carlyle uit Inveresk, die zoveel bewondering had voor Leechman, was de Moderate die de laatste resten van ernst en Godsvrucht zocht weg te wissen en in te ruilen voor een leven van vertier en plezier, en dat onder de dekmantel van beschaving en christelijkheid.

Zo woekerde het vergif van het rationalisme en het verlichte denken ook in Schotland voort. In de grond van de zaak was het een liberale theologie die de toon ging aangeven. De klacht van sommigen was dat de "predikanten van dit type meer verwezen naar Socrates en Plato dan naar Paulus ..."

Op de Assembly klonken regelmatig waarschuwende geluiden, maar zij bleken voor dovemansoren gesproken te zijn. In 1734 vinden wij in de "Minutes" de vermaning "om de hoorders te laten weten dat zij eerst in Christus moeten worden ingeplant, als hun wortel, voordat zij vruchten kunnen voortbrengen die Gode aangenaam zijn." En in 1730 verzuchtte Robert Wodrow na het horen van een toespraak van de Moderate Robert Wallace: "... niets van Christus en van het Evangelie." Tien jaar later werd Leechman beschuldigd, omdat hij in een verhandeling over het gebed niets had gezegd over het feit dat "gebeden alleen effectief zijn, wanneer zij in de Naam van Christus worden gedaan".

Het "Marrow conflict"

De tegenstellingen werden steeds meer verscherpt. Helaas bestonden onder de Evangelicals ook stromingen, waardoor de eenheid in de strijd tegen het moderatisme niet bevorderd werd. Professor James Hadow uit St. Andrews was een voorvechter van het behoud van het confessionele karakter van de kerk. Hij bestreed de opvattingen van mannen als Simson, maar aan de andere kant ook die van de zogenaamde "Marrowmen". De invloed van het strikte hypercalvinisme was aan hem niet voorbij gegaan. Hij was een waardig aanhanger van de Hollandse school, een man van de scholastiek. Het aanbod van genade gold in zijn ogen alleen voor hen die voldoen aan de voorwaarden van boetvaardigheid. De heruitgave van het omstreden boek *The Marrow of Modern Divinity* (Het Merg van de tegenwoordige godgeleerdheid) was hem niet welgevallig. Hij meende een antinomiaanse tendens in dit boek uit de bloeitijd van het Engelse puritanisme te bespeuren. Het waren Thomas Boston, James Hog en de gebroeders Ralph en Ebenezer Erskine en nog enkele predikanten, die het voor de leer van de "Marrow" opnamen.

Uiteindelijk werd hun verdediging van het omstreden boek op de Assembly van 1722 verworpen en de verdere verspreiding van de "Marrow" verboden. Zo werd het wetticisme door de kerk officieel bekrachtigd en kon het kwaad daarna ongehinderd voortgaan. Met droefheid constateerden deze "Marrow-men", zoals zij werden ge-

noemd, dat het Evangelie van vrije genade en in het bijzonder de reformatorische leer van de rechtvaardiging uit het geloof, die eertijds zulke diepe wortels in het Schotse theologisch denken geschoten had, werd ontluisd en ontkracht door een verstand bekeringssysteem, waarvan Christus alleen nog maar het sluitstuk en niet de hoeksteen vormt.

In een preek over Openbaring 7:1-3 schetste Ebenezer Erskine van Stirling de toestand in zijn vaderland. Hij noemde de "schadelijke winden van ongeloof en Deïsme", die van de "ariaanse ketterij" en het feit dat door "de Nationale Synode een leer verdedigd wordt, volgens welke onze lust, vermaak en voldoening in God te verheerlijken de voornaamste beweegreden is in alle deugdzame en godsdienstige handelingen, waardoor de gelukzaligheid van het schepsel hoger gezet wordt dan de eer van God, Die alle dingen om Zijns Zelfs wil gemaakt heeft. Ik kan niet nalaten op te merken, dat God, in Zijn rechtvaardig oordeel velen vergeldt naar de afgod van ijverzucht, die in de tempel van God is opgericht, door toe te laten dat zij een godsdienst aannemen en omhelzen, die geheel gelegen is in inwendige gewaarwordingen, genot en voldoening voor zichzelf, terwijl de openbaring van de eer van God en de eer van de kroon en het koninkrijk van de Verlosser in de wereld hen niet ter harte gaan. Ja, het pijnigt hen te moeten horen van een getuigenis tegen de smaad Hem aangedaan in het land waarin wij wonen. Ik zou hier ook kunnen spreken over de hoon, die de leer van de genade van God is aangedaan in de handelingen van de Assembly's van 1720 en 1722, met betrekking tot het Marrow of Modern Divinity, waardoor een bundel dierbare waarheden zijn veroordeeld, die van die tijd af onder de rommel liggen en die, naar ik hoop, nog eens zegepralend voor de dag zullen komen."

Zo woekerde het kwaad van het wetticisme in allerlei vormen voort. De prediking van een ongehinderde toegang tot de genadetron door de zoenverdiensten van Christus kwam steeds meer onder spanning te staan. Hugh Kennedy, predikant van Cavers en collega van Boston binnen de grenzen van dezelfde "Synod of Merse and Teviotdale" hield bij een opening van deze synode in april 1732 een preek, waarin hij uiteenzette "de uiterste ijdelheid en ongenoegzaamheid van de menselijke rede en filosofie en de absolute genoegzaamheid van een heldere en getrouwe prediking van Christus om de mensen van hun grote en algemene schuld, verdorvenheid en ellende te verlossen en om hen te brengen tot een algehele heiligheid en gelukzaligheid." Zijn tekstkeus was uit 1 Korinthe 1:22, 23, "... Doch wij prediken Christus de Gekruiste, de Joden wel een ergernis en de Grieken een dwaasheid". In niet mis te verstane bewoordingen richtte Kennedy, de latere predikant van de Schotse kerk van Rotterdam, zich tegen alle "infidels" die de waarheid van het Evangelie ontkrachtten en een wettische heiliging propageerden.

Eén van de "Marrow-men" en vriend van Boston, Henry Davidson uit Galashiels, doorzag ook goed wat de "Moderates" in hun nadruk op deugd en zeden beoogden. Hij hoorde een preek van Dr. Campbell van Aberdeen; hij sprak goede dingen over "het zedelijk karakter van een predikant", maar zijn schema van voorstelling beoordeelde hij toch als "gebrekig en verlamd". Het grote gebrek was dat Campbell met geen woord repte over "de voortreffelijke Godheid van de Zoon, niets over de erfzonde, Christus' voldoening of over de rechtvaardiging door de toegerekende gerechtigheid, noch over de wedergeboorte; met geen letter over het geloof, maar in plaats hiervan over bekering en gehoorzaamheid..." Hij miste het merg van het christelijk geloof en kon dan ook geen smaak vinden in zijn rede, waarover

met zoveel ophef gesproken werd.

Het "Marrow-conflict" had aan de ene kant het verschil tussen de beide stromingen meer afgebakend, maar aan de andere kant werden ook de liggingverschillen onder de Evangelicals zichtbaar. Bij sommigen onder hen had de verduistering van de leer van wet en Evangelie in meerdere of mindere mate doorgewerkt. Mannen als James Hadow en Robert Wodrow, die zich achter de besluiten van de synode schaarden, waren overigens godvruchtige predikanten, zonder enige affiniteit met de Moderates. Een deel van hen ging na verloop van tijd op in de partij van de Moderates, die qua ligging waren te onderscheiden in een ernstige en lichtzinnige aanhang. De laatsten probeerden in de tweede helft van de eeuw de grenzen tussen het christendom en de "Aufklärung" of Verlichting, steeds meer te vervagen. Zij spraken met verachting over de "Popular party", de Evangelicals, die zoveel aanhang hadden onder het gewone volk. Carlyle, die niet kon nalaten zijn smaad en spot aan hun adres uit te spreken, betitelde zijn tegenstanders met de naam van "Highflyers".

Gevolgen van de "Act of Patronage"

Behalve de veranderingen in het theologisch klimaat, waren er politieke gebeurtenissen die het kerkelijk erf beroerden. In 1707 werd Schotland door een Unie met het Engelse buurland verbonden. Het Schotse Parlement werd ontbonden en de beide koninkrijken werden, behalve in de rechtspraak en in kerkelijk opzicht, tot een eenheid samengesmolten. Inmiddels was Willem III overleden en opgevolgd door koningin Anne, die een trouw aanhangster was van de Anglicaanse kerkvorm. De trouwe predikanten waren beducht voor een verengelsing van de kerk van hun vaders. De vorstin was immers het hoofd van de Anglicaanse kerk en wat zou er gebeuren wanneer zij ook over de Schotse kerk de scepter ging zwaaien? De vromen in het land waren bezorgd over deze ontwikkelingen, zoals ook Elisabeth West. Bij het uitroepen van de Union schreef zij: "O, dit kwelde mij niet weinig, wetende hoe trouweloos Engeland altijd tegen ons in vroeger tijden geweest was, voornamelijk in het breken van het Covenant ..." Daartegenover zagen de voorstanders de welvaart op zich af komen en vonden zij deze belangrijker dan de in hun ogen theologische haarkloverijen. Nu had de Unie grote economische voordelen. De ingezonken handel en nijverheid bloeiden op en al spoedig werd de werkloosheid beduidend teruggebracht. De welvaart had echter ook schaduwzijden; het zedelijk verval nam grovere vormen aan en de episcopale eredienst werd naast die van de gevestigde kerk getolereerd en beschermd. De verbreding van de contacten gaf meer ruimte voor kunst en cultuur; de opening van een theater in Edinburgh in 1712 was een teken aan de wand.

Een ander indirect gevolg van de Unie van Engeland en Schotland was de herinvoering van het zogenaamde patronaatsrecht. Koningin Anne zette, ondanks veelvuldige protesten, deze wet in 1712 door. In het vervolg kon geen predikant zonder toestemming of voordracht van de landsheer of de stadsmagistraat worden benoemd. De hoog geroemde tolerantie kwam nog meer onder spanning te staan, toen de eed van trouw ook van predikanten werd verlangd. De verdraagzaamheid gold, overeenkomstig de "Bill of Toleration", die in hetzelfde jaar werd uitgevaardigd, meer voor de episcopalen dan voor de presbyterianen. Robert Wodrow was door deze ontwikkelingen verslagen en haalde in het beruchte jaar 1712 de woorden van Lord Sommers aan: "Nu is de grondslag van de kerk van Schotland ondermijnd".

De "Act of Patronage" luidde een nieuwe strijd in tussen de kerk en de overheid. De Evangelicals verzetten zich tegen elke vorm van overheidsdwang in kerkelijke

aangelegenheden, terwijl de Moderates wel voorstanders waren van dit zogenaamde erastianisme. De strijd laaide niet op dezelfde wijze op als in de dagen dat de Covenanters op dezelfde gronden met de staatsdwang in botsing kwamen. De meeste presbyterianen hadden de strijdbijl begraven en streefden rust en vrede na op het kerkelijke erf. Enkele Evangelicals vielen echter op door doortastendheid en volharding in hun protesten tegen de wettelijke maatregelen. Ebenezer Erskine en nog enkele predikanten waren niet van zins zich het zwijgen te laten opleggen. Toen men hen de mond trachtte te snoeren, bleek een definitieve breuk onvermijdelijk. In 1733 scheidden vier predikanten zich van de gevestigde kerk af en vormden de "Associate Presbytery".

De nieuwe Secession Church die hierdoor ontstond, breidde zich na verloop van tijd uit. Vooral Ralph en Ebenezer Erskine gaven deze nieuwe kerkformatie gezicht en hadden nu de gelegenheid om, zonder beperkende maatregelen van buiten of tegenwerking van de Moderates, hun Evangelieverkondiging met veel zegen voort te zetten. De schaduwkant van de Secession van 1733 was dat de Evangelicals opnieuw werden verdeeld: Zelfs onder hen, die tien jaar eerder tot het gezelschap van de "Marrow-men" behoorden, was de kerkelijke scheidslijn gevallen, wat tijdens de opwekking verstrekkende gevolgen zou hebben. Zo deed het gebrek aan eenheid in eigen gelederen afbreuk aan de zaak van de voortgang van het Evangelie. Maar toch betekende dit uiteindelijk geen barrière voor een naderend réveil, dat ook aan Schotland niet voorbij zou gaan. De donkere wolken aan het kerkelijk firmament, die zich steeds dreigender vertoonden, konden niet verhinderen dat de doorbraak in het kerkelijk Sion welhaast zou plaats vinden. Het gebed onder het overblijfsel dat naar de oude paden bleef vragen, zou niet zonder zegen blijven. De tekenen van verval werden afgewisseld door het schemerlicht dat een nieuwe opwekking aankondigde.

De hoop op een opwekking niet uitgedoofd

Robert Wodrow uit Eastwood, die zo bekend was met de geschiedenis van de bloeien en bloedtijd van zijn kerk, had een diep inzicht in het godsdienstig klimaat van zijn tijd. Een uitvoerige correspondentie met collega's in Engeland, Amerika en Nederland bevestigde hem dat zijn kerk niet dieper in het kerkelijk moeras was weggezonden dan in deze landen het geval was. De geest van de Verlichting, die het vasteland van Europa steeds meer in een wurgende greep kreeg en een voedingsbodem was voor de latere revoluties, was wel werkzaam in zijn vaderland, maar bleek toch niet in staat om tirannie uit te oefenen. De behoudende kern was nog krachtig en invloedrijk. Het meest was hij bezorgd over "het wegvallen van de praktische, vitale en beoefende godsdienst". De lauwheid onder de eigen geestverwanten verontrustte hem. "Wij hebben de waarheid en God heeft ons tot hiertoe in staat gesteld om hiervoor pal te staan, maar, helaas! wij missen de liefde tot de waarheid. Wij hebben de naam dat wij leven". Dit schreef hij in 1729, toen hij al op leeftijd was en een terugblik op zijn leven gaf. "Ik behoor niet tot de oudste van de predikanten, maar ongeveer zesentwintig jaar geleden, toen ik dit ontzettende werk op mij nam, waren wij in een aangename situatie ten aanzien van de praktische godsdienst, maar wat zijn wij nu ..."

Toch zag Wodrow ook hoopgevende tekenen. Op de synoden zag hij een geslacht verschijnen dat vreemd was aan de wezenlijke bevindelijke godsdienst van de voorvaderen, maar hij zag ook veelbelovende jongelingen. "Wij hebben enkele veelbelovende jonge mannen die tot de bediening zijn afgezonderd ..." En hoe was het met het kerkvolk gesteld? Er bleef een kern bewaard die de Heere vreesde en bleef

smeken om betere tijden. "Het volk is aandachtig en velen van het jongere soort hebben, naar ik hoop, de liefde tot de waarheid ontvangen." Wat was hij verblijd als hij jongeren tijdens avondmaalsgelegenheden ontmoette, die de geur van de liefde van Christus vertoonden. Vooral ten zuiden van Glasgow zag hij een toename van het aantal gebedssamenkomsten, waar de vromen samenkwamen om te bidden om een opwekking en met elkaar te spreken over de wegen die de Heere met Zijn kinderen houdt. Het aanbreken van de nieuwe dag heeft hij niet meer mee mogen maken. In 1734 overleed hij na een werkzaam leven in de wijngaard van de Schotse kerk.

De achttiende eeuw luidde het verval in voor de kerk van Schotland. Anti-Goddelijke machten deden hun verwoestend werk. Het behoud van de eigen identiteit kwam steeds meer onder spanning te staan. Krachten van binnenuit en van buitenaf probeerden de banier te bezoedelen. Maar de getrouwen in het land bleven vasthouden aan Gods beloften. Zij gaven zich niet over aan doemdenken, maar deden een beroep op de trouw van God. Het woord van de profeet was voor hen een belofte die niet tijdgebonden was: "Ik zal water gieten op de dorstigen en stromen op het droge". Een aantal predikanten en vele vromen waren intens bezig met de noodzaak van een nieuw réveil, een geestelijk ontwaken van land en volk. John Willison, sinds 1716 predikant in Dundee, was één van hen die verlangde naar een opwekking.

In zijn *Balm of Gilead* gaf hij uitdrukking aan dit verlangen: "Een dag van de bediening van de Geest zou vele zeldzame en rijke zegeningen met zich meebrengen, zoals de ontdekking van de heerlijkheid van de Verlosser, overtuigingen van het kwaad en de verdorvenheid van de zonde, vele kronen van de overwinning door Christus en grote vermeerdering van Zijn vrienden en volgelingen. Dan zal het licht van het Evangelie helder schijnen, de zaligmakende kennis vermeerderen, onwetendheid en dwaling doen verdwijnen, de rijkdommen van vrije genade vertonen en de Satan binden. Dan zullen de predikanten en de inzetters weer levend en krachtig worden, geruste zondaren worden ontwaakt, dode zielen levend gemaakt, harde harten worden versmolten, krachtige begeerten ten onder gebracht en vele zonen en dochters uit God geboren. Zulk een dag zou verdeeldheden helen, scheuringen herstellen, ons allen van één gemoed en hart maken en de hemel naar de aarde brengen. Dit zou onze grieven weer goed maken, onze klachten wegnemen en de verstrooide kudde van Christus verenigen ... O, bid om zulk een tijd."

HOOFDSTUK 2

Tekenen van opleving

Opleving in de Hooglanden

Ondanks het toenemende verval en de ingezonkenheid van het geestelijk leven, bleven de tekenen van Gods gunst in Schotland zichtbaar. Vooral in de noordelijke Hooglanden, die grotendeels in een geestelijke duisternis waren verzonken, begon het Woord van God vrucht te oogsten. Robert Wodrow uit Eastwood bij Glasgow, stond twintig jaar na de "Roemrijke Omwenteling" van 1688 bij het sterfbed van een 86-jarige vrouw. Op de vraag of de Heere Schotland ging verlaten, antwoordde zij: "God heeft in de laatste tijd het Evangelie op zo'n bijzondere wijze als daar ooit is voorgekomen naar de Hooglanden en het noorden gezonden ..." en zij kon zich niet voorstellen dat God door zo te doen de kandelaar van het Evangelie uit het land zou wegnemen.

Thomas Hog was één van de eerste predikanten die het zaad van het Evangelie in de geïsoleerde streken van het noorden strooide. Na de Omwenteling werkte hij met veel zegen in het plaatsje Kiltarn aan de baai van Cromarty, in het gebied van Easter Ross. Omstreeks 1724 werden de eerste bewegingen van een opwekking in Easter Ross zichtbaar. Walter Ross van Kilmuir Easter sprak in een brief aan Wodrow van "ongewone bezoeken bij Avondmaalsgelegenheden in Sutherland". Dit was in 1728, toen velen er vijftig mijl lopen voor over hadden om het Woord des levens te horen. Twee jaar later werd John Balfour verbonden aan Nigg en vanaf die tijd begon een revival vaste vormen aan te nemen. Zielen ontwaakten uit hun geestelijke doodsslaap en het werk van God breidde zich uit over de gehele omgeving.

Wales en Amerika

Het opwekkingswerk in de Hooglanden kwam tot stand zonder enige invloed van buitenaf. Het duurde niet lang of ook het zuiden zou in het werk van Gods Geest worden betrokken. En niet alleen Schotland, maar ook andere landen deelden overvloedig in het heil van God. De heersende geest van verlichting en dwaling zou niet overwinnen. Engeland, waarin het verval het grootst was, kwam tot ontwaken door de opkomst van het methodisme en van de evangelische beweging binnen de Anglicaanse kerk. Ook moest de duisternis wijken in de Amerikaanse koloniën, die waren afgeweken van het geloof van de eerste kolonisten. En in Wales, waar de Reformatie tot hier toe bijna geen wortels geschoten had, ging in het begin van de achttiende eeuw "de morgenster van het revival" op, die zich hierna over de gehele Engelstalige wereld verspreidde.

Wie was deze "morgenster" in het land van Wales? Het was Griffith Jones, die van 1716 tot 1761 door een "rectory" in de Anglicaanse kerk het volk van Llandowror met een ongekende ijver diende. Vanwege de grote onwetendheid onder hen, beijverde hij zich voor de stichting van vele scholen. Hij kreeg versterking in zijn werk van Daniel Rowland van Llangetho, tot wiens bekering hij het middel werd.

Rowland werd een "visser der mensen", die voor vele duizenden in Wales tot een eeuwige zegen mocht zijn. Een andere opzienbarende bekering had ook grote gevolgen. Op Palmzondag in 1735 kwam Howell Harris in de kerk van Talgarth tot de volle ruimte van het geloof. Het gebeurde tijdens een avondmaalsbediening, waarover hij zelf schrijft: "De Ene Die sterker is kwam in. ... Aan de tafel werd Christus, als bloedende aan het kruis mij gedurig voor ogen gehouden en ik kreeg kracht om te

geloven dat ik vergeving had ontvangen op grond van dat bloed. Ik verloor mijn last; ik ging huppelend van blijdschap naar huis! Ik wist dat mijn zonden waren vergeven. O gezegende dag!" Wat was het middel om hem van zijn zonden te overtuigen? Niet de prediking van Jones, maar het boekje *The Whole Duty of Man*. Het wettische karakter van dit oude boekje betekende voor hem geen verhindering; de Heere gebruikte het om zijn ogen te openen en gaf hem later rechtstreeks door Zijn Woord meer inzicht in het werk van de verzoening door Christus.

Na zijn opmerkelijke verandering probeerde Harris met vallen en opstaan zijn weg te vinden. Zijn grote gevoeligheid was wel eens een hinderpaal, maar geleidelijk ontwikkelde zich bij hem een vastere gang. Leerstellig neigde hij aanvankelijk tot arminiaanse dwalingen, totdat hij geheel voor de calvinistische leer werd ingewonnen. Howell Harris werd vervuld met een vurige liefde en ijver om het Evangelie te verbreiden. Hij gaf met Rowland leiding aan de opwekking in Wales, die vele jaren zou aanhouden.

Ook in Amerika begon spoedig leven te komen in de dorre beenderen van het formalisme. De oude Increase Mather schreef in 1702 zijn boek *The Glory Departing from New England*. Hij had de tijd meegemaakt dat de Godzaligheid in de oostelijke staten van de kolonie geen zeldzaamheid was. De eerste kolonisten werden gekenmerkt door een tere Godsvreze. Geen wonder dat Mather uit moest roepen: "O, Nieuw Engeland, Nieuw Engeland, zie terug naar de heerlijkheid die nu van u is weggenomen ..."

De diepgang van zonde en genade was uit de kerk geweken. De onwetendheid was groot en het gebrek aan bijbelse vastheid gaf een voedingsbodem voor dwalingen die vooral vanuit Engeland overwaaiden. Gelukkig waren onder de predikanten gunstige uitzonderingen; mannen die zich niet lieten meesleuren door de geest van de nieuwe eeuw.

Salomon Stoddard beleefde tijdens zijn pastoraat in Northampton wel vijf opwekkingen in zijn gemeente. En zijn opvolger, zijn kleinzoon Jonathan Edwards, zou nog meer vruchten oogsten. In de jaren 1734 en 1735 daalde Gods Geest op het volk neer. In maart en april 1735 "toen het werk van God op het hoogtepunt was, schatte Edwards het getal bekeringen ten minste op vier per dag of bijna twintig in een week. Meer dan driehonderd kwamen in een tijd van zes maanden tot Christus, bestaande uit een gelijk deel van mannen en vrouwen". Een opzienbarende opwekking volgde, die zich over alle staten uitbreidde. Ook de zuidelijke staten, die overwegend door Schotse en Ierse kolonisten bevolkt werden, waren bij de beweging betrokken. Vooral de gebroeders Tennent waren instrumenten om het werk in deze staten voortgang te doen vinden. En in New Brunswick in de staat New Jersey werkte de Nederlander Theodorus Freylinghuysen met veel zegen onder de Hollandse kolonisten.

De "Evangelicals" in de Engelse kerk

Hoe was de toestand in het Engelse moederland? Zowel de Anglicaanse Kerk als de Dissenters, de vrije kerken daarbuiten, waren in verval. De gangbare prediking in de staatskerk was op zijn best die van aartsbisschop John Tillotson. George Whitefield oordeelde later van hem dat hij "niet meer van het Evangelie wist dan Mohammed". Nu behoorde deze hofpredikant van Stadhouder-Koning Willem zeker niet tot het soort van deïsten en arianen dat met zwaarder gif werkte. De invloed van de laatstgenoemden werd mede vergroot, omdat zij geen doeltreffende bestrijders hadden. Er waren er wel die de opkomende dwaalgeest met de strijdbijl te lijf gingen,

maar zij hanteerden hierbij meer de regels van de logica dan het "zwaard des Geestes". De dissenter Isaac Watts en bisschop Butler konden op deze wijze weinig uitrichten. Het gros van de geestelijkheid in de staatskerk leefde in wereldgelijkvormigheid, waar-door het Woord geen kracht kon doen. De onwetendheid onder het volk was groot. Onder de presbyterianen en independenten (beide groepen waren nonconformistische Dissenters) kwam, vooral onder de eersten, de geest van verkapt socianisme opzetten. Het vuur van de puriteinen, waarin zij hun wortels hadden, bleek bijna uitgeblust.

De opwekking in Engeland begon niet onder de Dissenters, maar in de Staatskerk, de kerk die het diepst was vervallen. Juist in deze Anglicaanse Kerk, waar de liturgie en bisschoppendienst, met alle andere vormen in de eredienst, door de jaren heen een verandering betekend hadden voor de doorwerking van de Reformatie, begonnen de stralen van het Revival door te dringen. De uiterlijke vormen bleven gehandhaafd, maar innerlijk werden nieuwe levenssappen aan het vervallen lichaam toegevoegd. De leiders van de nieuwe beweging waren dan ook geen nonconformisten, zoals de puriteinen van de eeuw daarvoor, maar wel toonden zij hun verwantschap met hen door hun accenten op de persoonlijke innerlijke vernieuwing van hart en leven.

Bisschop Ryle geeft een beeld van de prediking van de leiders van de opwekking. In het kort was dat een krachtige voorstelling van de leer van zonde en genade. Zij preekten heel diep de "totale verdorvenheid van de menselijke natuur", maar ook "de dood van Christus aan het kruis als de enige voldoening voor de zonde van de mens". De klassieke genadeleer werd weer op de kansel gebracht. De leer van de rechtvaardiging uit het geloof stond centraal; het onlosmakelijk verband tussen het ware geloof en persoonlijke heiligheid werd benadrukt; "Gods eeuwige toorn tegen de zonde en Gods liefde tegenover zondaren" was het aambeeld waarop zij hamerden. Hun prediking was eenvoudig, "vurig en direct". Zij geloofden in wat zij verkondigden en spraken in een diepe afhankelijkheid van de bediening van Gods Geest.

Wie waren de leiders van het réveil in Engeland? Hierbij vallen twee stromingen op, die zich onafhankelijk van elkaar ontwikkelden en in de loop van de tijd elkaar steunden en aanvulden. De eerste groep is die van de "Evangelicals". Het waren meest dorpspredikanten die na hun ordening tot bekering kwamen en de bijbelse genadeleer herontdekten. De vader van deze stroming binnen de staatskerk was George Thomson, die sinds 1732 aan de parochie van St. Gennys in Cornwall verbonden was. Het lezen van het derde hoofdstuk van de Romeinenbrief was het middel om zijn ogen te openen voor de leer van de toegerekende gerechtigheid van Christus. Het graafschap Cornwall, waar hij woonde, werd zodoende de wieg van de evangelische beweging binnen de staatskerk. Ook in de andere streken stonden mannen op, die op dezelfde wijze het Woord verkondigden, zoals Henry Venn, William Grimshaw en James Hervey. Vooral de laatste gaf door woord en geschrift uitdrukking aan een diep inzicht in de leer van de hervormers. Hij was de "literary priest" van Weston Favell die in zijn vele stichtelijke boeken vooral het kwaad van de eigen gerechtigheid ontmaskerde.

Later was het vooral William Romaine uit Londen, die zowel eenvoudigen als welgestelden stichtte door zijn krachtige bediening. Zijn prediking blonk uit door een voluit Christocentrisch karakter. Hij was een man die opviel door een nabij leven met zijn Zender en; die veel betekend heeft voor de opbloei van het geestelijk leven in de

hoofdstad.

De Evangelicals in de Anglicaanse Kerk gingen in stilte hun weg en werkten soms op afgelegen plaatsen aan de uitbreiding van Gods koninkrijk. Hun invloed moet zeker niet worden onderschat, maar hun werkwijze liep niet zo in het oog aan de fronten van het kerkelijk leven. Anders was het met de Methodisten gesteld. Zij waren voorbestemd om richting en uitbreiding te geven aan de opwekking, niet alleen in hun vaderland, maar ook in Schotland, Wales en Amerika. Zij konden inspelen op de schemer die in deze landen steeds meer door het wolkendek kon doorbreken en hun gaven en krachten geven aan de volle doorbraak van het licht.

De roeping van George Whitefield

Het waren George Whitefield en de gebroeders Wesley, die onlosmakelijk verbonden zijn aan het ontstaan en de opkomst van de beweging van het methodisme. Evenals Hervey behoorden zij tot de Anglicaanse Kerk, waar zij hun priesterwijding ontvingen. In Oxford ontmoetten zij elkaar op de zogenaamde "Holy Club", waar zij tevens kennis maakten met James Hervey. Als studenten voelden zij een groot gemis aan vroomheid en kennis van de ware godsdienst, zodat zij deze kring stichtten om hieraan meer gestalte te geven. In 1728 kwamen zij voor het eerst bij elkaar. Dit was niet iets nieuws, want er waren veel godsdienstige gezelschappen in Engeland. De gedachte van dergelijke kringen was ingegeven door voorbeelden van de Collegia pietatis in Duitsland, waar het piëtisme in de zeventiende eeuw de vervallen lutherse kerk nieuw leven zocht in te blazen. Het geestelijk klimaat van dergelijke kringen was niet altijd reformatorisch. Er was veel kaf onder het koren, omdat veel kringen aansluiting zochten bij de heersende opvattingen over deugd en Godsvrucht. Ook de "Holy Club" was meer gestoeld op een wettische benadering van het heil. De leer van de rechtvaardiging van de goddeloze bij voorbeeld, was de deelnemers geheel onbekend. Het was een type van vroomheid die was losgemaakt van het werk van Christus, dat op de samenkomsten de toon aangaf. De "Holy Club" was zeker niet het begin van de opleving en alle deelnemers moesten later bekennen toen nog onbekeerd te zijn geweest.

Whitefield verloor de Wesleys en Hervey na zijn studententijd uit het oog, totdat zijn krachtige bekering de weg opende tot een nieuwe taak. Zijn jeugd was in zijn oog niet die van de rijke jongeling geweest. Wel had hij vroeg overtuigingen van zonde, maar hier leefde hij over heen. Toen hij zeventien jaar oud was, ging hij voor het eerst aan het Avondmaal, maar met een onvernieuwd hart. Zijn zucht naar kennis richtte zich in die tijd op de oude klassieken en het Griekse Nieuwe Testament. Met onvrede in zijn hart ging hij studeren. "In die tijd droomde ik dat ik God zou zien op de berg Sinaï, maar ik was bang om Hem te ontmoeten. Dit maakte een grote indruk op mij en een dame aan wie ik dat vertelde, zei: 'George, dit is een roeping van God'." Enige tijd later kwam hij in aanraking met het boekje van de Schotse episcopaal Henry Scougal, *The Life of God in the Soul of Man*. Door het lezen hiervan kreeg hij licht over zijn verhouding tot God. Hij las dat de "ware godsdienst is de vereniging van de ziel met God en Christus in ons gevormd". "Een straal van Goddelijk licht werd onmiddellijk in mijn ziel geschoten, want tot dan wist ik niet dat ik een nieuw schepsel moest worden." "God liet mij zien dat ik wedergeboren moest worden, of verloren gaan! Ik leerde dat een mens naar de kerk kan gaan, zijn gebeden kan opzeggen, het sacrament ontvangen en toch geen christen kan zijn. Wat sprong mijn hart op en huiverde ik als een arme man die bang is om in zijn boekhouding te kijken, om te ontdekken dat hij bankroet is."

Het licht van Gods genade brak spoedig in zijn duistere ziel door. Het boekje van Scougal was het middel om hem tot Godin Christus te leiden, maar het was niet het juiste geschrift om hem helderheid te verschaffen in de leer van de verzoening. Wel leerde hij daaruit dat de wezenlijke godsdienst meer is dan uiterlijke vormen. Zijn ziel werd krachtig bewogen tot een algehele overgave aan Christus en een vurige liefde doorstroomde zijn gehele persoon. Het was zijn vaste voornemen om geheel met God en voor God te leven. Deze eerste liefde heeft hij sindsdien niet verlaten, want het brandende vuur bleef tot de laatste snik in zijn hart gloeien. Het was de liefde van Christus die hem drong om aan vele duizenden het Evangelie uit te dragen. En de kracht van zijn bediening lag in zijn gemeenschap met God. Met ontroering schreef hij in de begintijd in zijn dagboek: "O, tot wat voor een zoete gemeenschap met God word ik dagelijks verwaardigd, na mijn komst in Gloucester! Hoe vaak ben ik buiten mijzelf gegaan als ik in het veld zo zoet mediteerde! Hoe zeker heb ik gevoeld dat Christus in mij woont en ik in Hem! En hoe wandelde ik dagelijks in de vertroosting van de Heilige Geest en werd ik opgebouwd en verkwikt in een overvloed van vrede!"

In zijn geboorteplaats Gloucester hield hij in 1736 zijn eerste preek. Inmiddels had hij op 22-jarige leeftijd de gebruikelijke ordening ontvangen. Zowel theologisch als geestelijk ontwikkelde hij zich tot een predikant van formaat. Hij behandelde in zijn preken meer de praktische kanten van de godsdienst dan de leerstellige, hoewel de laatste categorie niet ontbrak. Vooral de punten van de "nieuwe geboorte" en de "rechtvaardiging door Christus" werden onder de aandacht van het volk gebracht. Wat het boekje van Scougal hem niet kon bijbrengen, vond hij rechtstreeks in het Woord van God. De troost van de vergeving der zonden door een "vreemde" gerechtigheid was de grondslag van zijn leven en prediking. "De oude leer van de rechtvaardiging", zo schreef hij, "werd voor mij verlevendigd ..." De schatten van Gods getuigenissen gingen steeds meer voor hem open. Wat een inzicht kreeg hij in het Evangelie, wat voor licht in de leer van de rechtvaardiging, hoe zag hij de nauwe verbinding van deze Goddelijke weldaad met die van de wedergeboorte uit water en Geest. Zo dolf hij schatten op uit de Schrift en probeerde hij met aandrang en klem de wezenlijke godsdienst op het gemoed van zijn hoorders te drukken. Maar zijn werk op de preekstoel was slechts een uitdrukking van zijn binnenkamer. Urenlang werd hij daar gevonden met zijn Bijbel, het Griekse Nieuwe Testament en de vele puriteinse schrijvers, van wie hij de schatten inmiddels had ontdekt. In het Woord vond hij kracht en door de verlichting van de Heilige Geest sprak hij voor grote menigten.

Na verloop van tijd waren de kerkmuren voor Whitefield te beklemmend. Hij zocht de ruimte van de open lucht om van zijn Zender te getuigen. De toevloed van hoorders kon zelfs de grote kerkgebouwen niet meer bevatten, zodat hij moest uitwijken naar de landerijen en velden buiten de steden en dorpen. In februari 1739 preekte hij voor het eerst in de open lucht. Het was voor de ruwe mijnwerkers in Kingswood bij Bristol. Staande op een heuvel sprak hij uit Mattheus 5:1-3, over de zaligsprekingen. Honderden kwamen bij die gelegenheid tot ontwaking uit hun verloren staat. Ryle tekent hierbij aan: "Omdat zij geen gerechtigheid van zichzelf hadden om afstand van te doen, waren zij blij om van een Jezus te horen, Die een vriend was van tollenaars en gekomen was niet om rechtvaardigen, maar om zondaars tot bekering te roepen ..."

Whitefields reis naar Amerika

Twee maanden later begon hij zijn openlucht-prediking in Londen. Zo ging hij door

met het reizen door stad en land. De hele week door preekte hij; zijn leven was volgens Ryle één onafgebroken prediking, want "hij preekte bijna onophoudelijk Christus". Voor duizenden zou hij tot eeuwige zegen worden. Vanuit een brandende liefde tot Christus en een diepe ootmoed, werkte hij in Gods wijngaard. De akker was niet alleen zijn eigen kerk, maar de gehele wereld. Het Britse eiland was zelfs te klein voor zijn arbeidsveld. Meermalen stak hij de Oceaan over om ook daar het Evangelie te brengen. Zijn eerste overtocht naar Amerika begon in januari 1738. Via Gibraltar zeilde hij naar Savannah in de staat Georgia, waar hij een weeshuis stichtte. Hij bezocht ook Philadelphia, het centrum van het Amerikaanse presbyterianisme, en ontmoette enige tijd later de gebroeders Tennent en Freylinghuysen.

Bij een tweede verblijf in Amerika maakte hij in oktober 1740 kennis met Jonathan Edwards van Northampton. "Toen ik op zijn kansel kwam, werd mijn hart ertoe aangezet om over nauwelijks meer zaken te spreken dan over de vertroosting en voorrechten van de heiligen en de overvloedige uitstorting van de Geest op de gelovigen." Hierbij herinnerde hij zijn aandachtig gehoor aan de wonderen die de Heere in deze plaats gedaan had, "hoe ijverig en levendig zij in die tijd waren en zowel predikant als gemeente huilden veel". Waar Whitefield in Amerika ook voorging, overal lieten zijn woorden een onuitwisbare indruk na op vele predikanten en hoorders. Het beginnende kolenvuur werd aangewakkerd tot heldere en grote vlammen van opwekkingskracht. De Engelse koloniën aan de andere kant van de Oceaan kwamen tot nieuw leven. De eerste golf werd in de jaren van 1740 gevolgd door die van de "Great Awakening", een beweging die in de geschiedenis van de Verenigde Staten zeker zo belangrijk was als de strijd om de onafhankelijkheid die dertig jaar later eindigde in een vrij Amerika.

Het ontstaan van het methodisme

Inmiddels waren ook de gebroeders John en Charles Wesley voor het voetlicht gekomen. Toen zij tot bekering kwamen, was de opwekking in Wales al begonnen. Het was een lange weg die hun krachtdadige verandering voorbereidde. In tegenstelling tot Whitefield waren er bij hen veel barrières te overwinnen. Hun misvattingen over het Evangelie waren de belangrijkste oorzaak waardoor hun gemoed zo lange tijd in nevelen bleef gehuld. Door contacten met de Moravische Broeders kwamen zij in aanraking met de kern van de Goddelijke boodschap. De Moraviërs of Hernhutters waren afkomstig uit Saksen in Duitsland. Hier stichtte graaf Nicolaus Ludwig von Zinzendorf in 1727 hun gemeenschap, die verwantschap had met de piëtistische beweging in de Lutherse kerk. De wortels van de Moravische Broeders lagen in Bohemen, bekend door Johannes Hus en later door Comenius. Onder de Boheemse Broeders vonden opwekkingen plaats die een uitstraling vertoonden naar Duitsland. Door de hitte van de vervolging vluchtten velen van de Boheemse Broeders naar Duitsland. Geïnspireerd door de praktijk van de vroege nieuwtestamentische gemeenten stichtte Von Zinzendorf in Berthelsdorf een liefdegemeenschap van broeders en zusters, die zij sierden met de naam van Herrnhut ("onder de hoede des Heeren"). Zij beoogden de christelijke liefde en gemeenschap door daden in praktijk te brengen. Op 13 augustus 1727 werd de samenkomst getroffen door een wonderlijke openbaring van Gods Geest. "Zij beleefden een waar Pinksteren van geestelijke kracht. Het vuur van de Heere viel en zij waren verloren in verwondering, liefde en lofprijzing. Zij verlieten het huis van God, 'nauwelijks wetende of zij tot de aarde behoorden of al reeds ten hemel waren gegaan.'"

Deze ongewone gebeurtenis bleef niet op zichzelf staan. Vanuit hun "geboorteplaats" Herrnhut trokken veel Moravische Broeders naar andere streken om van het wonderlijke werk van God te getuigen. Velen gingen, bezielde door een intense bewogenheid met verloren mensenzielen, zendingswerk bedrijven, waarbij geen streek te koud of te ver was. Bekend is hun werk onder de Eskimo's in Groenland, in Labrador en niet te vergeten later in Suriname. Von Zinzendorf bezocht meermalen Holland en Engeland om zich te beijveren voor de uitbreiding van het Koninkrijk van Christus. Niet overal vond hij een goed onthaal; de strikte calvinisten hadden problemen met zijn opvattingen over de Schrift en vonden zijn "bloedtheologie" te eenzijdig en te emotioneel.

De meesten hadden wel respect voor hun liefde en Godzaligheid, ondanks de antinomianse trekken die in hun leer te vinden waren. Ook in Londen ontstond een gemeenschap van Moraviërs. Deze oefende in de begintijd van de opwekking een krachtige invloed uit en stond zelfs op gelijke voet met het opkomende methodisme. De Wesley's kwamen in aanraking met de "Moravian" Peter Böhler, die hen onderwees in de leer van vrije genade. Böhler viel op door een vast vertrouwen in de Gekruiste. Met medelijden zag hij, hoe vooral John Wesley zo heen en weer geslingerd werd en in zijn eigen redeneringen bleef steken. John Wesley ontdekte dat hij heimelijk steunde op zelfhandhaving en zelfvertrouwen. De smetten van de "Holy Club" wilden niet wijken. Christus was voor hem nog een onbekende. "Mijn broeder! Mijn broeder! Die filosofie van u moet worden uitgewist!", riep Böhler uit. Nu kwam hij er achter wat de eigenlijke oorzaak van zijn onvrede was. "Ik werd er krachtig van overtuigd dat de oorzaak van mijn onvrede ongeloof was ..." Maar hoe kreeg hij het ware geloof om vrede met God te hebben? "Ik bedoelde alleen maar het geloof in God en niet het geloof in en door Christus." In die tijd preekte John al, maar het was niet de Christus der Schriften Die hij verkondigde. Eindelijk ging het licht in zijn ziel op. Hoe zag hij alles helder liggen: het was alleen het geloof in Christus dat rechtvaardigt.

Ook zijn broer Charles kwam ongeveer in dezelfde tijd tot het geloof in Christus. Deze kwam in aanraking met Luthers Commentaar op de Galatenbrief. Vooral door het lezen van het slot van het tweede hoofdstuk van deze Brief, verstond hij de sleutel tot de waarheid van wet en Evangelie. "Ik werkte, wachtte en bad om te ervaren, 'Die mij liefgehad heeft en Zichzelf voor mij overgegeven heeft', met de nadruk op het woordje 'mij'. Ook John vond onderwijs in Luthers boek. En op een zondagavond, het was om precies te zijn 21 mei 1738, schreef hij in zijn dagboek: "Ik voelde dat mijn hart op een wonderlijke wijze werd verwarmd. Ik voelde dat ik op Christus vertrouwde, Christus alleen tot zaligheid, en een verzekering werd mij gegeven dat Hij al mijn zonden heeft weggenomen, ja zelfs de mijne, en mij verlost heeft van de wet der zonde en des doods."

De bekering van de beide Wesley's betekende een grote bemoediging voor de gemeenschap van de Moravische Broeders die aan de Fetter Lane in Londen samenkwam. Op de eerste dag van het volgende jaar beleefde deze gemeente een hoogtepunt. Het was in navolging van Herrnhut een "Love Feast" waaraan allen deelnamen. De gelovigen waren in een gedurig gebed bij elkaar toen "de kracht van God machtig op ons neer kwam, waardoor velen het uitroepen vanwege een onovertroffen vreugde en velen vielen op de grond ..." Zo werd het jaar 1739 ingeluid. De gemeenschap van de methodisten en Moravische Broeders bereikte toen een hoogtepunt, dat echter spoedig door een snel verval zou worden gevolgd. De Wesley's

stonden steeds argwanender tegenover vormen van geestdrijverij die zij in deze gemeenschap tegenkwamen. Ook de Lutherse elementen in de geloofsbeleving konden zij niet in alles overnemen. Op de vooravond van de "Great Awakening", in juli 1740, verlieten de Wesleys de Fetter Lane groep en gingen zij hun eigen weg.

De breuk

Intussen was er een band gegroeid tussen de gebroeders Wesley en Whitefield. Met zijn drieën gaven zij leiding aan de methodistische beweging die als een olievlek over het land ging. Whitefield was meer de man, die overal waar hij maar gelegenheid vond, het Woord bracht. John Wesley richtte zich meer op de nazorg van de vele bekeerden. Evenals Whitefield bleef hij de kerk van Engeland trouw en wilde hij geen nieuwe kerk stichten. Het stemde hem wel tot droefheid dat vele kerkgebouwen voor hen gesloten bleven. Desondanks wijdde bisschop Benson Whitefield in 1738 tot priester in de Anglicaanse Kerk. Maar de grenzen van zijn arbeidsveld vond hij ruimer; zijn akker was de gehele wereld. Zo was het ook met John Wesley, die in navolging van zijn broeder de open lucht koos als zijn werkterrein. Ondanks de tegenwerking van de kant van de geestelijkheid, gingen de methodisten op de ingeslagen weg voort. Overal stichtten zij "United Societies", waar de gelovigen bij elkaar kwamen om te bidden en te spreken over de weg der zaligheid. Methodisch ging Wesley te werk bij de behandeling van ontwaakten en pasbekeerden. Vandaar de naam van methodisten, die zij met ere wensten te dragen. Het duurde lang voordat zij noodgedwongen tot de stichting van eigen kapellen moesten overgaan, waardoor zij kozen voor een geordend kerkelijk leven, los van de bestaande kerkgenootschappen.

Ook in Wales ontstonden overal "Societies", die een methodistische inslag kregen. Whitefield vond onder de leiders van de opwekking in dit gebiedsdeel een goed onthaal. En tussen Rowland, Harris en andere predikanten in Wales waar het Welsh veelal de voertaal was, ontstond een goede verstandhouding. De Calvinistic Methodist Chapels verrezen hier overal, vooral nadat de Anglicaanse Kerk zich openlijk tegen hen keerde. Bijna alle kerkdeuren waren inmiddels voor hen gesloten, maar zij lieten zich hierdoor niet ontmoedigen. Verblijd over de wonderen van God riep Wesley uit: "Menigten zijn grondig van zonde overtuigd en kort daarop zo vervuld met vreugde en liefde, dat zij nauwelijks kunnen vertellen of het in het lichaam of buiten het lichaam geschied is ..." Het werk van God ging door en wie kon dat keren?

De goede samenwerking tussen de Wesleys en Whitefield was jammer genoeg van korte duur. Verschillen van opvatting over de wijze waarop het heil wordt toegepast, vormden de voornaamste oorzaak van de verwijdering. Whitefield hield zich met hart en ziel aan de Belijdenis van de kerk van Engeland, zoals deze vervat is in de "39 Artikelen". Hij had een afkeer van het arminianisme dat de mens een vrije wil toekent en leerde met nadruk de eenzijdigheid van het Goddelijk werk in de ziel. "Mijn leer heb ik van Jezus Christus en van Zijn apostelen", zo verklaarde hij. "Ik heb deze van God Zelf geleerd ..." "Ik omhelsde het calvinistische schema, niet omdat Calvijn deze leerde, maar omdat Jezus Christus dit mij geleerd heeft ..." Wesley stond erg gereserveerd tegen-over de leer van de dubbele predestinatie en hij leerde dat de mens zichzelf tot de werking van het geloof kan voorbereiden. Wel handhaafde hij dat het Gods vrije genade is die een mens behoudt. Ook had hij moeite met de leer van de heiliging; in de loop van de tijd ontwikkelde hij die tot zijn schema van "christian perfection", de christelijke volmaaktheid.

Door deze ingrijpende verschillen ontstond verbittering. Discussies laaiden op, waarbij Whitefield zich altijd een ootmoedig verdediger van de leer van vrije genade betoonde. Hij schuwde verhitte discussies; het was alleen zijn bedoeling om te luisteren naar wat de Geest tot de gemeenten zegt. Wesley onderscheidde zich meer dan eens door harde uitspraken over de uitverkiezing, die grote onrust onder de gelovigen veroorzaakten. In maart 1741 besloten de beide evangelisten om uit elkaar te gaan. Zo werden de methodisten verdeeld in twee groepen. Whitefield bleef ondanks een stille droefheid zonder enige verbittering. Hij hield zijn broeder in het geloof hoog, ondanks dat hij in zijn ogen ernstige dwalingen aanhing en propageerde. Door deze droeve ontwikkeling werd hij nog meer bevestigd in zijn leer. "De leer van onze verkiezing en vrije rechtvaardiging in Christus Jezus wordt dagelijks meer en meer op mijn hart gedrukt ..."

Contacten met Schotland

De breuk tussen Whitefield en de Wesleys vond plaats op het tijdstip dat in Schotland grote dingen gingen gebeuren. De dageraad van de nieuwe dag brak weldra aan. De opwekking in de donkere en afgelegen streken van de Hooglanden kreeg meer en meer gestalte. En in het zuiden van het land werden steeds meer plaatsen gevonden, waar de Geest van God de hof ging doorwaaien. Whitefield, de Anglicaanse priester, zou ook in het noorden van het Britse eiland een belangrijke bijdrage leveren aan de voortgang van het Evangelie van Christus! De afkeer van het Anglicaanse bisschoppensysteem onder de Schotse presbyterianen, kon niet verhinderen dat een aanhanger van dit stelsel naar het noorden zou komen om daar de wind van herleving aan te wakkeren! Hij kon wel weten dat hij daar tegenstand zou ontmoeten, maar hij had door genade geleerd zichzelf te verloochenen voor de Naam van Christus.

Tijdens zijn tweede reis naar Amerika ontving Whitefield in mei 1739 een brief van Ralph Erskine uit Dunfermline. Erskine noemt hem een "openlucht-prediker van de Schotse kerk, een edele soldaat van de Heere Jezus Christus". De gebroeders Ralph en Ebenezer Erskine van de afgescheiden Secession Church hadden vernomen van de vruchten die de methodisten op hun werk oogstten. Zij volgden met grote belangstelling het nieuws vanuit de Amerikaanse koloniën, waar het opwekkingswerk in volle gang was. Gilbert Tennent en John Muirhead stelden hen per brief op de hoogte van de wonderen van God in de bekering van vele zielen. Muirhead probeerde Ralph op te beuren vanwege de moeilijke positie waarin de Secession Church verkeerde. "Ga voort", zo schreef hij hem, "gezegende kampioen voor de zaak van God. Uw beproevingen zijn niet zwaarder dan die van Von Zinzendorf, Whitefield, Tennent en het arme, onwaardige middel dat u nu schrijft".

De Erskines waardeerden de openhartige en rijke Evangelieverkondiging van Whitefield, die evenals zij de Christus der Schriften zo rijk wist voor te stellen. In het dagboek van Ralph komen we regelmatig de namen van Whitefield en de beide Wesleys tegen, als personen die hij in zijn gebeden aanbeval. Wel hadden zij bedenkingen tegen hun Anglicaanse achtergrond, die gedeeltelijk werden weggenomen, omdat de Anglicaanse Kerk de methodistische beweging op alle mogelijke manieren zocht te weren en tegen te werken.

De kritische houding van de Erskines tegenover de Staatskerk was echter gegrond op andere motieven dan bij de methodisten; zij hielden vast aan het vrije karakter van de kerk van Christus en verdedigden de Verbonden uit de zeventiende eeuw, tot handhaving en bewaring van de zuivere leer en praktijk van de Reformatie. Hiertoe behoorde ook de "Solemn League and Covenant", het plechtige verdrag en verbond

dat in 1643 Schotland en Engeland dezelfde presbyteriaanse basis gaf. Het was hun bedoeling om Whitefield te zijner tijd op de geldigheid van dit geschonden verdrag te wijzen, als basis van gemeenschap. Voorlopig waren er voldoende raakvlakken om contacten met de methodisten aan te gaan. Beide groepen zagen de noodzaak in van een nieuw réveil van het geestelijke leven in het Britse koninkrijk.

In het begin van de correspondentie van de Erskines met de methodisten was de breuk met de Wesley's nog niet gekomen. Ralph schreef John Wesley een vriendelijke en tevens kritische brief. "Ik begeerde Heere te danken voor het goede en grote nieuws dat uw brief verschaft, over het werk van de Heere in de bekering van vele zielen uit de duisternis tot het licht ..." De brief gaat over in een kritische toon, als een waarschuwing voor het nabijkomende werk in de bekering van zondaren. "Een misleidende geest kan arme zielen bewegen om op indrukken, gemoedsbewegingen en wat zij in zich gevoelen, te gaan rusten, alsof dit alles de grond en reden van hun hoop is ..." Het is nodig om de ware werkingen van Gods Geest te onderscheiden van de algemene of valse. "Dit is een kenmerk en teken van een Goddelijk en zaligmakend werk: zoals de zaligmakende kennis een mens van zijn eigen kennis ontleedt ... , zo ontleedt het zaligmakend geloof hem van zijn eigen geloof."

Erskine is bang voor een eigengemaakt geloof, dat niet geworteld is in de kennis van Christus, maar in gemoedsbewegingen. "Christus de Middelaar is alleen het grote Middel van God om verloren zondaren te genezen en hen door Zijn bloed tot God te bekeren." Vooral in tijden van opwekking is waakzaamheid nodig, om niet te haastig de handen op te leggen. De Satan is altijd in de weer om het werk van God te verstoren en na te bootsen. De Erskines onderkenden toen nog niet dat de Wesley's over de werking van de bekering arminiaanse opvattingen huldigden. Toen het enige tijd later tussen de Wesley's en Whitefield tot een breuk kwam, koos de Secession Church uiteraard partij voor Whitefield.

De geregelde briefwisseling tussen Ralph Erskine en Whitefield verliep eerst in een goede sfeer. Whitefield las met veel genoegen de preken van de Erskines, die hem nog meer in zijn calvinistische opvattingen sterkten. Het Evangelie van deze begenadigde Schotse voorgangers sprak hem wel aan. "Mijn hart is tijdens mijn reis zeer verwarmd door het lezen van enige van uw preken ..." Erskine schreef hem over de grondslagen van de Schotse kerk en over de strijd van de Covenanters. Whitefield kon hem niet in alles volgen en stond wat argwanend tegenover het feit dat de Covenanters in de tijd van vervolging de wapens hadden opgenomen en zelfs bisschop Sharp hadden gedood. Hij wilde eerst zien op wat hem met de mannen van de "Associate Presbytery", zoals de Secession Church officieel heette, verbond. Was dat niet in de eerste plaats de liefde van Christus? Zo schreef hij Ralph op zijn terugreis over de Atlantische Oceaan: "Hoewel ik u niet in persoon ken, voel ik mij vanaf de tijd dat ik van uw geloof en liefde tot onze dierbare Heere Jezus hoorde, met u in de geest verbonden en noem ik u steeds in mijn arme gebeden."

Whitefield nam via de Erskines kennis van de bekende boeken van Thomas Boston over *het Verbond der Genade* en de *Viervoudige Staat* en van het omstreden boek *The Marrow of Modern Divinity*. Vooral door het laatste boek zag hij duidelijk zijn positie ten opzichte van Wesley, maar ook zijn verbondenheid met de Schotse predikanten. Hij vond daarin de leer van vrije genade, zonder verdiensten, zo duidelijk uiteengezet, zoals hij deze persoonlijk had leren verstaan. Een sterk verlangen om de Erskines te ontmoeten nam hem in beslag, en dat was wederzijds.

De Erskines zagen in Whitefield een geschikt instrument om hun zaak in Schotland te

versterken. Hun eigen Secession Church bood toch mogelijkheden om het Evangelie ongehinderd te verkondigen, zonder hierin van hogerhand gehinderd te worden. De Staatskerk kon immers niet dulden dat een Engelse methodist haar kansels zou beklimmen. Het was hun begeerte dat een opwekking vanuit hun eigen kerk het tanende geestelijke leven zou doen opbloeien. Geen wonder dat Ralph op 10 april 1741 aan Whitefield schreef: "Kom, zo mogelijk, beste Whitefield, kom ... Er is geen aangezicht op aarde dat ik meer wens te zien dan dat van u".

De Erskines waren van mening dat Whitefield bij zijn komst alleen in hun kerken zou voorgaan, maar dit ging hem te ver. In mei schreef hij Ebenezer Erskine: "Ik kom alleen als een gelegenheidsprediker om het eenvoudige Evangelie te verkondigen aan allen die gewillig zijn om mij te horen, van wat voor kerkgenootschap zij ook zijn mogen. Het zal verkeerd zijn voor mij om ten opzichte van de kerkregering verder te gaan dan mij als licht van Boven geschonken is." Hij voelde zich niet geroepen om over in zijn ogen punten van ondergeschikt belang te strijden, maar zag het als zijn enige opdracht om Christus overal waar hij kwam, aan verloren zondaren te preken.

Eerste bezoek

In 1741 passeerde Whitefield voor de eerste keer de grens met Schotland. Inmiddels had hij meer contacten gekregen, vooral in de Staatskerk. Predikanten als John Willison van Dundee en Alexander Webster van Edinburgh hadden ook belangstelling voor het werk van de inmiddels bekend geworden evangelist. De eerste plaats die Whitefield aan-deed was Dunfermline, de standplaats van Ralph Erskine. Op 30 juli bracht hij de nacht in zijn pastorie door en de dag daarop preekte hij in het "Secession Meeting House" voor een stampvolle kerk. Ralph deed zijn broer uit Stirling verslag van zijn ontmoeting met de methodist. De verschillen over de kerkregering en de priesterwijding waren kennelijk voor hem nog niet zo'n groot bezwaar, want anders zou hij niet aan het slot vermeld hebben: "De Heere is blijbaar met hem."

De aandrang van de Erskines op Whitefield om zich bij hun kerk aan te sluiten had geen effect. Voordat zij verder met hem onderhandelden, vertrok hij naar Edinburgh. Ralph vergezelde hem en stond zelfs samen met hem op de preekstoel van de Canongate Church. "Het volk aldaar was gereed om te juichen van blijdschap, maar ik geloof dat ik aan zijn geestverwanten aanstoot gaf". De Erskines deden al het mogelijke om hem te winnen. Whitefield schreef: "De beste Mr. Erskine vergezelde me en ik preekte die avond voor vele duizenden in een plaats genoemd het Orphan House Park. De Heere was aldaar". Zijn tekst was: "Want het Koninkrijk Gods is niet spijs en drank ..." Duizenden kwamen overal vandaan om hem te horen. Hongerige zielen hingen aan de lippen van de Engelsman die hen op een kernachtige manier voorhield wat nodig is om zalig te worden.

Het was de vurige begeerte van Whitefield dat zijn bezoek aan Schotland niet alleen mocht dienen tot bekering van velen, maar ook tot bevordering van de eenheid onder Gods kinderen. Zijn preek in het Orphan House Park van Edinburgh begon niet voor niets met de woorden: "Ofschoon wij allen één Heere, één geloof, één doop belijden, hoewel Jezus Christus nooit verdeeld was en dat nooit in Zichzelf zal zijn, zijn toch de volgelingen van Jezus Christus door alle eeuwen heen droevig onder elkaar verdeeld." Des te droeviger vond hij dat, omdat deze verdeeldheid vaak het gevolg was van verschil van mening over ondergeschikte zaken. "Ik ben er geheel van overtuigd dat deze verdeeldheid de grote list en een werktuig van de duivel is." Als een vrede-apostel wees hij op het woord van de Koning der kerk: "Opdat zij allen één zijn."

Zouden ook de Erskines aan zijn oproep gehoor geven?

De "Associate Presbytery" nodigde Whitefield uit voor een gesprek. Op 5 augustus ontmoette hij de vier predikanten en een aantal ouderlingen in Dunfermline, "een rij van eerbiedwaardige mannen!" De enige punten op de agenda waren die van de kerkregering en het "Solemn League and Covenant". Whitefield vertelde de broeders dat het niet zijn bedoeling was om deze zaken in zijn prediking aan te roeren. Hij liet wat los over zijn roeping en bevinding, wat op één van de aanwezigen een bijzondere indruk maakte. Ebenezer Erskine sprak hem aan: "Mijnheer, God heeft u tot een instrument gemaakt om een grote menigte zielen door geheel Engeland en ook in andere delen van de wereld tot het geloof en de belijdenis van het Evangelie van Christus te brengen ..." Hij vergeleek hem met Paulus en Barnabas, die op hun zendingsreizen overal gemeenten stichtten, maar die ook doordrongen waren van het belang van een ordelijk gemeenteleven. Het punt van de kerkorde werd een heet hangijzer en men probeerde Whitefield te overtuigen van de presbyteriaanse kerkvorm, als de enige bijbels gefundeerde norm. Deze legde tijdens de discussie die hierover oplaaide, zijn hand op het hart, waarbij hij bedaard sprak: "Ik vind deze niet hier". Maar Alexander Moncrieff, één van de vier "Secession Fathers", was zo gevat om met zijn hand op de Bijbel te reageren: "Maar ik vind deze hier".

Sommige aanwezigen maanden de broeders tot voorzichtigheid en geduld. Whitefield was immers in hun cultuur niet opgegroeid en had tijd nodig om zich hun beginselen eigen te maken. Wel was het van wezenlijk belang dat hij zich achter het kerkelijk standpunt van hun afscheiding schaarde. Zij wezen Whitefield op hun getuigende "banier" tegenover de vervallen Schotse kerk, die hen openlijk had afgezet en had gekozen voor het wereldlijk gezag in kerkelijke zaken. Zodoende had de Staatskerk Christus als Koning en Hoofd van Zijn gemeente openlijk verloochend. Zij drongen er bij hem op aan, om alleen in hun gemeenten voor te gaan, totdat hij meer licht zou ontvangen in zaken als de Covenants en kerkregering. Whitefield zag de noodzaak hier niet van in en vroeg waarom hij alleen voor hen moest preken. Ralph Erskine antwoordde hierop: "Omdat wij het volk des Heeren zijn". De bedroefde Whitefield wist hierop niets anders te zeggen dan het volgende: "Ik vroeg hen toen of er anders geen volk van God was dan zij en als zij veronderstelden dat alle andere mensen tot het volk van de duivel moesten worden gerekend, het des te meer nodig bleek om hiervoor te preken. Ik werd steeds meer besloten om in de heggen en steggen uit te gaan en als de paus mij uitnodigde om op zijn preekstoel voor te gaan, ik met blijdschap daar de gerechtigheid van Jezus Christus zou verkondigen."

De partijen kwamen niet tot elkaar. De Erskines waren teleurgesteld en wisten geen andere weg dan om van Whitefield afscheid te nemen. Eén van de Secession predikanten sprak over: "Wachter, wat is er van de nacht? ..." Whitefield zat ook onder zijn gehoor. Naar zijn zeggen ging de preek voornamelijk over "het prelatendom, het Algemeen Gebedenboek" en andere gebruiken binnen de kerk van Engeland. Toen "hij op het eind van zijn tekst kwam en arme zondaren nodigde tot Jezus Christus, was zijn adem op en kon hij zich nauwelijks verstaanbaar maken".

Bedroefd liep Whitefield de kerk uit. Nu was de breuk definitief. "Ik trok mij terug, ik hilde, ik bad en na het preken in het veld, ging ik zitten, at met hen en nam toen definitief afscheid".

De breuk met de Erskines opende voor Whitefield nieuwe deuren. De Moderates

probeerden wel te verhinderen dat hij in de Staatskerk zou preken, maar de Evangelicals stelden van alle kanten hun preekstoelen voor hem beschikbaar. Overal was de toeloop groot en zeer aandachtig. Grote kracht vergezelde het Woord. Velen werden onder overtuiging gebracht.

Hierop kreeg hij twee andere uitnodigingen: de één van de bekende John Willison uit Dundee en de andere van James Ogilvie van Aberdeen. Niemand kon hem nu meer tegenhouden. Ralph Erskine had gepoogd te verhinderen dat hij bij zijn oud-collega James Wardlaw uit Dunfermline, met wie hij ongeveer twintig jaren had samengewerkt, zou gaan preken, maar nu stond de weg voor Whitefield open om op de vele verzoeken in te gaan. Zo bezocht hij behalve Edinburgh, Aberdeen en Dundee, veel plaatsen in Fife, in het zuiden en niet te vergeten Glasgow. Overal vond hij een warm onthaal en de vruchten bleven niet uit. Vele getroffen zielen liepen hem na om raad te vragen over hun toestand. De kerkelijke verdeeldheid stemde hem tot droefheid, maar toch vond hij het niet nodig om zich hiermee te bemoeien: "Ik vind het de beste manier om het zuivere Evangelie te prediken en mij in het geheel niet in te laten met geschillen. De huidige verdeeldheid is een zwaar oordeel over Schotland. Dit is mijn troost, Jezus is Koning ... O dat de kracht van de godsdienst moge herleven! Niets dan dat kan de muur van partijzucht breken."

Het was alsof het gehele land wakker werd. De sluimergeest had velen jarenlang verblind. Het moderatisme had een massa van zorgelozen in slaap gewiegd. De schijnvrede werd nu verstoord. Wat de Erskines na de Afscheiding in 1733 niet konden bewerken, gebeurde door middel van een geestelijke van de Engelse Anglicaanse Kerk. Juist Whitefield was het die in zijn voorstelling van het Evangelie van genade zo op de Erskines leek. Het was alsof de leer van de "Marrow" weer opbloeide, maar dan van een kant waarvan men het nooit zou verwachten. De overgebleven Evangelicals binnen de kerk van Schotland vatten op-nieuw moed. Treffend merkt een biograaf van Whitefield op: "Het dode koude moderatisme van de overheersende partij in de kerk werd doordrongen door de elektrische invloed van de stijl van preken die de aandacht afdwong. De partij van de Evangelicals werd bemoedigd en versterkt. En de Secession zelf, hoewel hij weigerde zich binnen haar grenzen te laten opsluiten, vond haar beste godsdienstige beginselen bekrachtigd door een zo krachtige en toch onbaatzuchtige voorstander." Van deze onbaatzuchtigheid getuigde zijn ootmoedige houding tegenover hen die hem de deur gewezen hadden. In een brief aan een zoon van Ebenezer Erskine klinkt geen enkele verbittering door in de volgende veelzeggende woorden: "Ik preek het eenvoudige Evangelie en het behaagt onze heerlijke Jezus deze met Zijn kracht te vergezellen. Iedere dag voel ik meer en meer de Goddelijke aanwezigheid. Het volk loopt naar mij toe met de roep op de lippen: 'Wat zullen wij doen om zalig te worden'. De liefde van Christus vervult mijn ziel en dringt mij u dat vrijuit te schrijven. O, beste heer: Ik heb uw vrome vader lief en heb achting voor hem".

De Heere had Whitefield ook in Schotland een geopende deur geschonken, die niemand kon sluiten. En zijn eerste bezoek zou door vele andere worden gevolgd!

HOOFDSTUK 3

Het wonder van Cambuslang

Gevolgen van Whitefields eerste bezoek

Enkele maanden na Whitefields eerste bezoek aan Schotland ontving hij een brief van William Mac-Culloch, predikant van Cambuslang, een dorpje vlakbij Glasgow. Deze herinnerde hem aan de zegen die zijn preken voor vele tientallen, ook onder de jeugd, in de stad en de omgeving hadden nagelaten. "Jonge bekeerden zijn bijzonder actief om de bekering van anderen te bevorderen, vooral die van hun familiebetrekkingen en vrienden ..." "Moge een rijke en krachtige zegen een overvloedige toename geven, waar u ook mag komen met de blijde Evangelieboodschap van de grote zaligheid." De indringende boodschap van Whitefield had velen, ook in het westen van het land, wakker geschud. De zelfgenoegzame godsdienst die door de Moderates gepropageerd werd, kreeg een gevoelige slag. Zo maakte een preek op het kerkhof van de kathedraal van Glasgow, gehouden op 13 september 1741, grote indruk. Zijn tekst was: 'En zij genezen de breuk van de dochter Mijns volks op het lichtste, zeggende: 'Vrede, vrede!' doch daar is geen vrede" (Jer. 6:14). Hoe ontdekkend begon hij zijn toespraak tot het samengestroomde volk: "Zoals God geen grotere zegen aan een land of volk kan zenden door ze getrouwe, eerlijke en oprechte dienaren te geven, zo is de grootste vloek, die God mogelijk aan een volk in deze wereld kan zenden, om ze over te geven aan verblindheid, onwedergeborenheid, vleselijkheid en onbekwame leidslieden ..." "Velen pleisteren met loze kalk en zij profeteren zachtere dingen dan dat God toelaat". Whitefield toonde aan hoe diep het kwaad van de eigen gerechtigheid en eigenwillige godsdienst geworteld is. Ook liet hij zien hoe verfoeilijk de zonde van het ongeloof wel is: "Voordat u van vrede tot uw ziel kunt spreken, moet u eerst bekommerd worden over het ongeloof in uw hart. Maar hoe kan worden verondersteld dat iemand van u hier op dit kerkhof, die in Schotland geboren is, in een gereformeerd land, die iedere sabbat naar de kerk gaat, een ongelovige is?" Waar is dan het levende geloof in de Gekruiste? "Mijn lieve vrienden, bent u ooit met Jezus Christus ondertrouwd? Gaf de Heere Jezus Zich ooit aan u?" Velen werden bij die gelegenheid in het hart getroffen door een pijl van overtuiging van zonde.

Het dorp Cambuslang

Bemoedigd en ook verslagen namen de getrouwe predikanten van Glasgow en omgeving kennis van de krachtige prediking van de Engelse methodist. De hoop op een opwekking werd verlevendigd. Ook in de studeerkamer van Mac-Culloch steeg een smeekgebed op, of de Heere des oogstes zijn kudde wilde bezoeken met Zijn heil. Mac-Culloch was sinds 1731 verbonden aan het landelijke Cambuslang, "gelegen aan de zuidkant van de rivier de Clyde, ongeveer vier mijl ten oosten van Glasgow." Een drukke handelsweg liep dwars door het dorp, maar deze leek vooral 's winters meer op een modderpoel dan op een goed verharde verbinding. Het dorp telde destijds niet meer dan negenhonderd inwoners, die volgens het Old Statistical Account uit 1793 voornamelijk bestonden uit boeren, wevers en mijnwerkers. De steenkool werd hier aan de oppervlakte gewonnen. "Ofschoon prachtig afgewisseld door heuvels en dalen, zijn er geen hoge gronden in de parochie dan Dickmount en Turneca Hills". De kerk was gewijd aan St. Cadoc en de parochie was in de middeleeuwen een onderhorige kapel van Glasgow. Naast de oude, vervallen parochiekerk, die in 1743 werd vervangen door een nieuw gebouw, vlakbij een beekje, vormt de steile glooiing van enkele heuvels een dal dat de vorm van een amfitheater heeft. De Statistical Account merkt hierover op: "Geen plaats kon door de hand van de natuur beter gevormd zijn

voor openluchtprediking". Het kerkbezoek was bij de komst van Mac-Culloch niet zodanig dat hiervan gebruik werd gemaakt.

Cambuslang was een moeilijke gemeente. Vóór de komst van Mac-Culloch was zij 8 jaar vacant geweest. In de bloeitijd van de Covenanters werkte Robert Fleming hier van 1653 tot 1662 met veel zegen. Na de Roemrijke Omwenteling in 1688, toen deze predikant was van de Schotse kerk van Rotterdam, kon hij naar zijn oude standplaats terugkeren, maar hij verkoos in Holland te blijven. Fleming was een kenner van de geschiedenis van godsdienstige opwekkingen. In 1669 verscheen van zijn hand *Fulfilling of Scripture*, waarin hij een overzicht geeft van de revivals die vooral in Engeland en Schotland hadden plaatsgevonden. Zo noemt hij het werk Van Godin de jaren 1625 tot 1630 in Stewarton, Irvine en Kirk of Shotts, plaatsen niet ver van Cambuslang gelegen. Zijn verlangen was of de Heere zijn vaderland weer wilde bezoeken met Zijn heil. Hij kon niet bevroeden dat zijn oude standplaats eens in het middelpunt van de belangstelling zou staan, toen de Heere op Zijn tijd hier een overvloedige zegen gaf.

Het beroepingswerk vóór de komst van Mac-Culloch stagneerde door tegenwerking van de landheer, de hertog van Hamilton, die Cambuslang in bezit had. De gevolgen van het opnieuw invoeren van het patronaatsrecht in 1712 waren ook hier goed merkbaar. De wensen van de bevolking om een predikant van evangelische ligging te hebben, werden steeds opnieuw genegeerd.

Zestien jaar was de gemeente zonder herder en leraar geweest toen Mac-Culloch zijn intrede deed, want de vorige predikant, Alexander Hamilton, was vbbz zijn dood al een aantal jaren niet in staat om zijn werk te doen. William Mac-Culloch was afkomstig uit Whithorn, een dorpje in het zuidelijke Galloway. Hier werd hij in 1691 als zoon van een schoolmeester geboren. Als jongen van zeven jaar had hij geestelijke indrukken, die onder de prediking van Thomas Ken, predikant van Wigtown, werden verdiept. Hij studeerde aan de universiteiten van Edinburgh en Glasgow, waar hij opviel door grote schrandereid. Hij muntte uit in de talen, vooral in het Hebreeuws, en in wiskunde. "Maar zijn meest favoriete studie was de theologie, zoals hij deze in de Heilige Schriften vond; en vroeg door God, door Zijn genade geroepen, besloot hij zijn talenten te besteden voor het werk van de bediening van het ambt van predikant. Vanaf die tijd kon niets hem weerhouden van zijn standvastige doel om de onnaspeurlijke rijkdommen van Christus te prediken".

William Mac-Culloch doet zijn intrede

Na zijn studie in de godgeleerdheid gaf de classis van Wigtown hem in 1722 preekbevoegdheid, maar het duurde nog negen jaar voordat hij zich aan een gemeente kon verbinden. De jaren als proponent waren voor hem een zware beproeving; hij wist niet wat Gods weg was. De meeste tijd bracht hij toen in Glasgow door. Hier sprak hij in 1725 voor de vereniging van de Reformation of Manners, een lezing die op verzoek van de magistraat werd uitgegeven. Een jaar eerder had hij zich opgegeven voor de Amerikaanse koloniën, maar de classis van Glasgow gaf hiervoor geen toestemming. Dit was een grote teleurstelling voor hem. Was er dan verder geen gemeente die belangstelling voor hem had? Nu golden zijn gaven van geleerdheid in het geheel niet voor zijn preektrant, want hij sprak erg saai. Zijn zoon merkt hierover op dat hij "langzaam en voorzichtig sprak, geheel verschillend van de populaire kanselredenaars". Omdat alle wegen om een vaste standplaats te bekomen voor hem toegesloten schenen te zijn, besloot hij ten einde raad om het land te verlaten en naar een onbekende bestemming te gaan. Maar toen hij zijn Bijbel opende en de geschiedenis

van Jona opsloeg, veranderde hij van gedachten. William Mac-Culloch had lijdzaamheid nodig. Zijn geringe gaven als predikant betekenden voor zijn Zender geen verhindering om hem als een instrument te gebruiken tot uitbreiding van Zijn Koninkrijk. Ondanks de tegenwerking van de hertog van Hamilton, leidde de weg van Mac-Culloch naar Cambuslang.

Op 29 april 1731 werd hij hier door de classis in het ambt bevestigd. Vijf jaar daarvoor had hij op voorstel van de classis van Hamilton al in het dorp gepreekt.

De situatie in de gemeente maakte de komst van een nieuwe voorganger dringend nodig. Wodrow merkt in 1728 in zijn *Analecta* op, dat niemand van de jeugd onder de zestien jaar ooit catechetisch onderwijs genoten had. "Ik ken geen parochie in het westen van Schotland als Cambuslang en Hamilton." Mac-Culloch kwam niet in een gespreid bedje. De eerste drie jaar kon hij het avondmaal niet bedienen. Behalve de grote onwetendheid en onverschilligheid die hij hier aantrof, waren er te weinig ouderlingen. Hierbij kwam dat er binnen de kerkenraad grote onenigheid was ontstaan. Vervolgens werd hij twee jaar na zijn bevestiging door een "pijnlijke reumatische koorts" getroffen. De verwaarloosde toestand van de gemeente drukte hem neer en maakte hem wanhopig.

Al enkele maanden na zijn komst luchtte hij zijn hart bij Robert Wodrow, zijn collega-predikant uit het nabij gelegen Eastwood. Het leek wel of de jaren van beproeving tot een climax gekomen waren. Mac-Culloch was ten einde raad. Zijn gemoed was in duisternis gehuld; hij wist niet hoe hij verder gaan moest. Hij voelde zich eenzaam en van God en mensen verlaten; als ongehuwde man had hij ook geen vrouw waarop hij terug kon vallen. Nu twijfelde hij eraan of God hem ooit geroepen had en hij was bang dat hij "maar een geveinsde huichelaar" was. Hij was vast besloten om zijn herdersstaf neer te leggen en aan een ander over te dragen, die deze beter kon hanteren. Sinds zijn bevestiging preekte hij over de bekering, "en nu denkt hij", zo merkt Wodrow op, "dat hij zelf hiervan een algehele vreemdeling is." Was de omkering in zijn jeugd wel echt geweest? Had hij niet de gedaante van Godzaligheid aangenomen en in een wettische gestalte geleefd?

Voordat hij in Cambuslang kwam, rezen de twijfels al tot grote hoogte. Hij zonderde zich toen af voor meditatie en gebed en onder "een diepe smart" kwam hem plotseling voor de geest: "Indien Gij niet met ons gaat, laat ons van hier niet optrekken". Hierin vond hij troost en verlichting. Zo worstelde hij voor Gods aangezicht. Bij het lezen van Maleachi 2 over het verbond van Levi, kreeg zijn gemoed verlichting.

Wat was Wodrows antwoord aan de bedrukte predikant? Deze vertelde hem dat hij meer over zijn werkzaamheden voor het ambt kon vertellen dan menig een. De wijze, ervaren man drukte hem op het hart dat de Satan vooral bij beginnende voorgangers zijn pijlen gebruikt om hen wanhopig te maken. Dat is nu juist een teken van de oprechtheid van zijn roeping! Kon hij ontkennen dat de heerlijkheid van Christus en het heil van de zielen de diepste drijfveren waren bij zijn komst naar Cambuslang? Dat kon Mac-Culloch zeker niet. Maar hoe moest hij omgaan met de diepe duisternis waarin zijn gemoed verkeerde, hoe moest hij handelen met de vreselijke vloeken en atheïstische gedachten die steeds weer in hem opkwamen? Wodrow vertelde hem dat de Satan zijn zwakke plekken wel wist te vinden, dat hij juist zijn depressieve toestand gebruikte om hem hiermee te bestormen, maar dat hij zich hierdoor niet moest laten ontmoedigen. Wat Mac-Culloch hem meedeelde was niet vreemd: "Ik gaf hem aan dat personen die veel peinzen en studeren hiermee meestal worden bezocht". Een andere strik voor hem was dat sommige kinderen van God in zijn gemeente hem bevindingen

vertel-den, die hij persoonlijk niet kende. Maar waren de vruchten op zijn werk geheel uitgebleven? Kon hij niet verhalen hoe zijn prediking voor enkelen tot zegen was geweest?

In alles was Mac-Culloch een getrouwe herder, die zijn schapen op zijn hart droeg. Zijn zoon verhaalt dat "hij gewoonlijk om vijf uur in de morgen opstond en behalve twee of drie uur voor ontspanning, was hij tot acht uur 's avonds gewoonlijk in zijn studeerkamer te vinden". Veel aandacht besteedde hij aan zijn preken, die hij geheel uitschreef en uit het hoofd leerde. Ook was hij veel in stil gebed, waarbij hij vooral smeekte om een opwekking in zijn eigen gemeente. Ook anderen spoorde hij aan tot een gemeenschappelijk gebed om de uitgieting van een overvloedige zegen over de kerk in zijn vaderland en daarbuiten. Dagelijks was hij bezig in het onderzoek van de Schrift, waaruit hij schatten opdolf. Zijn gehele voorkomen ademde Godsvrucht en nauwgezetheid in zijn plichten. Vooral de zondag was voor hem een dag die hij geheel aan de dienst des Heeren wijdde. "Ik heb nooit een man gekend", zo. merkt een bekende op, "die zo streng was in het gedenken van de Sabbatdag om die heilig te houden".

Onenigheid in de kerkenraad

Niet iedereen in de parochie was ingenomen met zijn komst. Het was een gemeente van uitersten. De saaie preektrant van Mac-Culloch werkte niet bevorderend voor de aandacht van zijn gehoor. Als hij opstond om te preken, verliet een aantal onverschilligen het kerkgebouw en begaf zich naar het "bierhuis". Mac-Culloch kreeg hierdoor zelfs de bijnaam van "bierpredikant". Aan de andere kant waren er extreme godsdienstige leden die hem probeerden tegen te werken. Sommige opposanten gingen tien jaar door om hem op allerlei manieren te kwellen. Wat vergde deze handelwijze veel van zijn geest en geduld. Hoe moest hij de pijnlijke les leren, die zijn Meester hem gaf: "Leert van Mij dat Ik zachtmoedig ben en nederig van hart".

De oppositie bereikte een hoogtepunt toen enkele ouderlingen opstapten. Inmiddels had Mac-Culloch een levensgezellin gevonden in Janet Dinwoodie, een dochter van een koopman uit Glasgow. Hij trouwde vijf jaar na zijn intrede met haar en zij was hem dadelijk tot grote steun, vooral in de moeilijke omstandigheden waarin hij verkeerde.

Een bron van spanning voor Mac-Culloch was de verdeeldheid binnen zijn kerkenraad. De moeilijkheden ontstonden juist door de ouderlingen die erg kritisch stonden tegenover het patronaatsrecht en andere dwingende maatregelen van de overheid aan de kerk. Vooral ouderling Hugh Cumin verzette zich tegen "alle ontrouw tegenover het Woord van God en onze Covenant-verbintenissen, zoals de Solemn League and Covenant" en protesteerde tegen de kerkelijke leidslieden die de verworven rechten van de Schotse kerk met voeten traden. De wijze waarop hij en enkele medeambtsdragers zich in de kerkenraad opstelden, had meer te maken met eigenzinnig fanatisme, dan met liefde voor het erfgoed van de kerk. Zijn extreme opstelling, ook binnen de classis, bezorgde Mac-Culloch slapeloze nachten.

In 1739 kwam het tot een openlijke crisis, waardoor de sfeer op de kerkenraadsvergaderingen tot een dieptepunt daalde. Een jaar later diende ouderling John Bar op de classis een klacht in tegen zijn mede-ambtsbroeders. Hij was door hen berispt, omdat hij in mei 1739 buiten Cambuslang, in Mearns, het Avondmaal had gebruikt. Dit was voor hen onverteerbaar en hij werd zelfs voor een misdadiger aangezien. Zij weigerden nog langer met hem in de ouderlingenbank te zitten en

gaven, zelfs onder de kerkdienst, blijk van hun afkeer van Bar. Zij presten Mac-Culloch om hem onder censuur te plaatsen en hem van het Avond-maal af te houden. De beroering was zo groot dat Bar geen andere weg wist dan zich tot de classis te wenden.

De classis van Glasgow wilde de weerbarstige ouderlingen horen, die op april ter vergadering verschenen. Nu kwam voor de dag waar zich de schoen wong: het was het ongenoegen over het patronaatsrecht dat zij op deze wijze wilden wreken. Hun houding bleef onverzettelijk, ook toen de classis ouderling Bar in eer herstelde en Mac-Culloch vermaande tot het doen van "een bijzondere berisping" aan de ouderlingen die "verschillende wanordelijkheden en verwarringen in deze kerk stichtten, in strijd met de Geest van vrede, heiligheid en liefde".

Het fanatisme van de onwillige ouderlingen bleek diep geworteld en moeilijk uit te roeien. Hun aanhang in de gemeente was groot en het lukte Mac-Culloch niet om de wind eronder te krijgen. Kennelijk waren zij sympathisanten van de volgelingen van John Macmillan, die op een extreme wijze streden voor de covcnants en overal verdeeldheid veroorzaakten. Vooral de bekende Thomas Boston had in Ettrick veel last van deze separatisten. De partijstrijd binnen de parochie van Cambuslang werkte verwoestend voor de doorwerking van het geestelijke leven. Het ontbrak Mac-Culloch aan leiderschap en gezag om hierin verandering te brengen. Zo drukte de last van zijn "schapen" zwaar op zijn ziel. Over zijn geestelijk leven in die tijd is weinig bekend. De diepe wateren van beproeving overweldigden hem niet. Hij ging verder met zijn werk en verzuimde geen zondag om zijn gemeente met getrouwheid het Woord te prediken. Hij wilde de Erskines niet volgen in hun Afscheiding, al sympathiseerde hij wel met hen. De conflicten op het kerkelijk erf werkten niet opbouwend, maar eerder afbrekend. Het extremisme, dat als reactie op maatregelen als het patronaat de kop opstak, bracht verwijdering en verbittering onder Gods ware kinderen en knechten. Mac-Culloch had de waarheid en de vrede lief en wilde de kerk van binnenuit dienen. Hij zag in dat alleen een algemene opwekking gewerkt door Gods Geest, tot opbouw van de vervallen muren van het Schotse Jeruzalem kon dienen.

Hoop op opwekking

Met belangstelling volgde Mac-Culloch de berichten die uit Amerika en Wales overkwamen. Het vuur van de opwekking werd daar steeds meer aangewakkerd. Met George Whitefield en anderen begon hij een briefwisseling, waardoor hij veel informatie kreeg over de voortgang van het werk van God. In de zondagavonddiensten bracht hij zijn gemeente op de hoogte van wat hij de afgelopen week had vernomen. Wat was hij blij toen Whitefield Schotland bezocht en daarbij ook Glasgow aandeed. Hoe verheugde hij zich, toen hij hoorde dat enkele van zijn gemeenteleden door diens prediking waren getroffen. Zou de Heere ook zijn gemeente willen zegenen? Zouden zijn gebeden, die hij al jaren voor zijn volk deed, verhoord worden? De Heere bemoedigde Zijn knecht, na jaren van beproeving en teleurstelling.

Met vreugde begon hij in december 1741 met de uitgave van een nieuwsblad, waarin hij berichten opnam over het werk van het revival dat nu ook in Schotland was begonnen. Dit blad, de *Glasgow Weekly History*, was waarschijnlijk het eerste kerkblad dat in Schotland verscheen.

Hoopgevende tekenen aan de kerkelijke horizon kwamen steeds meer in zicht. Overal ontstonden gebedssamenkomsten, waar gesmeekt werd om een uitstorting van Gods Geest. De verkoop van godsdienstige lectuur leefde op; vooral boeken van puriteinse stichtelijke schrijvers vonden gretig aftrek. Ook in de verdeelde gemeente van Cambuslang nam de belangstelling voor de eeuwige dingen toe. De broedertwisten

waren geluwd en de roep om een opwekking begon steeds doordringender te klinken. Maar Mac-Culloch kon nog niet bevroeden dat zijn gemeente weldra zou worden getroffen door een krachtig en algemeen werk van Gods Geest. De beenderen zouden in Cambuslang gaan leven!

In november 1741 begon Mac-Culloch met een serie preken *over de noodzakelijkheid van wedergeboorte*. Hij had van Whitefield geleerd dat het benadrukken van een nieuwe geboorte uit God de mensen tot nadenken aanspoorde. Toen hij sprak over Johannes 3:5, "Voorwaar, voorwaar zeg Ik u, zo iemand niet geboren wordt uit water en Geest, hij kan in het Koninkrijk Gods niet ingaan", kwam er beroering.

Een jongeman, John Aiken, een wever in zijn parochie, verklaarde dat deze zondag voor hem een onvergetelijke dag werd. "Dit was de eerste keer dat ik de roepstem van het Evangelie met kracht in mij in het bijzonder mocht horen." "En", zo voegde hij eraan toe, "op die dag dacht ik dat of de predikant, of ik veranderd was".

De toeloop naar de kerkdiensten vermeerderde. MacCullochs saaie preektrant was niet langer een drempel om hem te horen. De Heilige Geest zette hem aan om met ernst en grote aandrang de zaligheid op het hart te drukken. Het volk luisterde met ongewone aandacht naar zijn preken. De bouwvallige kerk werd steeds voller en na enige tijd moest een aantal bij de ingang staan. Zodra het weer het toeliet, week Mac-Culloch uit naar buiten. In het "amfitheater" van het diepe dal aan de zijkant van het kerkhof, zette hij zijn preekstoel neer om het Woord aan de vele hongerige zielen te verkondigen. Hier preekte hij maandenlang voor het volk dat zich op de groene steile hellingen had neergevleid.

Zo had het jaar 1742 zijn intrede gedaan. Er waren tekenen van Gods oordelen, maar ook tekenen van Zijn gunst. De laatste jaren hadden zware stormen het land geteisterd, waarvan één de kracht had van een orkaan. De elementen van de natuur hadden het volk wel geschokt maar niet verbroken. Mac-Culloch had na een storm in januari 1740 gepreekt over de woorden: "Vuur en hagel, sneeuw en damp, stormwind gehoorzamen Zijn Woord" (Ps. 148:8, Eng. vert.). Toen had hij uitgeroepen: "Zal noch de stem van God in de stormen van de lucht, noch in de dreiging van het verterend vuur en de eeuwige gloed u doen ontwaken?" De meesten van Cambuslang leefden toen door, zonder zich over hun eeuwige toekomst te bekommeren. De stormen werden opgevolgd door maanden van grote droogte en van voedselschaarste. En strenge winters sleepten velen vanwege de kou en de honger naar het graf. Maar boven alles was de geestelijke dorheid in Cambuslang groot, totdat de tijd zou aanbreken dat de Heere de sluizen van de hemel zou openen en de milde regen op de verzengde aarde van het volk zou doen neerdalen.

Op 31 januari 1742 preekte Mac-Culloch over 2 Korinthe 1:3,4, "Geloofd zij de God en Vader van onze Heere Jezus Christus, de Vader der barmhartigheden en de God aller vertroosting. Die ons vertroost in al onze verdrukking ..." Hij schreef boven zijn preek: "De overvloed van Goddelijke vertroosting". Het was één lofzang op de goedheid van God tegenover een zondig en ondankbaar volk. De Heere vertroost Zijn kinderen, ook in tijden van verdrukking en benauwdheid. De pastor bemoedigt hen en wekt hen op om steeds op God te wachten "in het gebruik van de verordende middelen". En tot slot wijst hij op de hoopgevende tekenen in de gemeente, dat Gods Geest bezig is met zondaren te twisten: "Wanneer ik om mij heen zie, bemerk ik, God zij dank, onder sommigen van u tekenen van een meer blijkbare bekommernis over de zaligheid dan in het verleden het geval was. Wacht u voor een luidruchtige godsdienst

aan de ene kant en pas er voor op om in het andere uiterste te vervallen, door de overtuigingen die u mag gevoelen, te smoren. 'Vervolg om de Heere te kennen', Die hen vertroost die terneergeslagen zijn, 'Zijn uitgang is bereid als de dageraad; en Hij zal tot ons komen als een regen, als de spade regen en vroege regen des lands' (Hosea 6:3)."

Bekering van Catharine Jackson

In dezelfde maand kwamen twee leden van de gemeente, Robert Bowman en Ingram More, beiden gezegend door de prediking van Whitefield in Glasgow, naar de pastorie met een verzoekschrift. Zij vroegen de predikant of hij weekdiensten wilde instellen. De brief was ondertekend door maar liefst negentig namen, die de gezinnen van achthonderd personen vertegenwoordigden! Mac-Culloch nam met een dankbaar hart het papier aan en spreidde het in zijn gebeden voor de Heere uit. Op de eerste donderdag van februari werd met deze diensten begonnen. Op zondag 14 februari sprak hij weer over de wedergeboorte. Het was een woord in "betoning des Geestes en der kracht".

Een jonge vrouw, Catharine Jackson, werd met haar twee zusters zo getroffen, dat zij in een hevige onrust de kerk uitliep. Haar twee zusters volgden haar naar het huis van een vriend vlakbij de kerk. "Daar zat ik in grote zielsangst te huilen. Ik beweende mijn verdorven en zondige toestand en verstond dat er niets dan de zwarte duisternis van het helse vuur voor mij bestemd was en dat ik ieder ogenblik gereed was daarin te vallen". Het was voor haar een verloren zaak en zij riep uit: "Wat zal ik doen?"

Inmiddels was Mac-Culloch met een ouderling bij haar gekomen. Het gezelschap ging hierop naar de pastorie, waarde predikant haar probeerde te benaderen. "O, wat zal ik doen? Wat zal ik doen? Wat zal ik doen?", zo riep Catharine snikkend uit. Het antwoord van haar herder was kort en gelijk aan dat Paulus eenmaal aan de stokbewaarder gaf: "Geloof in de Heere Jezus Christus en gij zult zalig worden". Huilend antwoordde zij dat haar zonden zo vele waren dat de Heere haar niet zou aannemen. Maar Mac-Culloch sprak: "Hij wil het doen, indien je gewillig bent om tot Hem te komen en Hem aan te nemen. Ik kan je in Zijn Naam verzekeren dat Hij gewillig is om je aan te nemen. Wat je ook geweest mag zijn, wat je ook gedaan mag hebben, kom tot Hem en Hij zal je niet uitwerpen ..." Hij onderstreepte zijn woorden met enkele beloften uit de Schrift en sprak toen: "Kom, zullen wij bidden voor de trekking van Gods almachtige arm tot Christus." En daar knielden beiden neer in een ernstig smeekgebed. En onder het bidden kwam de Heere over met Zijn genade. Hij verzekerde Catharine dat "Hij al haar zonden achter Zijn rug had geworpen". De kamer van de pastorie was vol toen beiden van het gebed opstonden. De vrouw die van haar banden verlost was, kon haar mond niet houden. "Mijn Liefste is blank en rood en Hij draagt de banier boven tienduizend", zo riep zij verheugd uit. "O mensen, wilt u tot Christus komen? O, kom en vertrouw op Hem. Als u niet kunt roepen, o verlang dan naar Hem. O, dan zult u tenslotte zuchten en naar Hem schreien. Nu kan ik zeggen: 'Mijn Liefste is mijn en ik ben Zijn'."

Alle aanwezigen barstten in snikken uit. Het geluid van de huilende aanwezigen bleef niet binnen de muren van het huis, maar was op een behoorlijke afstand te horen. De predikant was zo blij als een kind, toen hij dit schouwspel voor zich zag. Hij liet Psalm 103 zingen en uit vele ontroerde harten klonk het: "Loof de Heere, mijn ziel, en al wat binnen in mij is, Zijn heilige Naam."

De volgende morgen maakte hij een verslag van het gebeuren. Die dag kwamen alle gebedskringen uit de parochie in zijn pastorie bij elkaar en hij kon niet nalaten zijn

verslag voor hen voor te lezen. De Heere was met Zijn kracht in Cambuslang verschenen en wie kon dat keren?!

De volgende avond was er weer een bijeenkomst bij de predikant thuis. Nu kwamen ook gelovigen van andere plaatsen, met de bedoeling om met elkaar te bidden om de uitstorting van de Heilige Geest. De noodzaak van een "Concert of prayer", een gemeenschappelijk gebed, werd velen op het hart gebonden. De Heere stortte op kennelijke wijze "de Geest der genade en der gebeden" uit. Verschillende aanwezigen gingen tijdens deze samenkomsten voor; het was als op de dag van het Pinksterfeest in Jeruzalem, toen zij "allen eendrachtig bijeen waren". Er was een aanhouden in het bidden en smeken voor Gods aangezicht. De begeerte om te bidden werd steeds sterker, want ook de volgende avond kwam het gezelschap weer bij elkaar. Zo werd de weg gebaad voor de komende doorbraak. Zo werden de harten opgewekt om te verlangen naar een opwekking, die niet lang op zich zou laten wachten.

Begin van een opwekking

Op donderdag 18 februari was de kerk stampvol en moesten velen met een staanplaats genoegen nemen. De preek handelde over de tekst: "En dit zal Zijn Naam zijn, waarmee men Hem zal noemen: De HEERE ONZE GERECHTIGHEID" (Jer. 23:6). De woorden van Mac-Culloch maakten een diepe indruk op de hoorders. Tijdens het slotgebed riep hij plotseling uit: "Wie heeft onze prediking geloofd en aan wie is de arm des Heeren geopenbaard? Waar is de vrucht van mijn arbeid onder dit volk?" Dit was een woord op zijn tijd gesproken. Het leek alsof de gehele gemeente uit een roes ontwaakte. Onmiddellijk werd het kerkgebouw gevuld met een geluid van huilende mensen. Na afloop van de kerkdienst gingen vijftig mensen naar de pastorie. Zij waren gewond in hun ziel en wilden hun leraar daarover spreken. De gehele nacht door hield Mac-Culloch zich met deze ontwaakte zielen bezig. Psalmgezang en gebed wisselden de gesprekken af, die hij met hen voerde.

Ongeveer vijftien van hen kwamen die nacht tot de ruimte van het geloof in de Gekruiste. De lang verwachte dag was gekomen. Het was dezelfde dag waarop de gemeente elf jaar geleden een beroep aan Mac-Culloch had getekend. De tijd van de oogst was nu aangebroken!

De deur van de pastorie ging de komende weken regelmatig open. Verslagen zielen vroegen Mac-Culloch om raad. Behalve persoonlijke gesprekken met de "ontwaakte zielen", vond de predikant het nodig om dagelijks een korte preek te houden. Het volk had onderwijs nodig, vooral ook om het voor excessen te bewaren. Na de dienst besloot hij thuis de dag met gebed, zingen en vermaning. De toeloop nam met de dag toe en na verloop van tijd telde hij zo'n driehonderd personen die bekommerd waren over hun eeuwig heil. Dagelijks werden zielen in het hart getroffen en dagelijks kwamen overtuigde zondaren tot het geloof in Christus. Hoe getuigden zij van het diepe bederf van hun hart, van de onmogelijkheid om hun schuld te verzoenen, van de ruimte in het bloed van de Verlosser, van de onmetelijke liefde van God in Christus tegen-over vijandige schepselen. Hoe veranderde Cambuslang van gedaante! In bijna elk huis werd over geestelijke dingen gesproken. Een algemeen beslag kwam over het gehele dorp, zodat zelfs de brute zondaren, die zich niet gewonnen wilden geven voor Gods genade, hierover verbaasd waren.

Janet Jackson, een zuster van Catharine, was tijdens de dienst van 18 februari getroffen. Zij was jaloers op Catharine, omdat zij zich zo verblijdde in de God van haar heil. Wat miste zij de zekerheid van de vergeving van haar zonden. Enkele dagen daarvoor las haar vader uit het bekende boekje van William Guthrie Des Christens

groot Interest voor. Haar overtuigingen werden vaardig gemaakt en zij kon zich niet beheersen. De zondag daarop hoorde zij de predikant zeggen: "Sommigen van u zijn misschien gegriefd, omdat God anderen tot Zich vergaderd heeft en niet u, waardoor u misschien tegen Hem murmureert". Janet voelde zich aangesproken: "Dit is precies mijn geval. Ik zag nu het kwaad hiervan in en werd tevreden gemaakt om God te rechtvaardigen als Hij mij zou voorbij gaan en mij aan mijn zonden zou overgeven. Het was alleen een daad van pure, soevereine genade aan Gods kant wanneer Hij iemand zou zalig maken. Zo werd mijn hart vernederd, vanwege mijn opstandigheid tegen God."

Toen hoorde zij 's zondags van zielen die tot de vrijheid van Gods kinderen waren gekomen en daarvan getuigden. Hoe ellendig voelde Jamet zich en hoe ver was hun bevinding buiten haar bereik. Op 11 april hoorde zij Mac-Culloch preken over: "Heden, zo gij Zijn stem hoort, verhardt uw hart niet" (Psalm 95:7,8). 'En die preek was de stem van Christus tot mijn ziel. Ik werd door wat ik hoorde bekwaam gemaakt om met mijn gehele hart in God te geloven en een lange tijd daarna werd mijn geloof en liefde in een levende beoefening gehouden." Janet mocht al haar gerechtigheid voor schade rekenen, opdat zij Christus mocht gewinnen. "Ik denk dat de Heere mijn hart zo heeft aangeraakt en bekeerd dat ik door genade kan zeggen dat er niemand in hemel of op aarde is die ik begeer, behalve Hem ..." Haar bevindingen getuigden van een nabij leven met de Heere en zij volhardde Hem na te volgen.

De getuigenissen van hen die tijdens de opwekking in het hart waren geraakt, hadden ondanks verschillen in leiding enkele gemeenschappelijke kenmerken. Zij waren diep overtuigd van hun zondig bestaan voor God en zij spraken van een overgave aan hun Heiland. Een ooggetuige schreef hierover in een verslag van de gebeurtenissen in Cambuslang het volgende: "Van het aantal dat ik juist noemde, had verre weg het grootste deel, zowel aan predikanten als aan andere ernstige christenen, reeds een goed getuigenis gegeven van wat zij gevoeld hadden in hun overtuigingen en vernedering vanwege de zonde, van de weg van hun verlichting door het geloof in de barmhartigheid van God door Jezus Christus en van de verandering die zij voelden in de heersende neigingen en gesteldheid van hun hart".

Uitwerking op het gehele dorp

De effecten in het leven van hen die "uit de duisternis geroepen waren tot Gods wonderbaar licht" bleven niet uit. "Onder de goede vruchten, die zowel in Cambuslang als daarbuiten zichtbaar werden, waren vooral de volgende erg bemoedigend: Er is een zichtbare reformatie van het leven van sommigen die voorheen bekende zondaren waren, in het bijzonder in het ophouden met vloeken en zweren, het overmatig drinken, waaronder personen die aan deze praktijken verslaafd waren ..." Het verslag van de ooggetuige noemt nog meer hardnekkige zonden, waarmee radicaal gebroken werd. Er waren er die hun naaste schadeloos stelden vanwege diefstal of andere manieren van benadeling. Zonden werden in het openbaar beleden, verbroken relaties weer hersteld, kortom de liefde tot de naaste bloeide op. Opvallend was een diepe bewogenheid met onbekeerde zondaren en een intense liefde tot Gods kinderen. De huisgodsdienst die door velen verwaarloosd was, werd weer in eer hersteld en het aantal gebedskringen nam overal toe. Ook was er een hernieuwde belangstelling voor godsdienstige lectuur en een grote begeerte naar onderwijs. "De dorst naar kennis is opmerkelijk onder hen die vroeger het meest onwetend waren. Sommigen die niet lezen kunnen, zijn begerig om beter met Gods Woord bekend te

raken. Zij hebben, ondanks het feit dat zij oud zijn, besloten om lezen te leren en sommigen van de jongeren gaan naar school."

De gedaantewisseling die Cambuslang had ondergaan bracht veel tongen en ook pennen in beweging. Er waren er die het werk veroordeelden en hun kritiek niet onder stoelen of banken staken. Binnen drie weken na het gebeurde op 18 februari 1742, verscheen een pamflet, waarin een vertekend beeld werd gegeven van de begonnen opwekking. Er zou sprake zijn van extreme tonelen die wezen op geestdrijverij. Het geschrift spreekt van hen die "hun angsten niet alleen in woorden uitdrukten, maar door in hun handen te klappen, op hun borst te slaan, door vreselijke bevingen, door talrijke gevallen van flauwvallen en stuiptrekkingen. De predikanten riepen vaak naar hen om hun overtuigingen niet te onderdrukken, maar te bevorderen".

Hier werd volgens Mac-Culloch en anderen, een heel verkeerd beeld gegeven van het gebeurde. Zeker, er was sprake van een algemene beroering, van zielsangst, maar de vormen van histerie en andere uitwassen, die de pamfletschrijver noemt, werden in het begin niet gevonden. Luidruchtigheid kwam hier en daar wel voor, maar de predikant en zijn helpers stelden alles in het werk om dit te vermijden en alles in goede banen te leiden.

Mac-Culloch onderkende de gevaren van overdreven enthousiasme en geestdrijverij. Vandaar dat hij de ontwaakte zielen steeds confronteerde met het Woord en hen wees op de noodzakelijkheid van een waar geloof in de gekruiste en opgestane Christus, zoals Hij in het Evangelie wordt aangeboden. Het ging volgens een ooggetuige bij het werk van de opwekking alleen over "de noodzakelijkheid van de bekering tot God, van het geloof in de Heere Jezus Christus en van de heiligheid in alle manier van gesprek". Overdreven gemoedsbewegingen moesten worden getemperd, al bleek het soms moeilijk om de diep overtuigde zondaren tot kalmte te manen. Het zwaard van ontdekking doorsneed hun ziel en dit gevoel ging niet buiten het lichaam en de emoties om. Flauwvallen kwam dan ook wel incidenteel voor, maar Mac-Culloch zag er nauwlettend op toe in zulke gevallen direct op te treden.

Het was niet alles goud wat er blonk. De gelijkenis van de zaaier en het zaad gold ook voor Cambuslang. Sommigen hadden geen diepte van aarde, hun overtuigingen gingen over en zij bleven niet standvastig. Sommigen werden door het zien van de vele voorbeelden van ontwaking in hun gemoed getroffen. Zij waren bewogen en ontroerd, maar zij braken niet door. Het waren alleen maar oppervlakkige beroeringen in het geweten en geen overtuigingen van schuld en zonde. Mac-Culloch waarschuwde voor nabijkomend gemoedswerk dat "geen diepte van aarde had." Allen die met ernst bekommerd schenen over hun eeuwig heil, kregen een voorzichtige begeleiding. En ook zij die getuigden van de hoop die in hen was, werden onderzocht op de gronden van hun geloof. De predikanten wilden niet als keurmeesters optreden, maar ook niet haastig de handen opleggen, zonder dat er sprake was van een bijbelse grondslag. Zo zochten zij het snode van het kostelijke te onderscheiden. Het was hen tot grote blijdschap dat de meesten volhardden in het volgen van de Zaligmaker en dat hun leven een sieraad was voor het gehele dorp.

Hulp van predikanten

Zonder hulp van anderen kon Mac-Culloch zijn werk niet aan. Twee kandidaten uit de buurt, James Young en Alexander Duncan, stonden hem dag en nacht bij. Ook

kwamen enkele predikanten naar het dorp om de steeds groter wordende menigte van bekommerde zielen te onderwijzen en te leiden. John Willison kwam helemaal van Dundee om het werk in ogenschouw te nemen. De bekende John MacLaurin uit Glasgow was ook van de partij, evenals andere leraars uit de omgeving, zoals William Macknight uit Irvine, William Hamilton uit Douglas en Matthew Connell uit Kilbride. Zij stelden "attestations" (getuigenissen) op, van wat zij daar gezien en gehoord hadden. Mac-Culloch maakte deze "attestations" klaar voor de drukpers en schreef, op 8 mei 1742, een eigen getuigenis "van de feiten in het volgende verslag". Hij vond het nodig zich te verantwoorden tegenover alle laster die tegen de opwekking werd verbreid. Aan het slot van zijn voorwoord schreef hij: "Wat mij betreft, ik begeer mij te verenigen in hartelijke gebeden met het volk van God, dat Hij Zijn werk in het midden van de jaren mag doen herleven en dat in deze en in alle kerken, en het doet triomferen over alle tegenstand. Ik besluit met de woorden van Zacharia 4:6, 7, *"Niet door kracht noch door geweld, maar door Mijn Geest zal het geschieden, zegt de Heere der heirscharen. Wie zijt gij, o grote berg? Voor het aangezicht van Zerubbabel (dit is de Heere Jezus Christus) zult gij worden tot een vlak veld; want hij zal de hoofdsteen voortbrengen met toeroepingen: Genade, genade zij dezelve"*.

John Willison, die een reis van Dundee er voor over had om de wonderen van God met eigen ogen te zien, was één van de meest bekende predikanten van Schotland. Hij gaf Whitefield een warm onthaal in Dundee, nadat deze door de Erskines was veroordeeld. Diens bezoek aan de havenstad van de Firth of Tay in september 1741 was niet ongezegd geweest. Willison was bemoedigd en schreef in januari zijn Balm of Gilead, met de bedoeling het land te wijzen op de noodzaak van een algemene opwekking. Na stilgestaan te hebben bij de revivals uit het verleden, zoals in 1596, 1625 en 1630, schreef hij: "Laten wij allen smeken om een algemeen ontwaken en voor het arme Schotland, dat het niet zal worden voorbijgegaan terwijl andere plaatsen worden besproeid". Wat was hij blij toen hij de eerste berichten vanuit Cambuslang hoorde. Dadelijk spoedde hij zich naar het westen en bracht enkele dagen in de pastorie van Mac-Culloch door.

In een verslag dat hij op 15 april 1742 schreef, noemt hij enkele feiten en geeft hij een persoonlijk oordeel over het opwekkingswerk. "Ik had gelegenheid om met velen te spreken die ontwaakt en onder overtuiging waren. Ik vond verschillenden in duisternis en grote bekommernis over de staat van hun ziel. Zij beweenden met vele tranen hun zonden en erfschuld, in het bijzonder de zonde van het ongeloof en het verachten van de dierbare Christus. Sommigen verkeerden al enkele weken in deze toestand, toch zag ik niemand die tot wanhoop neigde, maar integendeel, zij waren gericht op het grote geneesmiddel, want vaak uitten zij een hoopvolle uitdrukking als deze: 'Hoewel Hij mij doodde, zo zou ik nochtans op Hem hopen'." Ook ontmoette hij hen die "door een gevoel van de wonderlijke liefde" waren overweldigd. Zij getuigden van de schoonheid van Christus en konden niet genoeg woorden vinden om Hem groot te maken.

Opvallend was de diepe ootmoed die sommigen aan de dag legden. Zij hadden "erg lage en vernederende gedachten van zichzelf, namen afstand van alle ijdelheden van de wereld, van al hun eigen werken en gerechtigheid en zij. rustten geheel op Christus tot hun gerechtigheid en sterkte. Zij gaven uitdrukking van een grote liefde voor Christus, voor de Bijbel, voor de binnenkamer, voor het volk van God ..." De vele gesprekken die Willison voerde, bevestigden hem in zijn oordeel dat hier sprake was van een heerlijk werk van God. Hij had geen vorm van enthousiasme of geestdrijverij

kunnen bespeuren, maar vond niets anders dan een bijbelse grondslag in de bekeringen die men hem verhaalde. Zijn slotconclusie was dan ook duidelijk: "Over het geheel genomen, beschouw ik het werk in Cambuslang als een bijzondere en heerlijke uitstorting van de Heilige Geest, zoals Christus heeft beloofd. Ik bid dat het een gelukkige voorbode mag zijn van een algemeen herleven van het werk van God in deze arme en vervallen kerk en een gezegend middel tot de vereniging van al de liefhebbers van onze dierbare Christus".

Ook Whitefield hoorde van het grote nieuws uit Schotland. Op 4 maart 1742 tekende hij aan: "In Schotland breidt de opwekking steeds meer uit" en op dezelfde dag schreef hij aan een vriend in Edinburgh: "Ik hoop bij mijn terugkeer in Schotland grotere dingen te zien dan ooit". Enkele werken later schreef hij aan Mac-Culloch: "Ik verheug mij om te horen van het grote werk dat in Schotland is begonnen en ik twijfel niet aan de voortgang". Verzoeken bereikten hem om zo spoedig mogelijk over te komen. Een andere vriend schreef hem: "O, Mr. Whitefield, waarom blijft u zolang weg, voordat u weer naar Schotland komt? Hoevelen zeggen niet: Wanneer komt hij weer?" Een maand later schreef Mac-Culloch hem: "Ik kan u niet één dag vergeten ... Ik geloof dat in minder dan drie maanden tijd ongeveer 300 zielen zijn ontwaakt ... meer dan 200 van hen zijn, denk ik, hoopvol bekeerd ..."

De laatste zondagen waren negen- of tienduizend zielen onder zijn gehoor geweest. Het dal naast zijn kerk zag zwart van het volk. Dagelijks preekte hij het Evangelie van het kruis. De Heere had grote wonderen gedaan in Cambuslang. "Mr. Willison kwam uit Dundee ongeveer drie weken geleden om Gods werk hier te zien en hij keerde met blijdschap terug. Ik geloof dat zijn preken voor velen gezegend werden". Het waren wonderwerken van bekering van verloren zondaren. Er was grote honger in het land naar het levende Woord. Het was de begeerte van Mac-Culloch en van vele anderen, dat Whitefield mocht delen in hun vreugde. "Ik verlang erg u hier te zien. Laat mij bij de eerste gelegenheid weten wanneer u denkt te komen". En de Heere gaf zijn knecht uit Engeland de begeerte en de wil om naar Schotland over te komen.

HOOFDSTUK 4

Twée avondmaalsvieringen

Whitefields tweede bezoek

Met verlangen zagen velen uit naar de komst van Whitefield. De begonnen opwekking in Cambuslang betekende een bemoediging tot gebed voor de uitbreiding van het werk van God over het gehele land. Er was een sterke honger naar de levende verkondiging van het Evangelie. Het eerste bezoek van Whitefield in de zomer van 1741 had een onuitwisbare indruk nagelaten, vooral door de wijze waarop hij de boodschap van zonde en genade vertolkte. En overal waar hij zijn stem over duizenden liet klinken, gebeurden er wonderen. Hij was als een sterke magneet die menigten naar zich toe trok. Het volk hing aan zijn lippen en dronk zijn woorden in, hoewel ook vijandschap en tegenwerking te zien waren. Het Evangelie van het kruis was de Joden een ergernis en de Grieken een dwaasheid en zo was het ook onder zijn gehoor.

Tijdens een bezoek aan Londen in mei 1742, waar hij in Moorlands voor tussen de twintig- en dertigduizend mensen sprak, zat de duivel niet stil. Een soldaat marcheerde met een drum door de menigte om zijn woorden te overstemmen; een ander probeerde hem met een zweep te raken; rotte eieren en stukken van dode katten werden naar zijn hoofd geslingerd en een man klom in een boom naast zijn preekstoel om zich schaamteloos te ontkleden. Maar te midden van al dit tumult knielden vele mannen en vrouwen neer om te smeken om vergeving en genade.

Na zijn "veldtocht" in Londen, waar hij "met de wilde beesten vocht", vertrok hij naar Schotland. Op 3 juni 1742 arriveerde het schip in Leith bij Edinburgh. Op de kade stonden velen klaar om hem en zijn vrouw welkom te heten. Vijf dagen later schreef hij naar Mac-Culloch in Cambuslang: "Ik verheug mij hartelijk over de opwekking in Cambuslang en elders. Ik geloof dat u nog grotere dingen dan dit zult zien en horen. Ik vertrouw erop dat niet één uithoek van het arme Schotland niet bewaterd zal worden door de dauw van Gods hemelse zegen. De wolk die nu is opgegaan, is zo groot als eens mans hand, maar nog een poosje en wij zullen horen van een geluid van een overvloed van Evangelie-regen. Onze heerlijke Immanuël heeft ons veel van Zijn Goddelijke nabijheid gegeven sinds wij hier aankwamen. O dat deze mij moge vergezellen naar Cambuslang!"

Mac-Culloch zag reikhalzend uit naar zijn komst. Maar eerst verbleef Whitefield in Edinburgh zelf. Weer sprak hij in het park van het Orphan-House, bij de drie ziekenhuizen van de stad. Hij had contact met de leiding van het Heriot's Hospital, het stadsziekenhuis, die voor een aantal zitplaatsen zorgde. Zo werden voor twee duizend mensen stoelen neergezet, waarvan een aantal overdekt was. Hier hield de grote methodistenprediker dagelijks twee diensten. Hij bezocht daarbij de zieken in de ziekenhuizen en sprak met vele zielen die naar de weg van Sion vroegen. Twaalf dagen bracht hij met veel zegen in de stad door.

Tijdens zijn verblijf schreef hij een brief aan Ebenezer Erskine uit Stirling. Al waren de preekstoelen van de Secession Church voor hem gesloten, daarom vergat hij de Erskines niet. Zij waren toch degenen die hem het eerst voor een bezoek aan het land hadden uitgenodigd? De gedachte aan de verwijdering maakte hem bedroefd. Zo schreef hij: "Het is mijn bekommernis dat onze verschillen over middelmatige zaken onze liefelijke gemeenschap en vriendschap met elkaar zouden afbreken. God kent mijn hart dat ik u en uw broeders meer dan ooit liefheb en waardeer." Zo probeerde

Whitefield op eenheid van de broeders in het ware geloof aan te sturen. Hij kon maar moeilijk wennen aan het strikte Schotse presbyterianisme.

Op 7 juli schreef hij een brief aan John Willison uit Dundee, die hem op enkele punten had aangevallen. Hij vond zijn brief wat sektarisch en vroeg zich af of deze hem overhaalde om de kerk van Engeland af te zweren en een presbyteriaan te worden. De Methodist verafschuwde elke vorm van partijzucht en verklaarde dat hij maar weinigen met een "oprechte katholieke geest" ontmoette. Het ging hem in zijn werk alleen om de uitbreiding van het koninkrijk van Christus.

Het Avondmaal in juli 1742

In deze gesteldheid verliet Whitefield Edinburgh in de richting van het westen van het land. Eerst sprak hij in Glasgow voor een grote menigte, waarna hij koers zette in de richting van Cambuslang. Hier kwam hij op 18 juni aan. Duizenden wachtten hem op rondom het kerkhof; zij verzamelden zich in het dal en vleiden zich neer op het groene gras van de steile helling. Het was twee uur in de middag toen hij hier begon te preken. De volgende dienst begon dezelfde dag om zes uur 's avonds en dan was er nog een samenkomst om negen uur. Duizenden luisterden met grote aandacht en ernst naar de woorden van waarschuwing en vertroosting die uit de mond van de Engelse predikant vloeiden. De Heere kwam mee in de prediking en velen baadden zich in tranen vanwege diepe indrukken. "Gedurende anderhalf uur achtereen was er veel geweest en vielen velen in zulk een diepe nood, die zij op verschillende manieren tot uitdrukking brachten, wat niet in woorden kan worden uitgedrukt. Het volk bleek te zijn verbroken; hun angst en geroep waren buitengewoon ontroerend."

Toen Whitefield klaar was met zijn drie preken, bleven de meesten zitten. De duisternis was inmiddels over het dal gevallen, toen Mac-Culloch tot na middernacht het volk toesprak. Hij probeerde hen te overreden om weg te gaan, maar dit lukte niet. Overall in het veld werden stemmen gehoord van gebed en lofzangen. Zo brak het morgenlicht in het dorp Cambuslang door.

De grote oogst moest nog komen. De tijd van het "feest" was nog niet aangebroken. Over enkele weken zou het Avondmaal in Cambuslang worden bediend. Velen verlangden de dood des Heeren te gedenken. Whitefield ging eerst verder met zijn tocht door het westen. Hij sprak in Paisley, in Irvine, Mearns, Cumbernauld en op vele andere plaatsen. "In elke plaats was er de grootste opschudding onder het volk zoals daar nooit eerder geweest was. In de meeste plaatsen klonk hun smart als de smarten voor een eerstgeborene." Weer ging hij naar Edinburgh en vandaar weer naar Cambuslang. Hier kwam hij op vrijdag 9 juli aan. In een brief aan Willison schreef hij: "Ik verwacht grote dagen van de Zoon des mensen te zien". Het volk van Cambuslang zou grotere dingen zien dan ooit!

Op donderdag was de Avondmaaltijd al begonnen. Naar Schotse gewoonte duurde het "feest" vijf dagen. Velen kwamen van heinde en verre om de plechtigheden bij te wonen. Het was als in de dagen van de grote feesten in Jeruzalem, toen de stammen in menigten optrokken. De wegen naar het dorp waren bezaaid met mensen. Alles liep in de richting van het "amfitheater" naast het kerkhof. Hier kwam Whitefield op vrijdagavond aan. De volgende dag preekte hij voor twintigduizend mensen. Het volk zat stil te wachten op de grote prediker. Het geruis van het water van het beekje in de diepte van het dal werd gehoord. De vogels zongen hun liederen in de struiken. Maar boven alles was daar het geruis van de wind van Gods Geest die zich in het dal vertoonde. In de diepte van verlorenheid en schuld daalde de Heere af met Zijn

ontferming. Hij gedacht aan Zijn Verbond en vergat het geroep van Zijn ellendig volk niet. Hij goot stromen van zegeningen uit over het eens onbekende dorp.

De lang verwachte zondag, de "Sabbath" van 11 juli 1742, brak aan. Naar gewoonte waren, behalve de plaatselijke herder en leraar, ook andere predikanten aanwezig, om bij de bediening van het sacrament behulpzaam te zijn. Hiertoe behoorde ook Alexander Webster uit Edinburgh, die met Whitefield was meegekomen. Webster was een Evangelical en één van de meest bekende en actieve predikers in het land. Hij stond in de Tolbooth Church, in dezelfde gemeente als zijn vader James Webster, een vriend van de bekende Thomas Boston die in 1720 was overleden. Eén van zijn zusters was getrouwd met Ebenezer Erskine, maar desondanks wilde hij zijn zwager niet volgen toen deze in 1733 de eerste afscheiding van de Schotse kerk inluidde. Met een bedroefd gemoed had hij kennis genomen van de breuk tussen de Erskines en Whitefield. Webster stond met hart en ziel achter het werk van de Engelse methodist en gaf hem alle mogelijke steun.

Het was een zomerse dag, toen de heilige Dis stond aangericht. Twee houten "preaching tents" werden in het dal neergezet. Zo schreef Whitefield: "Personen van alle delen stroomden toe en velen gingen of overtuigd, of tot God bekeerd naar huis. Een glooiing of heuvel, nabij de pastorie van Cambuslang, bleek door de Voorzienigheid te zijn gevormd om zulk een grote vergadering te kunnen bergen. Het volk zat tot twee uur in de morgen stil om de preken aan te horen, zonder zich iets van de weersomstandigheden aan te trekken".

Lange tafels stonden gereed voor de gasten. De aanwezige leraars gingen om beurten voor en hielden bij de bediening van de tafels toespraken. De ouderlingen deelden het brood en de wijn uit. Vooraf was er bij allen die aan het Avondmaal wilden deelnemen een onderzoek geweest. Allen die werden toegelaten ontvingen een penning. Naar schatting waren er 1700 avondmaalgangers en volgens sommigen volgden 30.000 mensen de plechtigheid. Mac-Culloch hield de "Action Sermon" de preek tijdens het aanrichten van de tafels. Als tekst koos hij Hooglied 5:16, "Zijn mond is enkel zoetheit, en al wat aan Hem is, is gans begeerlijk. Zulk Een is mijn Liefste en zulk Een is mijn Vriend, o dochters van Jeruzalem" (Eng. vertaling). Whitefield sprak bij één van de tafels en zijn woorden maakten veel indruk. "Toen ik de tafel begon te bedienen, werd de kracht van God door velen gevoeld, maar het volk dromde zo om mij heen dat ik genoodzaakt werd om op te houden en om in één van de tenten te preken, terwijl de predikanten de rest van de tafels bedienden. God was met hen en met het volk."

Het werd een onvergetelijke dag. De Heere goot Zijn liefde uit in de harten van Zijn kinderen. Hun bestreden en zwakke geloof werd versterkt door het gebruik van de tekenen van het lijden van hun Borg en Zaligmaker. Voor velen was dit de eerste maal dat zijde dood des Heeren mochten gedenken. Het was een aandoenlijk schouwspel om de honderden gasten aan de lange tafels, die op het groene gras stonden opgesteld, te zien zitten. En de hellingen van het dal waren met duizenden toeschouwers bedekt die voor het merendeel door grote ontroering waren aangedaan. "Duizenden en duizenden heb ik zien wegsmelten onder het Woord en de kracht van God", zo schreef Whitefield. Op verzoek van zijn collega's preekte hij 's avonds ter afsluiting van de dag. Anderhalf uur sprak hij de menigte toe en het scheen niemand te hinderen dat dit zo lang duurde. Urenlang zitten hadden de duizenden ervoor over om het woord van zonde en genade te horen. Zijn tekst was uit Jesaja 54:5, "Want uw Maker is uw Man; Heere der heirscharen is Zijn Naam". Het was een indrukwekkende preek, die bij

velen hun gehele leven in het geheugen bleef gegrift. Het huwelijk, als beeld van de ondertrouw met Christus, sprak hen aan. En Gods kinderen kregen troost uit zijn bemoedigende woorden dat zij Hem toebehoorden en door Zijn bloed waren gekocht.

De maandag na de Avondmaalszondag was de dankdag, zoals al jaren lang in Schotland de gewoonte was. Velen namen opnieuw hun plaats in. Weer sprak Whitefield hen toe. "Op maandagmorgen preekte ik voor bijna net zoveel mensen, maar niet eerder zag ik zo'n algemene beroering. De beweging onder het volk ging zo snel door de menigte, als het weerlicht. U kon duizenden zien baden in tranen; sommigen zaten handen wringend, sommigen vielen bijna flauw en anderen schreeuwden het uit en treurden vanwege een doorstoken Zaligmaker. In de middag was de bekommering ook erg groot. Veel gebeden werden opgezonden en gedurende de gehele nacht kon men de verschillende groepen horen bidden en God eer geven". Het leek wel of de beste wijn voor het laatst was bewaard. Overal kwamen de kinderen van God vandaan. Het was als in de dagen van Josia. De begeerte naar een nieuw Avondmaal was groot. Naar het voorbeeld van Hizkia's Paasfeest in Jeruzalem, werd besloten om het over enkele maanden te herhalen.

Hoe was het met Mac-Culloch gesteld? Tijdens de viering van het sacrament was hij wat op de achtergrond geweest. Met een innerlijk zielsgenoegen had hij het volk gezien en ook zijn broeders predikanten die hem zo hadden bijgestaan. De volgende woensdag schreef hij een kort verslag van het gebeuren. "Onze heerlijke Immanuël gaat steeds voort om Zijn talloze aanvallen op deze plaats te doen. Het is nu ongeveer vijf maanden geleden dat dit werk is begonnen en sinds die tijd heb ik reden te geloven dat meer dan vijfhonderd zielen werden ontwaakt en onder diepe overtuigingen van zonde en een gevoelig besef van hun verloren staat gebracht. Velen onder hen zijn, naar ik vertrouw, zaligmakend tot God gebracht."

Mac-Culloch onderkende dat er ook waren die voor een tijd geloofden. Zij waren "toneelspelers" die niets anders vertoonden dan een vrees voor de straf, die na verloop van tijd overging. Het was voor hem ondoenlijk om een juiste telling te geven, daar Whitefield ook in de omliggende plaatsen en niet te vergeten in Glasgow zoveel zegen had gehad. Dankbaarheid vervulde zijn hart, voor alles wat de Heere in Cambuslang gedaan had. "Het was, daar ben ik van overtuigd, een gezegende tijd voor velen en toch ben ik hoopvol dat wij nog grotere dingen zullen zien en horen dan deze. Moge de Heere een overvloedige regen in Glasgow, zijn oude erfdeel, geven, waardoor velen op Hem mogen zien, in Wie zij gestoken hebben en daarover rouwklagen!"

Het tweede Avondmaal in augustus 1742

In de meeste plaatsen werd in die tijd het Avondmaal maar eens per jaar bediend. Het was dan ook een grote uitzondering voor Schotland dat het sacrament een maand later weer werd aangericht. Alexander Webster had het voorstel gedaan en daarmee de wens van velen vertolkt. Whitefield stond daar direct achter en de kerkenraad besloot aan deze wens gehoor te geven. De datum werd vastgesteld op 15 augustus 1742. Vooraf werden in de pastorie of in de kerk gebedssamenkomsten gehouden om Gods zegen over het komende "feest" af te smeken. Ook werd gebeden voor hen die zich tegen Whitefield keerden, zoals voor de Seceders. Het verlangen naar eenheid onder de ware belijders van Christus werd krachtig gevoeld. Zou het vervallen Sion uit het stof herrijzen? Zou de vrede binnen de poorten en muren van Jeruzalem weer zichtbaar worden? Zou Cambuslang een wolkje van eens mans hand zijn voor een algemeen ontwaken van het land?

Cambuslang was een ontmoetingsplaats geworden voor velen die uit alle delen van het land kwamen. Het nieuws over de wonderen die de Heere daar in Zijn gunst had verricht, verspreidde zich als een lopend vuurtje. Ook in de afgelegen Hooglanden drongen de berichten door. De predikant van Golspie, John Sutherland, ondernam de tocht door het bergland van de Grampians naar Cambuslang, om te zien wat de Heere daar gedaan had. Hij werd zeer bemoedigd en des te meer gedreven tot gebed voor zijn eigen gemeente. Een jaar later werd ook Golspie door een gloeiende kool van Gods liefde aangeraakt. Dugald Buchanan, de Gaelic dichter uit Ardoch in Perthshire, ook een Hooglander, verkeerde onder overtuiging van zonde, toen hij van het werk van Godin Cambuslang hoorde. Ook hij ging in augustus naar het zuiden om de tweede avondmaalsviering mee te maken. Hij schreef hierover in zijn dagboek: "In die tijd hoorde ik geruchten over het werk van God in Cambuslang, als gevolg waarvan ik er naar toe ging. Ik werd buitengewoon vertroost, toen ik het volk hoorde spreken over hun bevindingen die zij elkaar verhaalden."

De nieuwe avondmaalsviering overtrof alle verwachtingen. Nog meer mensen waren naar Cambuslang getogen dan in juli. Ook waren meer predikanten aanwezig; zelfs meer dan vijftientig. Daar was de oude John Bonar uit Torpichen, één van de twaalf Marrow-men, die de Erskines en Boston in 1721 had bijgestaan in hun verdediging van het omstreden boek van Edward Fisher. Het was een man van een diepe Godsvrucht en hij had een grote ijver voor de zaak van Christus. Enkele brieven had hij de afgelopen maanden aan Mac-Culloch geschreven om hem te bemoedigen. "Ik zou blij zijn om u te bezoeken en met u te spreken; maar ik ben niet in staat om te rijden of te lopen; het is een last voor mij om op de Dag des Heeren naar de kerk te gaan". Toch waagde hij het om de reis te ondernemen. Hij was vermoeid toen hij in Cambuslang aankwam, maar zijn ziel was krachtig in de Heere. Mac-Culloch merkte op: "De oude Mr. Bonar, hoewel hij zo zwak was dat hij drie dagen erover deed om 18 mijl te rijden van Torpichen naar Cambuslang, toch was zijn hart erop gezet om hier te komen ..."

Dan waren er John Mac-Laurin en John Gillies uit Glasgow, beiden bevriend met White-field. Ook James Robe, de predikant van Kilsyth, een stadje boven Glasgow, was van de partij. Al meer dan dertig jaar bad hij voor zijn eigen gemeente en de Heere verhoorde in die tijd zijn wens, want ook in Kilsyth werd de Geest in een ruime mate uitgestort.

Zo was de hoofdweg naar Cambuslang bezaaid met paarden, koetsen en drommen mensen. Tweehonderd kwamen uit de richting van Edinburgh, een zelfde aantal uit Kilmarnock, een honderdtal uit Irvine en evenveel uit Stewarton; beide plaatsen herinnerden aan het werk van David Dickson, die daar in de jaren rond 1625 het middel was geweest voor een opwekking. Veel vreemdelingen waren op de weg, zoals uit Engeland en Ierland. Sommige ooggetuigen spraken van meer dan vijftigduizend mensen, die in Cambuslang aanwezig waren, maar volgens Whitefield waren het er niet meer dan dertigduizend. Het gezicht van de menigte was zo indrukwekkend dat John Erskine, de latere predikant van de Greyfriars Church in Edinburgh, sprak van "de zichtbare tekenen van de wederkeer van de Heere tot Schotland".

Deze keer stonden drie tenten als centrale plaatsen van de samenkomst opgesteld. "Eén tent werd aan de uiterste kant van het amfitheater geplaatst en bij het samenkomen van twee beekjes werd het sacrament bediend. Een tweede tent werd op het kerkhof opgericht en een derde op het groene veld ten westen van de eerste tent." Op donderdag, de zogenaamde "Fast Day", spraken vier predikanten. Op vrijdagavond

preekte Mac-Culloch over: "Om de arbeid Zijner ziel zal Hij het zien en verzadigd worden ..." (Jes. 53:11). Whitefield preekte als eerste op de zaterdag vóór de avondmaalszondag. Zijn tekst was: "Indien Ik u niet was, gij hebt geen deel met Mij". Op zondag sprak hij 's morgens, daarna bediende hij vijf tafels en preekte om tien uur 's avonds nog een keer voor een groot aantal op het kerkhof. Ook de oude Bonar sprak en tijdens een preek van Webster op maandagmorgen was de ontroering zeer groot. Whitefield hield op maandag zijn slotpreek. Het aantal preken op al die dagen was zeventien.

Het aantal avondmaalgangers schatte Whitefield op drieduizend. De zondag was voor hem en velen een hoogtijdag voor de ziel. Het was wel afmattend voor zijn lichaam om dit werk te doen en voor zoveel duizenden zijn stem te laten horen. Hoewel het bijna de gehele dag regende, bleef het volk rustig zitten. Een ieder kon hem verstaan, zelfs zij die bovenop de helling zaten konden zijn stemgeluid volgen. De Heere sterkte zijn zwakke dienstknecht. "Mijn lichaamskrachten worden dagelijks vernieuwd", zo schreef hij enkele dagen later, "en ik steeg op met vleugelen van geloof en ik heb lief als een adelaar. Ik kan slechts roepen: Genade! genade! Mijn lieve broeder, ik voel iedere dag meer en meer dat ik een arme, een zeer arme zondaar ben." In zichzelf was hij onbekwaam. "Ik verwonder mij vaak waarom Jezus mij vergunt te leven en zoveel van Hem te spreken". Hij was maar een nietig instrument in Gods handen om van de wonderen van vrije genade te getuigen. En zijn ziel sprong op van blijdschap wanneer hij zag dat zielen in het net van het Evangelie werden gevangen.

De Heere was weer aan deze plaats. Zijn tegenwoordigheid was voelbaar, vooral aan de bediening. Whitefield getuigde: "Van zulk een paasfeest werd nooit eerder vernomen. De stem van gebed en lofzegging werd de gehele nacht gehoord." Webster schreef dezelfde maand een impressie van het gebeuren: "Gedurende de tijd van de godsdienstoefeningen was er een diepe eerbied van ieders gezicht af te lezen. Zij luisterden alsof het voor een eeuwigheid was en zij het volgende ogenblik voor de rechterstoel moesten verschijnen. Duizenden smolten weg in tranen. Velen schreeuwden het uit vanwege de bitterheid van hun ziel. Onder beide geslachten, van alle leeftijden, van de stoerste mannen tot het zwakste kind, waren er die beefden en sommigen vielen als dood neer." Gelukkig was er water in de buurt voor hen die flauw vielen vanwege de diepe indrukken in hun gemoed. Het waren niet alleen de "verschrikkingen van de wet" die hen neerwierpen, maar vooral de voorstellingen van de verlossende en vergevende liefde, die zij uit de mond van de Evangeliedienaren hoorden. Webster vervolgde zijn verslag: "Breng hen tot de berg Sinaï, waar de donder weergalmt en de lichtflitsen rondgaan en dit gezicht kan hen doen schreeuwen. Maar leid hen tot de vertroosting die in Jezus zijn en dan zullen nog grotere aantallen onder de meest vriendelijke indrukken neervallen. Vertel hen van een dierbare Zaligmaker en allen blijken naar Hem te ademen. Beschrijf hen Zijn heerlijkheid en hoe zullen velen weggesleept worden! Hoe zullen zij door Zijn liefelijkheid worden ingewonnen! Open de wonderen van Zijn genade en de stille tranen druppelen uit bijna ieders oog." De stervende liefde van Christus deed vele harten in tranen wegsmelten. Hoe hadden zij die liefde veracht; hoe hadden zij Hem verworpen, zoals Hij hen zo vele jaren in het Evangelie had ontmoet. En dezelfde liefde die zij veracht hadden, was als een overstromende beek die hun harten vervulde. Verbroken zondaren kwamen tot het kruis en zagen op Hem in Wie zij door hun ongeloof gestoken hadden. Een rouwklage ging op vanuit het dal van Cambuslang. Tranen van vernedering en liefde welden op uit veler ogen. Het was een schouwspel

om nooit te vergeten!

De Avondmaalspreek van Mac-Culloch

De "Action Sermon" die Mac-Culloch op deze gedenkwaardige zondag hield, was uit 1 Johannes 4:9, "Hierin is de liefde Gods jegens ons geopenbaard, dat God Zijn eniggeboren Zoon gezonden heeft in de wereld, opdat wij zouden leven door Hem." Boven de preek schreef hij: "De liefde van God in de zending van Zijn Zoon." Van deze liefde tot verloren zondaren getuigde de predikant bij de bediening. Zijn preek bleef voor het nageslacht bewaard. Bij punt 2 merkte hij op: "Van deze verbazende liefde zal ik nu spreken. Ik kan hierover spreken en u kunt dit alles aanhoren, maar er is geen kennis te vergelijken met de kennis die voortkomt uit het hart, waarin deze door de Heilige Geest gewerkt is." "Wij behoren hiervan niet oppervlakkig kennis te nemen, maar moeten de eindeloze uitgestrektheid hiervan bezien, totdat onze harten door de invloeden van deze liefde worden opgewarmd en onze mond en ons leven met lofprijzingen worden vervuld."

Waarin bestaat de liefde van God? "In Zijn overvloedige goede wil en teder mededogen, die Hij tot ons heeft geopenbaard, door Zijn eigen Zoon te zenden tot een verzoening van onze zonden, zelfs toen wij nog verstoken waren van de liefde tot Hem en in ons gemoed en door onze goddeloze werken vijanden van Hem waren." Wat is de tegenstelling groot. Een Goddelijke liefde tegenover vijanden en goddelozen, die deze verachten. "Wij waren kinderen des toorns en ongehoorzamen. Wij waren schuldige overtreders van Gods heilige wet, liggende onder de vloek der wet en overgegeven aan de eeuwige dood, die de bezoldiging van de zonde is." Er was geen enkele geschiktheid of waardigheid in een mens, die deze liefde kon hebben opgeroepen. "God Zelf heeft het plan van de verzoening gevormd, dat geheel voortkwam uit Zijn goede wil, liefde en medelijden". "Hoe rijk, onverdiend en onderscheiden is die liefde."

Bij zijn toepassing sprak hij hen eerst aan die van de liefde van God in Christus zijn verstoken. "Wat voor monsters van ondankbaarheid moet u wel niet zijn, wanneer de verbazende liefde van God geopenbaard in de zending van Zijn Zoon tot een verzoening van onze zonden, geen indruk op u maakt." "Wat voor een vreselijk goddeloos hart moet u wel niet hebben, dat ongevoelig blijft voor de meest inwinnende oogmerken tegenover de liefde van God". Mac-Culloch probeerde de pijn van ontdekking en bestraffing diep in het hart te laten indalen. Hij verbloemde de schuld niet, maar zette de deur der genade ook niet op een kier. Alle tegenwerpingen tegen het aanbod van Christus wilde hij ontzenuwen. "Indien u niet in de Zoon van God gelooft, bent u reeds veroordeeld en voor dat u het weet, is er maar één stap tussen u en de eeuwige dood. De volgende week of dag, kan een einde maken aan de tijd van uw genadige bezoeking en als u in uw huidige staat voortgaat, zal het voor altijd hopeloos en ellendig voor u zijn." "Maar, hoewel u de dood verdiend hebt vanwege uw zonden, heeft God Zijn Zoon gezonden tot een verzoening van onze zonden en door uw komen tot Hem zult u vergeving hebben en het eeuwige leven."

Gods kinderen werden in deze preek vertroost en opgewekt om op Zijn liefde te zien. Was de liefdemaaltijd van de gedachtenis aan het bitter lijden van Zijn Zoon niet aangericht? Werden zij allen niet genodigd om toe te treden en gebruik te maken van het lijden van hun Borg? "De gave van Christus is oneindig meer waard dan enige andere genade die u nodig heeft of begeert. Deze tegenwoordige wereld en al haar troost zijn slechts als stof van Zijn voeten ... Jezus Christus is oneindig groter en uitnemender dan alle schepselen die 'met Hem niet zijn te vergelijken'. Tienduizend

werelden en de heerlijkheid daarvan zijn niets anders dan 'als het stof van de weegschaal en als een druppel aan de emmer'." "Wat voor grotere zegen kan de liefde van God u mededelen dan wat door het bloed van Christus is verworven?" Deze klanken van de liefde van een drieënig God tot verloren zondaren gingen over de duizenden hoofden heen. En hierop traden honderden zielen toe, met brandende harten, vervuld met die liefde die nooit uitgeblust kan worden, maar die voortduurt tot in alle eeuwigheid. Te midden van de moeiten en zorgen van het leven vonden de vermoeide pelgrims rust aan de stille wateren van Gods liefde en gemeenschap. Het dal van Cambuslang ademde de zuivere liefde van Zijn gunst!

Wie zou de vruchten kunnen tellen die de tweede Avondmaalsviering in Cambuslang had voortgebracht? Voor de Hooglander Dugald Buchanan was het nog geen minnetijd, dat hij zich kon verlustigen aan de stille wateren van Gods liefde. Hij luisterde met aandacht naar de preken, maar zijn hart bleef nog in duisternis gehuld. "Hoewel ik grote bedreigingen tegen zondaren van allerlei soort hoorde uitspreken, was ik hierdoor in het minst niet bewogen. Ik zag dat, tenzij de Geest van God in mij werkt, ik buiten het bereik van de uitwerking van deze woorden ben. Met kracht kwam in mijn gemoed: 'Zie, ga ik voorwaarts, zo is Hij daar niet, of achterwaarts, zo verneem ik Hem niet..!'" De Heere opende op Zijn tijd Zijn liefdehart voor Hem. Toch was hij blij toen hij het dorp verliet. "Ik ging van deze plaats, mij verblijdende vanwege de komst van de Heere in het land door een gewillig volk te maken op de dag van Zijn heirkraft."

John Bonar

Met dankbare harten gingen velen huiswaarts. John Bonar, de oude leraar die aan het einde van zijn loopbaan was, getuigde op de trap van de pastorie met de woorden van Simeon: "Nu laat Gij Heere Uw dienstknecht gaan in vrede naar Uw Woord; want mijn ogen hebben Uw zaligheid gezien". Een jaar later schreef hij in antwoord op een brief van Mac-Culloch een terugblik op het gebeuren in Cambuslang en vermeldde ook dat de Heere zijn gemeente in de afgelopen tijd, vooral tijdens de avondmaaltijd, gezegend had. "De Heere was hier op een opmerkelijke manier, zodat Zijn volk gevoed werd en verschillenden van hen die niets van de ware godsdienst wisten, ontwaakten, zowel van onze eigen kudde als vreemdelingen. O, dat ik met mijn ziel en met alles wat binnen in mij is Zijn heilige Naam kon groot maken voor wat Hij voor ons gedaan heeft! En ik hoop, mijn lieve broeder, zoals u zeker worstelt om een zegen voor ons, u met ons de heerlijkheid en lofzegging zult toebrengen aan onze verheerlijkte Verlosser, vanwege Zijn wonderlijke liefde en genade die Hij aan mij onwaardige en aan mijn kudde bewezen heeft." "Moge het heerlijke werk van volk tot volk worden uitgebreid, totdat de lengte en breedte van het land van Immanuël vervuld worde!" Bonars werk was bijna klaar; het einde van zijn loopbaan was in zicht. Vijftig jaar had hij in Gods wijngaard gearbeid en vier jaar later ging hij in de vreugde van zijn Heere in.

Mac-Culloch zag met weemoed in het hart terug op de gezegende avondmaaltijden van zijn gemeente. De hoogtijdagen in de geschiedenis van Cambuslang waren voorbij. Velen konden verhalen hoe hun harten waren vervuld met een intense liefde en hoe zij de nabijheid van God mochten ervaren. Whitefield was na de laatste viering "zo vervuld met de liefde van God", alsof hij met Paulus in de derde hemel was opgetrokken. De gemeenschap onder de aanwezige predikanten was diep. Volgens Mac-Culloch waren drieduizend personen aan de bediening geweest. De tafels waren

dubbel en één tafel bood plaats aan honderdenzestien gasten. Hij telde zo'n vierentwintig tafels, maar een man die alles precies had bijgehouden, had één tafel meer geteld. Dit kwam overeen met het aantal penningen dat was uitgedeeld.

Een terugblik

Wat was volgens Mac-Culloch het meest opvallend geweest tijdens de diensten? Het was "de geestelijke heerlijkheid van deze plechtigheid, ik bedoel de genadige en gevoelige tegenwoordigheid van God. Niet weinigen waren ontwaakt tot een gevoel van hun zonden en verloren staat zonder een Zaligmaker. Bij anderen waren de banden losgemaakt en zij werden gebracht tot de wonderlijke vrijheid van de kinderen van God. Velen van Gods kinderen verklaarden dat het een gelukkige tijd was voor hun zielen, waarin zij overvloedig voldaan werden met de goedheid van God in Zijn inzettingen en vervuld met alle blijdschap en vrede in het geloven." Het viel voor hen niet mee om de plaats van samenzijn te verlaten. Er waren er die hier begeerden te sterven, indien het de wil van God was, "zonder ooit weer tot de wereld of hun vrienden weer te keren, dat zij met Christus in de hemel zouden zijn, als de beste plaats voor allen."

Stond iedereen sympathiek tegenover het opwekkingswerk in Cambuslang? Was er geen reden voor kritiek? Van de kant van de "Moderates" werd de beweging hier en daar aangevallen, maar de zwaarste kritiek kwam wel van de kant van de Seceders, waartoe de Erskines behoorden. Zij veroordeelden het gebeuren in Cambuslang geheel en noemden de bekeringen die daar plaatsvonden zelfs "waandenkbeelden" van de Satan. Whitefield werd voor een bedrieger uitgemaakt die het volk verleidde en tot gemoedelijke en emotionele bewegingen aanzette.

In een apart hoofdstuk zullen wij hun houding uitvoerig belichten.

Nu waren er wel schaduwkanten te noemen. Dallimore noemt in zijn biografie van Whitefield twee soorten van "emotionele fenomenen": "De uitroepen en het beven onder onbekeerden en de extatische blijdschap onder gelovigen". Bijkomende verschijnselen zoals flauwvallen en beven van het lichaam waren ook bij de opwekking in Amerika en Wales voorgekomen. Jonathan Edwards rekende deze vormen van mentale beroeringen eerst tot de werkingen van Gods Geest, maar kwam daar later op terug. Als zodanig verschilde hij van mening met Whitefield, die volhield dat deze symptomen erbij hoorden. Edwards waarschuwde voor ontsporingen en schreef zijn *Treatise of Religious Affections*, om aan te geven dat veel geestelijke werkingen in het gemoed van de mens niet zaligmakend en blijvend zijn. Wel erkende hij dat onder hevige en krachtige overtuigingen van zonde, het lichaam uit balans kan geraken, waardoor excessen, zoals beven en flauwvallen, kunnen optreden.

Ook in Cambuslang kwamen vormen van hysterie voor. Een jongeman van negentien jaar was niet in staat om te spreken en kon nauwelijks ademhalen; een jonge vrouw begon hevig te zweten en een vrouw van 52 jaar verklaarde: "Ik heb verschillende kinderen ter wereld gebracht, maar de pijn onder geestelijke overtuigingen was net zo hevig ..." Van visioenen en zinsbegoocheling lezen wij niets. Ondanks de sterke emoties die sommigen toonden, was er sprake van een bijbelse grondslag. Dadelijk vielen verbrokenheid en ootmoed in het oog. Bij een overdreven wijze van uiting van blijdschap, overheerste de verwondering dat de Heere naar zulke mensen had omgezien. De predikanten probeerden zich ervoor te wachten om zich emotioneel uit te drukken. Mac-Culloch zelf had geen enkele aanleg voor een overdreven sentimenten-

tele preektoon, want zoals wij zagen, was hij eerder saai dan boeiend in zijn manier van spreken.

Vanaf het begin had Mac-Culloch de nadruk gelegd op de noodzaak van een bijbels gefundeerde wedergeboorte, gewerkt door Gods Geest. Steeds had hij zijn gehoor bepaald bij de bijbelse waarheden, zoals het karakter van God, als heerlijk in Zijn majesteit, als vreselijk in heiligheid, als alziend en alwetend, God de Rechter van hemel en aarde. Hij stelde zijn gemeente tegenover een heilig en rechtvaardig God en zocht overtuigingen van de grootheid van God en de zondigheid van het hart op te wekken. Daarbij wees hij tevens op de natuur van God, als een God van liefde en ontferming in Christus Jezus, de Middelaar Gods en der mensen. Hij dwong het volk tot bekering en geloof en gaf de bijbelse kenmerken hiervan aan. Op deze basis bouwde ook Whitefield voort. Al had hij meer gaven, al was hij soms emotioneel, hij wilde in geen geval afwijken van de bijbelse leer van de rechtvaardiging van de goddeloze en van de noodzakelijkheid van een wedergeboorte uit water en Geest. Ook wees hij op het gevaar van zelfbedrog en op de nabijkomende werkingen van Gods Geest. Zo probeerden de predikanten het volk in gezonde banen te leiden en hen te hoeden voor uitwassen.

Een in het oog springend kenmerk van de opwekking in Cambuslang en bij alle revivals in die tijd, was de diepte van overtuigingen. Webster beschrijft deze gesteldheid als een diep besef, vooral door het gevoel van onmogelijkheid om de persoonlijke schuld te verzoenen. "Gevoelig van hun uiterste onmogelijkheid om te geloven, hoe ernstig bidden zij: 'Open de eeuwige deuren van ons hart: Kom in, Gij Gezegende des Heeren, wees onze God en ons Deel' ." De overtuiging van zonden richtte zich dus ook op de eigen hulpeloosheid. Vanwege dit diepe gevoel kon men zich vaak niet beheersen en riep men in grote zielsangst tot God. Emotionele bewegingen en lichamelijke beroeringen waren bij hen niet zo belangrijk en zeker geen reden om hierop te rusten, daar het alleen maar ging om verzoening van hun schuld door de kennis van Christus, Die voor hen nog verborgen was.

Ook Gods kinderen konden tijdens het hoogtepunt van de opwekking hun emoties soms moeilijk beheersen. Vooral bij de heerlijke bevinding van de verzekering van het kindschap, van het zien van de heerlijkheid van Christus, van de liefde tot Hem en van "de genadige aanwezigheid van God" werden de bewegingen van hun gemoed wel gaande gemaakt. De vreugde van hun ziel overstelpte hen wel eens zo, dat hun lichaam dat niet kon verwerken. Soms uitten zij dergelijke liefdesuitlatingen in de taal van het Hooglied. Dan was het "alsof zij Christus tussen de armen hadden"; "Hij was een bundeltje mirre voor mij en zoet voor mijn ziel", zo drukte een jonge vrouw zich uit. "Mijn hart was in een vlam van liefde tot Hem". Het was een probleem om zich te beheersen en de gevoelens onder controle te houden. Sommigen lieten zich te veel gaan en waren soms buiten zichzelf vanwege de uitgestorte liefde van hun Zaligmaker. Ondanks de excessen die soms voorvielen, was er een overvloed van blijvende vruchten. De gedaante van de gehele streek veranderde. De bierhuizen bleven leeg, de criminaliteit kwam bijna niet meer voor, kortom de vruchten van geloof en liefde, van zachtmoedigheid en nederigheid waren bij velen zichtbaar. De twist en tweedracht in de gemeente ging over en de vrede heerste in de harten van Gods kinderen. Van het land van Cambuslang kon terecht worden gezegd: "De velden zijn bekleed met kudden en de dalen zijn bedekt met koren; zij juichen, ook zingen zij" (Psalm 65:14).

HOOFDSTUK 5

Voorbeelden van bekering

Twee gedenkboeken

Na de tweede avondmaalsviering in augustus 1742 was het hoogtepunt van het "Cambuslang Work" voorbij. De dagelijkse gebedsbijeenkomsten gingen over, maar de weekdiensten bleven gehandhaafd. Het aantal bekeringen werd minder, hoewel de honger naar het Woord nog jarenlang een stempel bleef drukken op de gemeente. De meesten van hen die door de opwekking in het hart waren geraakt, volhardden in hun belijdenis en bewezen deze door een godvruchtig leven en wandel. Zij waren de sieraden van Gods huis, omdat zij de liefdegeur van hun Heiland vertoonden. Zij waren de gebedenboeken van MacCulloch, de Aärons en Hurs die de staf van zijn prediking ondersteunden.

Mac-Culloch bewaarde de gedachtenis aan de opwekking in zijn hart. Hij gaf de Heere de eer voor de vrucht die hij op zijn werk had ontvangen. Voor zichzelf en voor het nageslacht schreef hij de Narrative van het werk van God in Cambuslang, dat hij vergezeld liet gaan van een aantal getuigen. Ook verzamelde hij een aantal voorbeelden van bekering. Hij tekende de verslagen op uit de mond van de betrokkenen, of hij her-schreef hun eigen getuigenis. De handschriften werden in twee kloeke delen ingebonden en tot op deze dag bewaard. Het was een "gedenkboek" voor Gods aangezicht, een getuigenis van de ingezamelde "schoven" die nu mogen juichen voor de Troon van God. Het eerste deel bevat zevenenveertig verslagen en het tweede een zestigtal. De meeste beschrijvingen zijn van personen tussen de 10 en 30 jaar. Zij laten iets zien van de heerlijkheid van Gods werk in Cambuslang. De drie "stukken" van ellende, verlossing en dankbaarheid, zijn de gemeenschappelijke basis van alle verslagen. Maar vooral schittert de kennis van de Zaligmaker in hun getuigenissen. Het was de diepe onwaardigheid en de niet te verwoorden verwondering die zij vertolkten, vanwege de grote genade die aan hen, verloren zondaren, was bewezen.

Een man van 30 jaar

Enkele voorbeelden uit de handschriften zullen wij bespreken. Het eerste verslag is van William Baillie, "een getrouwde man van 30 jaar". Hij was al jong door zijn ouders onderwezen in de *Kleine Catechismus van Westminster* en was gevoelig bezig met de dingen van de eeuwigheid, maar hij "had geen levende blijvende indruk van God en van de bekommernis van zijn ziel." "Ongeveer twaalf of veertien jaar geleden, hoorde ik een vreemde predikant, Mr. Cross, in mijn parochiekerk spreken over de verlossende liefde van Christus. Mijn hart scheen toen grotelijks bewogen en ik werd er enigszins van overtuigd dat ik Christus niet liefhad, zoals ik behoorde. Een tijd lang daarna was ik meer bekommerd over mijn zaligheid en deed ik getrouwer mijn plichten. Maar de indrukken zakten geleidelijk weg en ik keerde terug naar mijn vroegere kilheid en onverschilligheid."

Uiterlijk viel op William weinig aan te merken. Toen hij ongeveer twintig jaar oud was, vroeg hij om toelating tot het Avondmaal, omdat hij dit als zijn plicht achtte. Zijn vader waarschuwde hem voor een "onwaardige" avondmaalsgang, maar hij ging toch aan. Hij voelde wel zijn tekortkomingen en beleed deze voor de Heere, maar hij wist niet dat hij nog onbekeerd was en Christus niet kende. Kort daarop ging hij het huwelijk in en hield zich strikt aan de gewoonte van de "family worship". Hij had een afkeer van onrecht en uitbrekend kwaad en probeerde stipt en ernstig te leven. "Maar",

zo schreef hij, "ik dacht dat het met mijn staat voor de eeuwigheid goed was. Met de apostel Paulus in zijn onbekeerde toestand was ik naar de rechtvaardigheid van de wet onberispelijk." Zo leefde hij tot in de winter van 1741, toen hij een boekje kocht van Andrew Gray met preken over "de grote zaligheid en de verborgenheid van het geloof en andere onderwerpen". Toen zag hij dat hij het geloof niet bezat en de zaligheid al die jaren veracht had. "Diep hiervan overtuigd, viel ik neer in gebed tot God, of hij mijn zonden wilde vergeven en in het bijzonder die van de verwerping van Christus, zoals Hij in het Evangelie wordt aangeboden. Door deze preken zag ik steeds duidelijker dat ik zonder een aandeel in Christus was. Maar zelfs deze overtuiging ging voorbij en bleef zonder enige zaligmakende uitwerking."

Kort hierop hoorde hij van het werk van God in Cambuslang, in de buurt van de plaats waar hij woonde. De meningen waren verdeeld; sommigen veroordeelden het als een werk van de duivel, terwijl anderen positief waren. William was voorzichtig; hij bracht het in gebed tot God en vroeg of hij in het geval dat het werk "bedrog" was, ervoor bewaard mocht worden en als het uit God was, dat hij dan een eeuwige zegen mocht ontvangen. Op 1 mei 1742 ging hij naar Cambuslang en hoorde hij een preek van MacCulloch. Hoe vond hij hieronder zijn eigen toestand verklaard! Mac-Culloch toonde aan dat uitwendige godsdienst een mens niet verlost en dat een onberispelijk leven buiten Christus niets anders is dan het oprichten van een eigen gerechtigheid. De Heere ontdekte William aan de ongenoegzaamheid van zijn godsdienst en van de onmisbaarheid van een "zaligmakend aandeel in Christus, en in het bijzonder dat ik tot een nieuw schepsel gemaakt mag worden ..."

De indrukken die hij onder de prediking ontving, waren niet vluchtig en van voorbijgaande betekenis. Dag en nacht was hij bezig met Gods Woord en met gebed. Hij zocht genade te ontvangen om zijn zonden gedood te krijgen, maar in plaats hiervan werd zijn kennis van schuld en verlorenheid verdiept. "En ik zag dat mijn erfschuld genoegzaam was om mij voor altijd van de gunst en vriendschap van God uit te sluiten en dat deze de wortel en moeder is van al mijn dadelijke overtredingen." "Al die tijd raadpleegde ik mijn Bijbel veel, opdat ik een vollediger en hartvernederende overtuiging van het kwaad van mijn bijzondere zonden mocht ontvangen." Maar hoe meer hij bezig was in gebed en onderzoek, hoe meer hij gewaar werd dat hij niet één lust of zonde kon doden. "En nu besloot ik, met afzien van mijzelf en in afhankelijkheid van de gerechtigheid en kracht van Christus, mijzelf geheel aan Zijn dienst over te geven. In die tijd werd ik bekwaam gemaakt om met meer dan gewone ernst te pleiten dat Zijn genade voor mij genoeg zou zijn en dat Zijn kracht in zwakheid volbracht mocht worden. Het was ook in die tijd, dat het Schriftwoord uit Jesaja 26, 'Vertrouw op de Heere tot in eeuwigheid, want in de Heere HEERE is een eeuwige rotssteen', voor het eerst op mijn hart werd gedrukt (zoals vaak na die tijd het geval was). Door middel hiervan werd ik in staat gesteld om in Hem te geloven en op Hem te vertrouwen, om kracht te ontvangen om mijn plicht te doen en om de verzoeking te verijdelen."

Een grote verandering had in het leven van William Baillie plaatsgevonden. Nu haatte hij de zonde, als een Godonterend kwaad en kreeg hij vrijmoedigheid om tot de troon der genade te naderen. "Maar ongeveer in die tijd, hoorde ik een predikant (Mr. MacCulloch), die aantoonde wat voor blijken iemand van een zaligmakende verandering van zijn hart kan hebben" en toch het ware genadewerk missen. Was William nu onthutst? De predikant van Cambuslang zocht niet haastig de handen op te leggen, maar bouwde als een wijze bouwmeester op de vaste grond. Er is zoveel nabijkomend werk dat het wezen van de zaak mist. Uit liefde hield hij zijn gehoor

voor, welke kenmerken een waar genadewerk heeft. William werd hierdoor vertroost, omdat hij deze bij zichzelf waarnam. Het volgende kenmerk gaf hem verlichting: "Zij die een zaligmakende verandering in zich gewerkt weten, zouden de eerste bewegingen tot zonde in het hart willen beteugelen." Dat was ook zijn begeerte, waaruit hij opmaakte dat hij door Gods Geest was wedergeboren tot een levende hoop. Tijdens het eerste Avondmaal in Cambuslang was Baillie ook aanwezig. Nauwgezet beproefde hij zich. "Ik had een terugblik op mijn vorig leven en hoe vaak ik het Avondmaal onwaardig gebruikt had. Ik denk dat de Heere mij in enige mate voor Hem vernederde, vanwege al mijn zonden en gruwelen, in het bijzonder voor mijn vorige ontheiliging van die plechtige instelling. Aan de tafel werd ik in staat gesteld om Jezus Christus door het geloof te ontvangen, zoals Hij in deze inzetting onder het gebroken brood en de vergoten wijn wordt voorgesteld." "Ik hoorde 's avonds een vreemde predikant (Mr. Whitefield) een preek houden over de woorden van de profeet Jesaja, 'Uw Maker is uw Man', waarin hij de punten en voorwaarden van een huwelijksverbond tussen Christus en de gelovigen in veel bijzonderheden beschreef. Ik bevond mijn hart geheel in overeenstemming met elk voorbeeld..."

Ook voor hem was de Avondmaaltijd tot rijke zegen. 's Avonds ging hij met een gezelschap in een schuur om de Heere door gebed en lofprijzen groot te maken. Wat verlegen hoorde hij aan hoe dat zijn broeders en zusters in het geloof Hem verheerlijkten. Bijna de gehele nacht bleef hij daar en het was alsof de tijd stilstond. Wat moest hij zich beschuldigen vanwege zijn gebrek aan vrijmoedigheid. Hij durfde niet te bidden, het zweet brak hem uit, omdat hij meende zijn lieve Meester te verloochenen. Maar toen week de schuchterheid en opende ook hij zijn lippen om zijn Koning te prijzen voor Zijn grote genade aan onwaardigen bewezen. Het was een feesttijd voor zijn ziel; de Heere was Hem zeer nabij en zo ging hij voort tot de tijd van de tweede Avondmaalsviering aanbrak. Ook toen ervoer hij Gods gunst, vooral onder de prediking van Alexander Webster, en het was zijn verlangen dat het Koninkrijk van Christus zich in nieuwe glans en luister in het land zou vertonen. "Mijn hartelijke begeerte en gebed tot God is, dat het gehele Israël van God, hetzij Jood of heiden, mag behouden worden en dat de Heere een opwekking in leven en kracht mocht zenden tot aan de uithoeken van het land." En hier eindigt het getuigenis van William Baillie.

Alexander Rogers

Onder de bekeerden was ook een jongen van 15 jaar: Alexander Rogers. In juni 1742 kwam hij uit nieuwsgierigheid naar Cambuslang om Whitefield te horen preken. Deze bediende het Woord uit Jeremia 8:20-22, "De oogst is voorbijgegaan, de zomer is ten einde; nog zijn wij niet verlost... Is er geen balsem in Gilead, is er geen heelmeeester aldaar?..."

"Onder de vele woorden die hij sprak, waren deze die met grote kracht en als een lichtflits mijn hart troffen: 'Velen komen om een arme man uit nieuwsgierigheid te horen, maar zij zullen met hun nieuwsgierigheid naar de duivel gaan'. Dit woord diende om mij te laten zien dat ik één van hen was die uit nieuwsgierigheid was gekomen en dat ik zonder ware bekering niet zalig kon worden. En even later zei hij: 'O Heere, hoe velen zijn er die het bloed onder hun voeten vertreden en U en Uw Evangelie verachten'. Hierop kreeg ik een helder gezicht van mijn zonden en ik dacht niets dan de toorn van God voor mij te zien, die gereed stond om mij te treffen".

Een scherpe pijn was in het hart van Alexander gedaald. Zijn zondig bestaan werd diep ontdekt, maar het meest "de natuur van mijn ongeloof door Jezus Christus niet te ontvangen, zoals Hij wordt aangeboden, en door Hem aldus te verwerpen ..." Het was

alsof de hel zich voor hem opende en hij zag dat het niet onrechtvaardig was als hij voor eeuwig in de rampzaligheid zou worden geworpen. Een diepe overtuiging bezette zijn gemoed. De wereld had alle glans voor hem verloren en neergedrukt onder de last van zijn zonden ging hij zijn weg. Hij kreeg verlichting toen Gods Woord op zijn gemoed werd gedrukt. Het waren de woorden uit Psalm 116: "Mijn ziel, keer weder tot uw rust, want de Heere heeft aan u welgedaan." Hij kreeg enige hoop dat hij van God genade had ontvangen, maar deze werd spoedig de bodem ingeslagen toen hij zichzelf zo hard als een steen bevond te zijn. In een ellendige toestand ging hij weer naar Cambuslang, waar hij een preek hoorde uit Lukas 1:53, "Hongerigen heeft Hij met goederen vervuld, maar rijken heeft Hij ledig weggezonden". "Toen deze woorden door de predikant werden gelezen, kwamen zij met kracht in mijn gemoed." De overtuigingen kwamen terug en hij riep tot God in de bitterheid van zijn ziel.

"Aan het einde van deze preek verloor ik alle hoop om iets voor mijn ziel te ontvangen ..." Na de volgende preek ging hij naar een eenzame plaats om daar zijn knieën te buigen en God te smeken om hem geloof te schenken en "genade om met Hem op Zijn eigen voorwaarden verenigd te worden." En onder het gebed kwam de Heere met kracht met de volgende woorden in zijn ziel: "Vrees niet, want Ik ben met u; wees niet verbaasd, want Ik ben uw God; Ik sterk u, ook help Ik u, ook ondersteun Ik u met de rechterhand Mijner gerechtigheid" (Jes. 41:10). Toen gebeurde het wonder: "Mijn gemoed werd vervuld met liefde en vreugde en, o wonder, ik werd bekwaam gemaakt om Jezus Christus, als aangeboden, te geloven en te omhelzen."

De Heere nam het pak van zijn schuld van hem af. Nu was hij het strijdperk ingegaan. De kracht van de zonde was gebroken, maar het lichaam van de zonde bleef in hem woelen. Maar al werd hij geslingerd door twijfels, toch bleef zijn geloof rotsvast in de Heere. Hij vond troost en bemoediging uit het Woord van God, zoals door deze woorden: "De Geest Gods heeft mij gemaakt en de adem des Almachtigen heeft mij levend gemaakt". "En nu sinds de verandering die in juni in mij werd gewerkt, vind ik vermaak in de plichten van de godsdienst en maak ik werk van mijn opdracht tegenover God en mijn naaste. Ik houd een strenge wacht over mijn hart, de woorden van mijn mond en de daden van mijn leven. Eén van de zwaarste kruisen die ik in mijn leven heb, is de ijdelheid en zondigheid van mijn hart en leven. Mijn voornaamste begeerten zijn naar God en Christus, hemel en heiligheid en ik zie uit naar de komst van de Heere." Hier eindigt het korte verslag van de jongeman. Mac-Culloch voegde er nog het volgende aan toe: "Ik zou graag willen weten hoe het met hem na deze ervaring is gesteld. De wereld weet of hoort misschien te weinig van de voortgang van een christen, hoewel dit misschien wel tot het meest nuttige deel van het werk van God gerekend kan worden ..." Hij wilde weten hoe het met de blijvende vrucht in het leven van deze jongen was gesteld, want de pelgrimsreis van Christen uit de Stad Verderf eindigt niet bij het kruis, maar bij de poorten van de doodsjordaan, om na een leven van strijd, de overwinning uit genade te ontvangen.

Jean Robe, een jonge vrouw van twintig jaar

Na het verhaal van de jongeman, volgt de langere geschiedenis van Jean Robe, een jonge vrouw van 20 jaar. Zij verkeerde in de kringen van de afgescheidenen en ging vaak naar Stirling om Ebenezer Erskine te horen preken. Zij dacht dat daar alleen de waarheid was te horen en zij wilde eerst naar geen andere predikanten dan van de Secession Church gaan. Haar houding tegenover de "grote kerk" was negatief, totdat zij hoorde van het werk van God in Cambuslang. Eerst stond zij wel sceptisch tegenover de beweging die zo'n opgang kreeg, maar haar vooroordelen weken van haar, toen zij zelf naar het dorp ging. Zij hoorde een preek van Mac-Culloch over:

"Die in de Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven; maar die de Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem" (Joh. 3:36). "Ik was door deze preek erg aangedaan, vooral toen de predikant (hij scheen mij recht in het gezicht te zien toen hij de droeve toestand van hen die niet geloven en de natuur van het ongeloof beschreef) zei: 'Er is niets van God in u, zolang u in deze toestand blijft'. Deze woorden troffen mij diep en dit bleef mij enkele dagen bij, nadat ik weer naar huis was teruggekeerd. Ik kwam tot de gevolgtrekking dat dit inderdaad mijn toestand was."

Zij verlangde van zondag tot zondag om naar Cambuslang te komen. Daar zag zij ook goede kennissen, waaruit zij opmaakte dat de begonnen opwekking zeker uit God moest zijn. Geen Seceding predikant kon haar ervan weerhouden om naar MacCulloch te luisteren. Een preek van hem over de woorden van Paulus: "Indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel", maakte grote indruk op haar. Zij kon zich nauwelijks beheersen en rende na de dienst het kerkhof op om het daar uit te schreeuwen. Zij voelde zich gedrongen om naar de pastorie te gaan, waar de predikant staande vanaf een stoel een korte vermaning gaf. Hier kreeg zij geen verlichting voor haar beangstigde gemoed. Zij voelde zich een huichelaar en bedrieger. "Ik was mij bewust dat ik reeds veroordeeld was en onder alle zonden die mij benauwden was er geen zo bedroevend dan mijn kleinachting en verachting van het Evangelie en verwerping van de aanbiedingen van Christus daarin. Ik bracht die nacht in droefheid door en kon niet slapen."

De volgende morgen hoorde zij weer een preek, die haar nog meer beroerde en op dezelfde dag luisterde zij weer naar MacCulloch, die sprak over: "En Jezus Zich omkerende zeide, gij dochters van Jeruzalem, weent niet over Mij, maar weent over uzelf en over uw kinderen". Toen kon zij niets anders dan wenen over haar zonden en verdorven hart. "Mijn hart smolt weg onder een gevoel van al mijn zonden, waarmee ik de Verlosser had doorstoken. Ik wierp mijzelf aan Zijn voeten neer en besloot op Hem te vertrouwen, al zou Hij mij doden". Het licht dat in haar hart werd ontstoken, was eerst zwak en dreigde door haar twijfels te worden uitgedoofd. Zij had geen verlichting en riep tot de Heere om hulp. "Ik had zulk een diep gevoel van mijn schuld en van Gods gerechtigheid in het vonnis van Zijn wet tegen mij, dat ik Hem als het ware nog prees in mijn hart, en als Hij mij naar de hel zou zenden, kon ik niet anders dan uitroepen: Rechtvaardig Heere."

De verschrikkingen van een geweten onder de dienstbaarheid van een wettisch werk, waren nog niet geweken. De vrede had haar hart nog niet vervuld. Toch wist zij niets anders dan het rijke aanbod van Christus. Het was voor haar ondragelijk om dit af te wijzen. Zo ging zij naar de pastorie, waar vele ontwaakte zielen en ook verlore kinderen van God aanwezig waren. "Bij het horen van de psalmen die hier gezongen werden, werd mijn hart vervuld met blijdschap bij de gedachte aan de komst van Christus om zondaren te verlossen. Ik mocht erop pleiten dat Hijzelf in mijn zaligheid mocht worden verheerlijkt en niet in mijn verdoemenis en dat woord kwam vaak in mijn mond en hart: 'Zoon van David, ontferm U over mij', en ook dat andere woord kwam in mij en gaf mij veel voldoening: 'Die volkomen kan zaligmaken al degenen die door Hem tot God gaan, alzo Hij altijd leeft om voor hen te bidden' ..." Met blijdschap in haar hart ging zij die nacht weer naar huis "lovende God op de gehele weg". Zij gaf zich nu geheel aan Hem over Die haar ziel liefhad. Het licht brak nu helderder door en zij werd verdiept in de kennis van haar Borg en Heiland.

De volgende zondag ging zij weer met groot verlangen naar de kerk. Zij was in gebed en vroeg: "of Christus Zijn verlossende ambten in mij en over mij mocht oefenen, als

Profeet om mij te verlichten en leiding te schenken, als Priester om mijn zonden te vergeven op grond van Zijn verdienste en toen ik tot Zijn koninklijk ambt kwam, werd mijn hart zeer verblijd bij de gedachte en hoop dat Hij in mij zou regeren en mijn hartsverdorvenheden ten onder brengen ..." Na de preek ging zij naar de pastorie, waar zij uitriep: "O, dat Christus mij uit deze wereld wil wegnemen en tot Zich trekken." Toen Mac-Culloch haar vroeg wat voor grond zij had om zo te spreken, antwoordde zij dat zij bang was tot haar vorige leven terug te keren, als zij in deze wereld zou blijven. De volgende dag werd zij aangevallen dat zij een huichelaar was, maar de Heere gaf haar troost uit de volgende woorden: "Ik heb voor u gebeden dat uw geloof niet ophoude". Dit gaf haar ziel grote blijdschap, waarvan zij in haar stille gebed uitdrukking gaf.

Jean Robe woonde de beide sacramentsbedieningen in Cambuslang bij. De eerste keer was zij vooral verkwikt onder een preek van Mac-Culloch over de tekst: "Deze is mijn Liefste en Deze is mijn Vriend ..." (Eng. vert.). "Ik bevond dat de Heere de woorden die ik hoorde met grote kracht en zoetheid aan mijn ziel toepaste, in het bijzonder aan het eind, toen hij sprak over wat de gelovige aan de tafel aan Christus mag vertellen." Ook hoorde zij Whitefield, waarna zij aan het Avondmaal deelnam. Hoewel zij enige droefheid over de zonde had, toen zij aanzat, was haar aangaan toch niet wat zij ervan verwacht had. Het was voor haar een grote teleurstelling dat zij Christus niet in Zijn inzetting had ontmoet en zij probeerde zichzelf te onderzoeken wat de oorzaak daarvan kon zijn.

De volgende keer was zij weer aanwezig. Met innerlijke blijdschap hoorde zij de preken van Whitefield, Webster en van anderen aan. De Heere gaf haar een zegen boven verwachting. John Bonar sprak over: "Wie heeft onze prediking geloofd?" "Ik ontving helderder en meer bevredigende gedachten over mijn aandeel aan Christus, dat ik nooit zoveel voor een penning voor het Avondmaal gegeven zou hebben als toen ..." Haar geloof in de Gekruiste werd versterkt en met blijdschap ging zij naar huis "in het verlangen naar een andere avondmaalsgelegenheid".

Baillie Weir of Hamilton

Onder de bekeerden was ook een man van 50 jaar, "Baillie Weir of Hamilton". Hij was niet zo onberispelijk in zijn levenswandel, maar hield van slecht gezelschap, kaartspel en ging zich meermalen te buiten aan overmatig drankgebruik. In februari 1742 hoorde hij Mac-Culloch preken; de tekst wist hij niet meer, maar wel dat hij sprak over "het ontzettende kwaad en de zondigheid van de zonde als Godonterend en over het doorsteken van de gezegende Verlosser ..." Behalve van de eeuwige straf, handelde hij ook van het geneesmiddel, "de toepassing van het bloed van Christus". Bij het horen van deze preek was Weir niet alleen onrustig geworden, maar zo zegt hij: "Ik ontving zulk een gezicht en diep gevoel van het kwaad van mijn zonden, zowel van hart als van leven ..." Met moeite kon hij zich vanwege dit diep gevoel van zijn schuld goed houden. In het vervolg bezocht hij alle kerkdiensten in Cambuslang, zowel op zondag als door de week. Hij kreeg steeds diepere ontdekkingen van zijn zondig bestaan voor God en van zijn verloren toestand. Veel was hij in gebed bezig om God aan te roepen, waarvan de Satan hem zocht af te houden.

De duisternis van zijn ziel begon te wijken, toen hij zicht kreeg op het Schriftwoord: "Ziet op Mij en wordt behouden, alle gij einden der aarde" (Eng. vert.). Hierop kwam in zijn gemoed: "Het bloed van Jezus Christus reinigt van alle zonde", "hetwelk mijn gemoed en geweten een grote mate van rust verschaft." De duivel kon niet verhinderen dat Weir de toevlucht nam tot dat bloed. De Heere gaf hem daarbij een

gevoelige verzekering van Zijn heil. "Ik kreeg zulk een overreding van de algevoelzaamheid van de verdienste van het bloed van Christus dat ik zag dat dit volmaakt in staat was om al mijn zonden af te wassen en tegelijkertijd kreeg ik zulk een gezicht door het geloof van de oneindige beminnelijkheid van de Persoon van Jezus, dat ik, om zo te spreken, tot over mijn oren op Hem verliefd was." De heerlijkheid van Christus omscheen zijn ziel en hij verblijdde zich in het zien van Zijn schoonheid: "Al wat aan Hem is, is gans begeerlijk". "Elke keer als ik Zijn Evangelie hoor en aan het heilig sacrament deelneem, zie ik steeds meer van Zijn schoonheid en begeerlijkheid en steeds meer van Zijn volheid en geschiktheid om al mijn behoeften en nooddrift te vervullen. Mijn ziel wordt steeds meer geleid tot een hartelijk behagen in Gods manier van het zaligmaken van zondaren door Jezus Christus en ik moet wanhopen aan alle andere manieren van zaligheid, dan alleen wat Hij heeft voortgebracht."

Zo werd Weir gefundeerd in het werk van Christus. Aan het einde van zijn korte verslag van de leiding van Gods genade in zijn ziel en leven, roept hij uit: "O Heere, ik belijd voor U, de Doorzoeker des harten, dat Jezus Christus en de verdienste van Zijn gehoorzaamheid en lijden de enige grond is van al mijn hoop en vertrouwen en ik doe nu een beroep op U, Die alle dingen weet, dat ik geloof met al mijn hart en ziel in Hem Die Gij uit de dood hebt opgewekt, en Die nu gezeten is aan Uw rechterhand in de hemel ..."

Een meisje van 13 jaar

Tenslotte nog een meisje van 13 jaar, dat tijdens de opwekking tot Christus was gekomen. Haar naam was Catherine Anderson. Zij leefde eerst wel oppassend, maar was "geheel een vreemdeling van alle ernstige godsdienst". Zij ging uit gewoonte naar de kerk, maar liever om anderen te zien dan om van Christus te horen. Thuis hoorde zij over de opwekking in Cambuslang; sommigen noemden dit bedrog en de "bekeerden" werden door hen met argwaan bekeken. Catherine ging in februari 1742 naar het bekend geworden dorp. Zij zag mensen huilen vanwege hun zonden, maar haar hart bleef koud en ongevoelig. Een preek van Mac-Culloch over "Die niet gelooft, is reeds veroordeeld", trof haar in het geweten. "En de eerste zonde van alle waarvan ik overtuigd werd, was die van mijn ongeloof". De gedachte aan het oordeel verschrikte haar en sinds deze preek was de rust opgezegd. "Vanaf die tijd tot augustus verkeerde ik in duisternis en angst, totdat ik enige verlichting kreeg ..."

De dag van verlossing brak ook voor Catherine aan. Het was in het begin van augustus, toen zij op de "Brae" van het dal bij de kerk zat. Voordat de preek begon, maakten de volgende woorden indruk op haar: "Wie is er onder ulieden die de Heere vreest, die de stem Zijns knecht hoort. Als hij in de duisternissen wandelt en geen licht heeft, dat hij betrouwe op de Naam des Heeren en steune op zijn God". "Deze woorden werden op mij met licht en kracht toegepast en deden mij zien dat de Heere de hier genoemde geschiktheden in mij gewerkt had. Ik mocht op God in Christus vertrouwen, met enige hoop dat Hij mijn God is." Het was alsof een last van haar af was gevallen, toen zij dit meemaakte.

De volgende zondag was de dag van de tweede avondmaalsviering in Cambuslang. Ook Catherine werd toegelaten; haar leeftijd betekende geen bezwaar. Zij voelde de nabijheid van God, zodat zij kon uitroepen: "Hij voert mij in het wijnhuis en Zijn liefde is Zijn banier over mij". Al voelde zij zich niet zo verzekerd van haar heil, toch rustte zij in het volbrachte werk van Christus en steunde zij op de God van haar heil. En zo eindigt haar verslag: "Ik matig mij niet aan van de hemel verzekerd te zijn, maar ik begeer ootmoedig te wachten en te hopen op de genade van de Heere Jezus Christus

tot het eeuwige leven. Hem zij de heerlijkheid en de kracht tot in eeuwigheid. Amen."

Catherine Jackson

Hoe was het met Catherine Jackson, de vrouw die in februari 1742 na één van de eerste weekbijekomsten tot de volle ruimte gekomen was? In een ogenblik had de Heere haar aandeel aan Christus krachtig in haar hart verzegeld. Hoe getuigde zij dadelijk van zijn komst: "Mijn Liefste is blank en rood en Hij draagt de banier boven tienduizend!" Wat riep zij alle aanwezigen in de pastorie toe: "O kom tot Christus. Kom en vertrouw op Hem ..." "Ik kan nu zeggen: 'Mijn Liefste is mijn en ik ben Zijn'."

Voordat het avondmaal in juli zou worden bediend, was Catherine in een dodige gesteldheid. "Ik was erg ontmoedigd en had weinig meer van de levendigheid en geestelijkheid die ik enige tijd geleden had genoten. Ik ging met anderen naar de predikant voor onderwijs en toen dat klaar was, bood hij mij een penning ("token") aan (de penning gaf toegang tot het Avondmaal, L.J.v.V). Ik had geen vrijmoedigheid deze te aanvaarden, omdat ik de indruk had dat ik Gods goedkeuring niet genoot. Maar toen ik thuis kwam, werd ik zo getroffen door dat gezegde: 'Mijn genade is u genoeg', dat ik toch besloot om het te doen." Zij had geen spijt van deze stap. Met veel verbrokenheid van hart ging zij aan de tafel. Haar genegenheden werden naar Christus toe getrokken en zij mocht veel van Zijn nabijheid ervaren.

In augustus nam zij weer deel aan de bediening. "Ik hoorde Mr. Currie preken over de woorden: 'Die de bruid heeft is de bruidegom' (Joh. 3:29) en ik werd zeer verkwikt. Ik werd verwaardigd om te zien dat Christus de Bruidegom van mijn ziel was. Mijn hart werd ook uit mijzelf tot Hem getrokken en dat boven alle dingen. Ik had een diepe indruk van de oneer die ik Hem had toegebracht. Aan de tafel had ik een liefelijke reuk van Christus in mijn ziel." De Heere was een licht voor haar ziel, waarin zij zich verblijdde.

De opwekking in Cambuslang werd geleidelijk minder. De vruchten uit God bleven en deze werden door Hemzelf onderhouden. Catherine werkte die zomer op het land. Tijdens de oogst was het duister in haar hart. De Heere gaf haar troost uit Jesaja 54:8, "In een kleine toorn heb Ik Mijn aangezicht van u een ogenblik verborgen, maar met eeuwige goedertierenheid zal Ik Mij uwer ontfermen, zegt de Heere, uw Verlosser." Zo ging zij de winter in. Haar gevoelsleven was wisselend, maar de Heere bewees Zijn trouw aan haar, vooral toen de woorden uit Psalm 46: "Laat af en weet dat Ik God ben" in haar hart klonken. De grote oogst in Cambuslang was voorbij, maar de nalezingen werden nog steeds gevonden.

In januari 1743 hoorde zij van "de genadige handelingen des Heeren in enkele gebedssamenkomsten die in de parochie gehouden werden." In de gebedskring die zij bezocht, vond zij toen veel dodigheid, wat haar bezwaard maakte. Zij liep hierover de Heere aan in het gebed. Als antwoord op haar bidden, bepaalde de Heere haar bij het woord van de Zaligmaker: "Jezus zeide tot haar: Heb Ik u niet gezegd, dat zo gij gelooft, gij de heerlijkheid Gods zien zult?" Op de volgende samenkomst waren enkelen zo vervuld met de liefde van God, dat zij zelfs niet in staat waren hierover te spreken, zo waren zij ingenomen "door de verbazende liefde van God in Christus." "Ik begeerde zeer met hen in die liefde te delen, maar de Heere liet dit niet toe. Toch waren de verklaringen van Gods Woord liefelijk voor mijn ziel en ik voelde mij tevreden met het wachten op Zijn heilige wil in alles wat mij becommernis gaf en ik verheugde mij in de zegen die anderen ontvingen." Toen één van de aanwezigen in

gebed was, kwamen de woorden uit het Hooglied haar voor de geest: "Ik bezweer u, gij dochteren van Jeruzalem, die bij de reeën of bij de hinden des velds zijt, dat gij de liefde niet opwekt noch wakker maakt, totdat het haar luste." "En toen het mijn beurt was om te bidden, kreeg ik vrijmoedigheid in het danken en prijzen van de Heere voor Zijn goedheid aan anderen bewezen." Zo was het haar strijd om in alles in de Heere te eindigen en alleen te steunen op Zijn beloften, die in Christus Jezus ja en amen zijn.

Terugblik

"Daar is een gedenkboek voor Zijn aangezicht geschreven, voor degenen, die de Heere vrezen, en voor degenen, die aan Zijn Naam gedenken." De namen van hen die in het boek des levens staan opgetekend, worden in de hemel bewaard. Hun leven is een gedenkboek voor Gods aangezicht, geschreven in volmaakte woorden. Alle menselijke biografieën zijn maar gebrekkig en met zonde bevuurd. Zo was het ook met de "gedenkboeken" van Mac-Culloch, al probeerde hij waarheidsgetrouw te zijn. Nauwkeurig liet hij de leidingen des Heeren onder een aantal "schapen" die in zijn kerk zegen hadden ontvangen, optekenen. Vier "bevoegde getuigen" keken het werk na. Het waren John Willison uit Dundee, Thomas Gillespie uit Carnock, James Ogilvie uit Aberdeen en Alexander Webster uit Edinburgh. Zij brachten een aantal verbeteringen aan en stuurden het manuscript terug naar Cambuslang. Zo werden de hoogtepunten uit het opwekkingswerk van Cambuslang voor het nageslacht bewaard.

De avondmaalstijden bleven ook na 1742 jarenlang hoogtijdagen voor het dorp, al nam het aantal avondmaalgangers in de loop van de jaren af. Toen Mac-Culloch in 1751 een terugblik gaf, had hij de laatste keer twaalfhonderd gasten geteld. Ondanks alle tegenstand was Gods werk doorgegaan. Met blijdschap kon hij terugzien op de gezegende tijd van de grote oogst, waarvan de nalezingen nog steeds werden ingezameld. "Over het geheel genomen, denk ik dat ik mag zeggen: 'De Heere heeft grote dingen bij ons gedaan, dies zijn wij verblijd'. Hem alleen zijde heerlijkheid en de lof, vanwege al het goede dat ontvangen en gedaan werd in dat opmerkelijke werk van Zijn genade. Amen."

Cambuslang was een veld dat door de Heere gezegend was en meerdere akkers volgden!

HOOFDSTUK 6

Opwekking in Kilsyth

Een stadje tussen Glasgow en Stirling

De berichten vanuit Cambuslang hadden niet alleen opschudding en vijandschap veroorzaakt, maar ook velen bemoedigd. De "Evangelicals" vatten weer moed om voor hun banier op te komen. Hun positie was door de uittreding van de predikanten van de Secession verzwakt, maar nu voelden zij zich weer gesterkt in het najagen van hun doel om de Schotse kerk weer terug te brengen tot de zuiverheid van de eerste Hervormers. Bovendien waren de brieven van instemming die zij van de andere kant van de Atlantische Oceaan en vanuit Engeland ontvingen een grote stimulans om op de ingeslagen weg voort te gaan.

Ook de predikant van Kilsyth, James Robe, werd door de gebeurtenissen in Cambuslang bemoedigd. Sinds 1713 werkte hij in dit stadje, gelegen tussen Glasgow en Stirling. Het landelijk karakter van dit gebied, waar de riviertjes de Carron en de Kelvin zich een weg banen, werd in die tijd niet aangegeven door veel bomen. De indruk die het landschap op de reiziger maakte was "meer kaal en somber". Zo was het ook met het geestelijke leven gesteld. Het was eens de woonplaats van de Godzalige familie Livingstone. Alexander Livingstone was de eerste voorganger na de Reformatie, opgevolgd door zijn zoon William. De zoon van laatstgenoemde was de bekende John Livingstone, wiens naam zo nauw verbonden is aan de opwekking in Kirk of Shotts in 1630. Ook de Covenanters maakten hier naam door hun strijd met de afvallige James Montrose in 1645, die rondom het Colzium Castle 6000 levens kostte. De meeste inwoners van Kilsyth, voornamelijk bestaande uit wevers, bekommerden zich bij zijn komst weinig om de "slagorden" van Israëls banieren. Zij zochten een rustig en vreedzaam bestaan en stonden daarbij niet onverschillig tegenover de godsdienst van hun predikant. Maar het probleem was dat de diepgang van aarde ontbrak.

De komst van James Robe

James Robe was de zoon van Michael Robe, predikant eerst van Kilsyth en later van Cumbernauld. Hij werd geboren in 1688, het jaar van de "Glorious Revolution" van Willem III. Ook hij koos voor het "wondere" ambt en volgde met het oog hierop de colleges aan de Universiteit van Glasgow. Het verlichte denken aan deze universiteit had blijkbaar geen invloed op hem, want hij schaarde zich bij de getrouwe predikanten die het voetspoor van de vaders volgden. De derde burggraaf van Kilsyth was hem niet welgezind en zocht eerst zijn komst te verhinderen. De classis van Glasgow was op de hand van de kerkenraad, die het beroep had uitgebracht, en gaf orders om op zondag de stad in kennis te stellen van het voornemen om Robe te bevestigen. Wodrow volgde met grote belangstelling de afloop van de moeizame procedure. Het pratronaatsrecht was ook hier een grote hinderpaal voor de doorwerking van de bijbelse prediking. Uiteindelijk werd toch de weg gebaad voor de komst van de jonge predikant. De moeilijkheden waren overwonnen, maar andere dienden zich weldra aan.

Robe was erg begaan met het lot van zijn onbekeerde naaste. Hij stond bekend als een "man Gods, een man machtig in de Schriften, vol van de Heilige Geest en van het gebed". Het opzicht over een gemeente van meer dan elfhonderd zielen was voor hem geen kleinigheid. De zielzorg over deze kudde bezwaardde hem in hoge mate.

Wekelijks kwam de kerkenraad bijeen om de belangen van de "kudde" te bespreken. Tuchtgevallen kwamen regelmatig voor, vooral dronkenschap en overtredingen van het zevende gebod. Zijn werk droeg in het begin niet veel vrucht. Een kern van Gods kinderen betekende voor hem een grote steun in zijn moeizame arbeid. De toeloop van kerkgangers nam toe, zodat het aantal zitplaatsen in de oude kerk in 1722 moest worden uitgebreid.

Een jaar eerder had de kerkenraad besloten gebedssamenkomsten in te stellen, "teneinde de zonde neer te werpen en de Godzaligheid te bevorderen". Deze bijeenkomsten die het karakter kregen van gezelschappen, werden door de predikant zelf niet bijgewoond. We mogen aannemen dat deze "Societies for prayer and conference" tot grote zegen waren en ook fungeerden als "gebedenboeken" voor de herder en leraar, die zo vaak op rotsen moest ploegen, zonder zichtbare vrucht op zijn werk waar te nemen. Het gemeenschappelijk gebed had zijn grote steun en hij zocht door de opstelling van regels hiervoor uitwassen te voorkomen.

Het bidvertrek van Robe in zijn vervallen pastorie was bezaaid met veel tranen van smekingen aan de genadetroon voor de verloren schapen van zijn kudde, die de grote Opperherder en Opziener van de zielen nog niet kenden. De beroering bleef jarenlang uit, maar hij bleef aanhouden. Plagen kwamen over Kilsyth, echter zonder zichtbare uitwerking. Toen velen in december 1732 en in januari van het jaar daarop door de pleuritiskoorts werden getroffen, maakte dit een algemene indruk. In drie weken tijd moest hij zo'n vijftig personen grafwaarts dragen. De rouw in het stadje was groot. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat bezocht Robe de zieken in de uitgestrekte parochie, waarbij zijn gezondheid stabiel bleef. Hij waarschuwde voor het eeuwige oordeel en zocht de plagen als roeden van Gods straffende hand het volk voor te houden; roeden die behoorden te dienen om de God van lankmoedigheid te zoeken. De indrukken gingen spoedig over. Een grote slag voor hem was dat velen van Gods kinderen door de ziekten werden weggeraapt, waardoor sommige steunpilaren hem ontvielen.

Het begin van hemelse roerselen

De duisternis hield velen in de greep en het leek of de nacht in Kilsyth niet gevolgd zou worden door het ochtendgloren van de nieuwe dag. In juni 1733 woedde een vreselijke storm met onweer en hagel over het stadje. Een blikseminslag trof een woning en een vrouw en kind kwamen in de brand om. De hagelstenen waren zo groot dat veel van het koren verloren ging. Door de overvloedige regenval werden stenen van de heuvels gerukt en door de watermassa tot in het dal meegevoerd. Een deel van het vee kwam om in het water, dat ook aan huizen en erven grote schade aanrichtte. In hetzelfde jaar bracht *de Afscheiding* verdeeldheid, die ook aan Kilsyth niet voorbijging. Het gevolg was zelfs dat alle gebedsbijeenkomsten ophielden te bestaan. Ernstig klonk de roep van de kansel om zich voor twist en tweedracht te hoeden, opdat het oordeel van God de gemeente niet zou treffen. Een kleine kern van getrouwen leefde dicht bij de Heere en liep de hemel gedurig aan om voor verder verval bewaard te blijven. De grote droogte verminderde de inkomsten van de akkerbouw en de armoede kwam in steeds meer huizen binnen. Diefstal en onzedelijkheid waren aan de orde van de dag en Robe zag met lede ogen aan hoe dat de verwoestende invloed van Satans macht zijn kudde steeds meer in de greep zocht te krijgen. Het leek wel of alle hoop op verbetering de bodem werd ingeslagen. Had God vergeten genadig te zijn?

In 1740 hield Robe een serie preken over de wedergeboorte. Hierin volgde hij het

voorbeeld van zijn collega en vriend William Mac-Culloch uit Cambuslang. Waarschijnlijk werd hij tot het houden van deze preken geïnspireerd door het boekje over de wedergeboorte van Philip Doddridge, predikant van de Independentengemeente van het Engelse Northampton, dat ongeveer in die tijd van de pers rolde en nogal opgang maakte. "De methode die ik door de Goddelijke leiding volgde", zo schreef Robe, "was om eerst het belang en de noodzakelijkheid ervan op het hart te drukken, en dat deed ik uit Johannes 3:3, 'Voorwaar, voorwaar zeg Ik u, tenzij dat iemand wederom geboren wordt, hij kan het Koninkrijk Gods niet zien'." Daarna sprak hij over de wijze van werking van de wedergeboorte; dit naar aanleiding van het achtste vers van hetzelfde hoofdstuk: "De wind blaast waarheen hij wil ..."

Een viertal onderwerpen die met de wedergeboorte te maken hebben, werden achtereenvolgens behandeld, waarvan het laatste ging over het "inschrijven van Gods wet op de tafel van het hart, vanuit Hebreëen 8:10." Hij had gehoopt dat deze preken in ieder geval bij Gods kinderen een zichtbare vrucht zouden uitwerken, maar hij kon hier niets van bespeuren. Toch was deze prekenserie de voorbereiding op de komende opwekking. "De wind blaast waarheen hij wil ..." De roerselen van Gods Geest waren op een verborgen manier werkzaam in de gemeente. Het waren tere wortels die zich een weg probeerden te banen in de harde grond van het menselijk hart. Het was de dauw van de hemel die de aarde week maakte, zodat het prille begin van het Godswerk onbelemmerd kon voortgaan.

Wat was Robe blij toen hij vernam wat grote dingen de Heere in Cambuslang had gedaan. "Ik bad gedurig voor de voortgang daarvan in deze plaats en dat de Heere ons binnen onze grenspalen zou bezoeken ..." Juist toen de verblijdende berichten vanuit de omgeving van Glasgow, Kilsyth bereikten, begonnen de tere plantjes het bijna onooglijke loof boven de grond te vertonen. Had de Heere de jarenlange smeebeden van de soms moedeloze predikant verhoord? Sommigen van zijn gemeenteleden gingen naar Cambuslang, zonder diep onder de indruk terug te keren. "Ik hoorde nauwelijks van iemand die het werk van de Trooster nodig had om hem van zonde, gerechtigheid en oordeel te overtuigen." De krachtadigheid van het Goddelijk werk dat Cambuslang kenmerkte, ontbrak nog. De grond bleef hard en vertoonde scheuren, vanwege de dorheid en droogte van onbewogenheid, totdat de opgeploegde aarde werd dronken gemaakt. De ploegvoor van ontdekking moest door Kilsyth heen, om de zelfgenoegzaamheid te ontdekken en plaats te maken voor de heraut van de heilsboodschap van vergeving.

De opwekking wordt zichtbaar

Op donderdag 15 april 1742 kreeg Robe bezoek van John Willison uit Dundee. Hij was in Cambuslang geweest en had met eigen ogen gezien wat voor grote dingen de Heere daar gedaan had. Robe vroeg hem de volgende morgen een korte preek te houden, wat hij voor een grote menigte deed. Met veel vrijmoedigheid sprak hij over de woorden uit Psalm 40: "Hij heeft mij uit een ruisende kuil, uit modderig slijk opgehaald ..." Nu kwam er meer beroering in de beenderen. Een diepe ontroering viel over het volk en verschillenden werden krachtig in hun ziel getroffen door een pijl van overtuiging. De volgende zondag preekte Robe over: "Mijn kinderkens, die ik wederom arbeide te baren, tot Christus een gestalte in u krijg." Met veel opening behandelde hij zijn tekst. Hij wees op de preken over de wedergeboorte die hij de laatste twee jaar in de gemeente gehouden had. De toon van zijn stem werd steeds indringender en gevoeliger. Wie heeft onze prediking geloofd? Waar was de vrucht van Gods wederbarend werk? Had Christus een gestalte in hun harten gekregen?

Verslagen ging de gemeente de kerk uit. De volgende zondagen ging hij verder met dezelfde tekst. Op de laatste zondag van april werd onder de prediking een jonge vrouw van twintig jaar diep getroffen door "een gezicht van haar zonde en het gevaar daardoor". Zij kwam uit een naburig dorpje en viel op door een onrustig gemoed. Nu kon zij zich niet langer beheersen; uit de kerk liep zij het veld in, waar zij het uitriep vanwege haar verloren bestaan voor God. Dezelfde avond sprak Robe met haar in het bijzijn van verschillende personen. "Zij had krachtige indrukken van de grootheid van Gods toorn, waaronder zij lag en die zij had verdiend." Ongeveer in dezelfde tijd hoorde Robe van enkele kinderen uit Kirkintilloch, die in een schuur met elkaar baden. Dit maakte op velen in de omgeving grote indruk en was de aanleiding tot de ontwaking van een aantal personen, die tot hiertoe onbekommerd schenen over hun eeuwig heil. De gebedssamenkomsten werden hier en daar in eer hersteld. Zo kwamen enkele meisjes van tien tot zestien jaar bij elkaar om met elkaar te bidden. Het was een handvol koren, waarvan de vrucht weldra zou ruisen als de Libanon!

In mei zette de lentetijd door in Kilsyth. De bloesems begonnen zich aan de weinige bomen te vertonen. Maar ook de geestelijke lente was aangebroken en de bloemen van Gods liefde begonnen zich te vertonen. Robe ging op 12 mei naar Cambuslang en keerde twee dagen later weer terug. Op de terugweg leidde de Heere hem van de gebruikelijk hoofdweg af. Hij had beloofd een vriend te bezoeken die in een huis van een heer verblijf hield. Omdat hij een kortere weg wilde nemen, kwam hij op een moerassig pad terecht. Hier passeerde hij het huis waar de familie Gray woonde. Het waren de gezinnen van twee broers, die getrouwd waren met twee zusters, dochters van een achtenswaardige man, die Robe in zijn jeugd gekend had. Eén van de Grays was thuis en toen deze de predikant bij de poort zag staan, nodigde hij hem uit om binnen te komen. Hij en zijn vrouw vertelden Robe dat zes van hun dienstmeisjes enkele dagen geleden verslagen van hart uit Cambuslang gekomen waren. Hun vraag was of Robe met hen wilde spreken, maar deze had haast en wilde zo snel mogelijk weer in Kilsyth terug zijn. Toch wilde hij enkele woorden tot de gehele familie met alle aanwezige dienstmeisjes richten en voor hen een gebed doen. Toen hij weer op zijn paard wilde springen en zijn weg vervolgen, hoorde hij een kreet van één van de dienstmeisjes. Hij werd genooddaakt weer naar het huis terug te keren en sprak met haar over haar zielstoestand. Toen kwam het tweede dienstmeisje binnen, gevolgd door de anderen, "het uitroepende vanwege hun verloren staat." Nu was het duidelijk dat hij hier moest zijn. Hij verklaarde hun de weg der zaligheid. "De Heere die de blinden leidt in een weg die zij niet geweten hebben, leidde mij naar deze woning, zonder enige gedachte of bedoeling." Toen hij Whitefield later van dit voorval vertelde, zei deze hem dat hij evenals de Zaligmaker bij de Samaritaanse vrouw door Samaria moest gaan.

Een onvergetelijke zondag

Zondag 16 mei 1742 werd een onvergetelijke dag voor Kilsyth. Weer sprak Robe over Galaten 4:19. Hij dwong de onbekeerden op het gemoed om "te zoeken dat Christus een gestalte in hen mocht ontvangen." "Een buitengewone kracht van de Geest uit de hoge vergezelde het gepredikte Woord. Er was een groot rouwklagen in de gemeente als vanwege een enige zoon. Velen schreeuwden het uit en dit waren niet alleen vrouwen, maar ook sterke en stouthartige jonge mannen en enkelen tussen de veertig en vijftig jaar oud." De verslagen zielen werden na de dienst naar de schuur bij de pastorie geleid, maar deze bleek te klein te zijn, zodat zij genooddaakt waren om naar de kerk terug te gaan. Robe probeerde hen te bedaren, omdat hij een hekel had aan

luidruchtigheid. Maar zijn bidden werd overstemd door bittere klachten en luid gehuil. Wat moest hij nu doen? Hij zag dat zij in grote zielsnood waren en het leek hem daarom raadzaam om hen één voor één apart te nemen en met hen te spreken. Dit was een zware opgave, want het ging om tientallen ontwaakte zondaren. Robe kon het niet aan en liet daarom dadelijk hulp halen en vroeg zijn collega uit Cumbernauld, John Oughterson, naar Kilsyth te komen. Om wat rust in de kerk te krijgen gaf hij enkele psalmen op en liet hij de voorzanger met twee of drie ouderlingen voorgaan in gebed. Al schuwde Robe de uitwassen die hij in Cambuslang had waargenomen, aan de andere kant klonken de uitroepen van zijn gemeenteleden, zoals: 'Wat moet ik doen om zalig te worden?', hem als muziek in de oren. "Het was aangenaam dezen, die in een staat van vijandschap met God leefden, verachters van Jezus Christus en bezworen vijanden van Jezus Christus, te horen roepen om genade ..." Het werd een avond om nooit te vergeten. Te midden van het geroep om ontferming, klonken ook stemmen die getuigden van bevrijding en verlossing. Robe telde zo'n dertig ontwaakte zielen, waarvan er twintig tot zijn eigen gemeente behoorden.

Woensdag 19 mei 1742 was de eerste doordeweekse dienst in Kilsyth. Behalve Robe gingen hier John Warden van Campsie en John Mac-Laurin uit Glasgow voor. Weer gingen verslagen zielen de kerk uit. Robe telde deze week ongeveer veertig zielen die waren ontwaakt. Ook in de omliggende dorpen was de geweldig gedreven wind van de werking van Gods Geest te horen. Robe en MacLaurin preekten in Kikintilloch, waar zij "Sions machtige Koning in Zijn heerlijkheid en majesteit zagen verschijnen en Zijn pijlen diep in het hart van Zijn vijanden indrongen." Als een lopend vuurtje ging het nieuws van de opwekking door het land. Velen kwamen overal vandaan om met hun eigen ogen te zien wat voor wonderen er in Kilsyth gebeurden. Een week later telde Robe 76 ontwaakte zielen, waarvan 48 van zijn eigen parochie. De hongerige en soms ook nieuwsgierige zielen kwamen van Denny, Larbert, Stirling, uit het graafschap Fife en zelfs uit Muthill.

Veel ontwaakte zondaren

De zorg voor de steeds toenemende stroom van getroffen zielen vergde van Robe het onmogelijke. Hij wist heel moeilijk om te gaan met hen die door het diepe gevoel van hun verloren bestaan in zwijm vielen en andere vormen van lichamelijke beroeringen vertoonden. Hij bekende dat hij bij het zien van de eerste gevallen van lichamelijke ongesteldheid als gevolg van de opwekkingsbeweging zeer geschokt was. Hoe moest hij handelen als dergelijke excessen voorvielen? Moest hij ze dadelijk in de kiem smoren en met harde hand behandelen? Dat was toch niet de weg, daar er geen sprake was van opzettelijke ordeverstoring, maar van een uiting van grote nood op het lichaam, die eigenlijk niet te onderdrukken was. Wel vond Robe het nodig om bij dergelijke gevallen direct op te treden en hen de kerk uit te leiden. Maar ook dat had weinig resultaat, want daardoor werd het rumoer alleen maar groter. Beter was ieder geval individueel te behandelen, waarbij de hulp van andere predikanten of ouderlingen onmisbaar was. Zij waren op maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag in de weer om gesprekken te voeren. Robe wist hierbij van geen ophouden, zodat zijn collega's hem moesten manen om wat meer rust te nemen. Maar hij ging onverstoord voort. Het was een brandende liefde en een intens medelijden met verloren zielen die hem drongen. "Het werd spoedig", zo merkte hij op, "het meest aangename werk waarin ik bezig mocht zijn. Hoewel ik vermoeid was als ik naar bed ging, was de rust mij evenals bij de arbeider zoet. De Heere gaf mij de slaap die ik nodig had en 's morgens was ik weer fris. De weg des Heeren is mijn leven en sterkte

geweest."

Op dinsdag 15 juni kwam George Whitefield naar Kilsyth. Hij preekte voor tienduizend mensen. Velen werden onder zijn prediking getroffen, zodat het aantal overtuigde zielen toenam. De Heere richtte niet alleen zijn pijlen op de gewetens, maar stelde er ook velen in ruimte. Gods vergevende liefde en oneindige genade was het onderwerp van de gesprekken in veel huizen. Dankbaarheid en verwondering sprak uit vele harten. Woensdag 30 juni werd de dag van bijzondere dankzegging voor de weldaden die de God des hemels in Kilsyth had geschonken. "Ik zag hierop", zo schreef Robe, "als een teken ten goede dat wij een grote vergadering hadden, die deze dag apart had gezet voor een plechtige dankzegging aan God." Het was een dankdag om nooit te vergeten!

Twee avondmaalsvieringen

De volgende maand werd het Avondmaal in Kilsyth bediend. De eerste zondag was de dag van voorbereiding. De prediking was gericht op een nauw zelfonderzoek. De indruk op de gemeente was groot: "Er was een Bochim in de gemeente vanwege het onwaardig avondmaalvieren", zo deelde Robe mede. De dag van de viering zelf was een ware feestdag voor velen. En het krachtige werk van Gods Geest ging voort. Robe bezocht in augustus het tweede Avondmaal in Cambuslang, waarbij hij door Mac-Culloch werd aangespoord om dit ook in zijn gemeente te doen. Maar de voorzichtige predikant was eerst niet van plan om van de gewoonte af te wijken. Hij had een grote aversie tegen alles dat de zweem had van populariteit en bijzonder willen zijn. Zijn kerkenraad was echter een andere mening toegedaan. Tenslotte zwichtte hij en stemde er mee in om het Avondmaal in oktober te herhalen. Deze beslissing werd eerst na veel gemeenschappelijk gebed genomen. Met verlangen zagen velen uit naar de dag dat de dood van Christus opnieuw herdacht zou worden. Op de vrijdag, ook wel de "Fast-day" genoemd, was het veld rondom de kerk bedekt met een grote menigte. Drie predikanten spraken overdag, terwijl 's avonds in de kerk zelf nog een dienst werd gehouden. Ook op zaterdag werden twee diensten gehouden, één in het veld en de andere in het kerkgebouw.

Op de avondmaalszondag begonnen de diensten al om half negen in de morgen en zij duurden tot 's avonds voort. Robe tekende aan: "Ik preekte de 'action sermon' en wel met Goddelijke leiding en ondersteuning uit Efeze 2:7, 'Opdat Hij zou betonen in de toekomstige eeuwen de uitnemende rijkdom Zijner genade, door de goedertierenheid over ons in Christus Jezus'." Tweeëntwintig keer werden de tafels aangericht, die per keer zeventig personen bevatten. Er heerste een goede orde en plechtige stilte. De emoties laiden niet op tot uitwassen, hoewel de tranen van velen een beeld gaven van de indrukken op hun hart. Bij de avondmaalgangers waren het tranen van liefde tot de Zaligmaker; bij de ontwaakte zielen waren het tranen vanwege het gevoel van de zonde, vooral die van het ongeloof. Het was voor velen moeilijk om na het einde van de plechtigheid van deze plaats te gaan. Een aantal bleef nog in het veld om de Heere in gebed te zoeken. De maandag was, naar de gewoonte, de dankdag. Gods kinderen verblijdden zich in hun Verlosser, Die Zijn liefdepanden had uitgereikt. Aan het aantal "ontwaakten" werden ook nu velen toegevoegd. 's Avonds spraken twee predikanten met hen over hun toestand. De volgende dag gaven zij raadgevingen voor de "verbroken en verslagen harten". Het was voor Robe een verademing dat zoveel collega's de diensten bijwoonden en hem in alles bijstonden. Mac-Culloch uit Cambuslang was ook aanwezig, evenals John Maclaurin uit Glasgow. Ook Thomas

Gillespie uit Carnock was naar Kilsyth gekomen. Deze was als jongen getrokken onder de prediking van Thomas Boston en zou later de stichter worden van de Relief Church.

Een evenwichtige Woordbediening

Een opvallend kenmerk van de prediking van Robe en zijn collega's was evenwichtigheid. Zij brachten niets anders dan de boodschap van wet en Evangelie. Robe preekte de "verschrikkingen van de wet" om de stille gerusten wakker te schudden, maar hij liet het volk nooit weggaan, zonder "de wet van genade uitgaande van de berg Sion" te verkondigen. Het was juist de voorstelling van de genade van de Middelaar, zonder enige verschrikking, die de ontwaakte zielen moed gaf. Hij hoedde zich voor een oppervlakkig geloof en ook voor het bevorderen van het antinomianisme door de prediking van een Evangelie zonder wet, een geloof zonder bekering. Het was een diepe ootmoed, een haten van alle zonden, een liefde tot de heiligheid, een verfoeien van zichzelf die vele zielen in Kilsyth kenmerkte. Zeker, er waren er die terugvielen in hun vorige leven en die niet volhardden in Gods weg. Maar daartegenover stonden de heldere blijken van hen die met een levend geloof aan de Zaligmaker waren verbonden. De wijze waarop het geloof onder woorden werd gebracht, ademde een bijbelse geest. Toen een man gevraagd werd wat hij onder het aannemen van Christus verstond, gaf hij als antwoord: "Onder het toevlucht nemen tot Christus versta ik een ontvangen van Hem als Profeet, om mij de weg der zaligheid te leren, als Priester, om mij te verzoenen en om mijn gerechtigheid te zijn in de ogen van God, als Koning om over mij te regeren en om de zonde en de verdorvenheid in mij te onderwerpen; dat ik zonder de toegerekende gerechtigheid van Christus niet voor God kan bestaan."

De wegen en omstandigheden van hen die door de opwekking geraakt waren, lieten een grote verscheidenheid zien, maar de overeenstemming bestond uit de kennis van Jezus Christus en Die gekruist. Een vrouw verwoordde haar liefde tot de Zaligmaker, op Wie zij alleen mocht rusten tot haar heil en verlossing: "Wereldse gedachten gingen nu van mij weg, en o! dat zij toch nooit meer zouden terugkomen. Tienduizend werelden konden mij de liefde en blijdschap niet geven, waarmee Christus mij nu vervult." Niet alle overtuigde zielen gingen door een diep dal van verschrikking; er waren er velen die onopgemerkt waren getroffen en die bedaard overgingen in hun Borg. Hun gevallen werden Robe pas bekend toen zij vrede hadden gekregen in het geloven. Zij waren meer ontdekt aan hun hulpeloosheid en krachteloosheid, dan dat zij met de verschrikkingen van Sinai in aanraking kwamen. Zo werden velen tot Jezus getrokken met koorden van liefde, zoals een vrouw die op de aandrang van Robe zich aan Hem overgaf en daarna alleen maar kon stamelen: "Zoete Christus"; "Hij is dierbaar"; "Hij is geheel liefelijk". Zij kwam voor de eerste keer tot verlichting van haar bezwaarde gemoed door een preek over Johannes 16:10, "Van gerechtigheid, omdat Ik tot Mijn Vader henenga, en gij zult Mij niet meer zien." Zo was er een meisje van elf jaar dat maar uitriep: "Ik ben ziek van de zonde". Toen Robe haar verzekerde dat Christus haar wilde genezen, zo zij gewillig was om Hem aan te nemen, riep zij uit: "Ik ben gewillig, met mijn gehele hart, en vanuit de grond van mijn ziel, om Hem aan te nemen!" De predikant vroeg haar met geduld te wachten en herinnerde haar aan Psalm 40. Zij las de eerste twaalf verzen met een grote kalmte. En het licht van Gods genade ging ook in haar ziel op.

"Bloemen uit de hof"

Vele verslagen van de "vruchten uit de wijngaard" van Kilsyth zijn bewaard gebleven. Zij komen in grote lijnen overeen met die van Cambuslang.

Het zesde "Journal" was over een zekere R. S. Deze man was "voor het eerst door overtuigingen aangeraakt op de Dag des Heeren, 16 mei." De pijn raakte hem heel diep; hij liep rusteloos over de landerijen en schreeuwde het uit vanwege zijn innerlijke benauwdheid. Eerst zag hij zijn dadelijke zonden in de spiegel van Gods wet, zoals zijn ontheiliging van Gods Dag en Naam en zijn verkeerde gedachten. "Hij had smart van zijn zonden en zag deze als een belediging van God. En hij zei met grote ernst dat hij duizend werelden voor Christus wilde opgeven."

Op 24 mei sprak hij dat hij zijn verdorven natuur zag en het kwaad van Christus door ongelooft te verachten. Zijn kennis van zijn verloren bestaan werd steeds meer verdiept. Hij klaagde over de hardheid van zijn hart. Robe gaf hem onderwijs en hield hem voor wat de natuur van het ware geloof inhoudt.

Op 17 juni hoorde hij een preek van Whitefield die aansloeg. Hij getuigde dat de liefde van Christus zijn hart verwarmd had. Waarom? zo wilde Robe wel weten. "Vanwege Zijn liefde tot arme zondaren en voornamelijk tot mij, de voornaamste van alle zondaars." Hij had zich aan Christus overgegeven op het woord dat met kracht in hem kwam: "Komt allen tot Mij die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven."

Op 13 juli mocht hij aanzitten aan de Dis des Verbond om van zijn liefde tot Christus te getuigen. "Hij sprak dat Hij de Heere met hart en ziel en met alles wat in hem was dankte voor wat Christus voor hem gedaan had ..."

De belangstelling voor het werk van God in Kilsyth was groot. Veel brieven werden aan de pastorie afgegeven, ook uit Engeland. Een onbekende schreef een kort briefje aan "de dierbare jonge lammeren in Kilsyth, die Christus zoeken" en hij wenste hun "alle heil door de Naam van de Zaligmaker" toe. "Met blijdschap ontving ik een verslag van de lieve dienstknecht van Christus, uw waardige predikant Mr. Robe. Dat de Heere uw harten geneigd heeft om Hem te zoeken, dat de grote Herder u onder Zijn armen vergadert en dat sommigen van u in Zijn boezem zijn gebracht ..." Een bijzonder woord heeft hij voor degenen "die Jezus zoeken en Hem Die uw zielen liefheeft nog niet met gevoel hebt gevonden ..." Hij wijst hen op hun verloren staat, op hun verdorven en hopeloos bestaan voor God. "Maar o, ziet, God heeft de wereld zo liefgehad, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een ieder die in Hem gelooft niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe. Jezus heeft de toorn en wraak van God gedragen voor de door de wet veroordeelde zondaren die de dood verdienen hebben ..." Dan stelt hij Christus voor als een volkomen Behouder van zondaren. "Kom dan mijn lieve kinderen, werp uzelf als omkomende zondaren aan de voeten van de Zaligmaker en u zult genade vinden. De armen van Christus staan wijd open om terugkerende zondaren te ontvangen. En als u genade bij Hem wilt vinden, breng dan niets mee dan uw ellende. Christus verlost deze allen vrij, zonder geld en zonder prijs, zonder enige waardigheid of verdienste ..."

Dan volgt nog een woord tot hen die Christus al gevonden hebben. "De Heere Die begonnen is u zalig te maken, zal u volkomen zalig maken. Hij Die uw zonden heeft vergeven zal uw ongerechtigheden ten onder brengen. 'De God des vredes zal de Satan haast onder uw voeten verpletteren.' Dat kleine sprankje van genade dat Hij in uw zielen heeft ontstoken, zal door de wateren van de zonde niet worden uitgeblust ... De Heere Jezus, de Meester van uw zaligheid, zal al uw verdorvenheden bedwingen en uw vijanden onder Zijn voeten vertreden ..." Liefderijk vermaant hij hen om in Christus te blijven en dicht bij Hem te schuilen. "Daarom mijn lieve kinderen, blijf in

Christus door het geloof. Ga dagelijks als verloren zondaren tot Hem, de grote Redder, en daar zult u voor altijd veilig zijn voor de stormen van Gods toorn en eeuwig vertroost worden met Zijn gunst, in de armen van Christus. Ik beveel u, als Zijn tere lammeren, om veilig door de wereld van verdrukkingen heen in Zijn schoot te worden gedragen, in de wereld van heerlijkheid ..." Zo vertroostte deze man de tere plantjes van Kilsyth!

Voortgang van het "Revival"

Zo ging de Heere door met Zijn kerkvergaderend werk. Hij vergaderde Zijn lammeren in Zijn schoot; Hij leidde de zogenden aan de stille wateren van Zijn liefde. De opwekking duurde van april 1742 tot midden 1743. Het gezicht van Kilsyth veranderde geheel. Het was voor Robe soms nauwelijks te geloven wat voor wonderen er gebeurd waren. Hoeveel jaren had hij moeten zwoegen, zonder enige vrucht op te merken, maar in wat voor korte tijd had de Heere een rijke oogst gegeven. Het zedelijk gehalte van het stadje was veranderd en er was sprake van een onmiskenbare verdieping van het geestelijk klimaat onder de inwoners. Ongeoorloofd kerkverzuim behoorde tot het verleden en gebedssamenkomsten werden overal weer gevonden. Familievetes kwamen tot een eind en de naastenliefde bloeide op. Zeker, het was niet alles goud wat blonk, maar het gaat hier over een algemene indruk. De meesten die door de opwekking geraakt waren, gingen in een weg van volharding verder. Negen jaar later deed de kerkenraad een onderzoek naar hen, of zij standvastig waren gebleven. Hij stelde een lijst van meer dan honderd personen samen "die in de jaren 1742 en 1743 onder geestelijke bekommernis geweest waren." De conclusie was dat zij allen in hun handel en wandel het beeld van Christus bleven vertonen. Dit was een bewijs dat het zaad van het Woord niet alleen bij de weg gezaaid was, ook niet alleen op de steenachtige plaatsen, maar dat het wortel geschoten had in een wel toebereide aarde.

James Robe publiceerde *een Narrative* (verslag) van het Goddelijk werk in zijn woonplaats. Ook riep hij een maandblad, de *Christian Monthly History* in het leven, waarin hij berichten opnam van revivals in Schotland en in andere landen. Hij brak daarin ook een lans voor "An Agreement for Prayer and Praise", het gemeenschappelijk bidden om en danken voor opwekkingen. Het was meer dan nodig om de Heere te smeken om uitbreiding van het werk. In zijn *Narrative* gaf Robe al aan: "Ik zag wat ik nooit eerder gezien had dat de velden al wit waren om te oogsten. Ik hoorde de Heere van de oogst mij bevelen om mijn sikkel te nemen en te oogsten." De oogst in Kilsyth was groot, maar er waren meer verloren schapen, die niet tot deze stal behoorden. Deze moesten toch ook worden toegebracht. Robe gaf in zijn nieuwe blad de redenen aan voor gemeenschappelijk bidden om de uitstorting van Gods Geest. "Sommige waardige knechten van Jezus Christus in Schotland, die de eer hebben ontvangen om instrumenten te mogen zijn van dat gezegende Revival van het ware christendom in dit land, hebben een diep gevoel van de oneindige goedheid van de Heere door zulk een opwekking te geven, niet alleen aan hen maar aan vele anderen in Schotland, Wales, in verschillende Europese plaatsen en in andere delen van de aarde, in het bijzonder in Amerika. Zij voelden hun harten krachtig bewogen om de Heere hiervoor te danken en om te bidden om vermeerdering van de dagen van kracht en rijke genade, opdat Zijn eeuwig Evangelie over de gehele aarde mocht worden verbreid door een overvloedige uitstorting van de Heilige Geest."

De getrouwe leraars van Schotland handelden niet uit overmoed, want zij hadden een

diep besef van hun eigen verdorvenheid "in hun eigen harten en zagen bij anderen dat de gevallen mens gereed is te vergeten of om af te nemen in een levend gevoel van de grote en meest aanbiddelijke barmhartigheden en wonderen van de genade des Heeren ..." Daarom was het zo nodig om vaste tijden in te stellen om met elkaar te bidden om de uitbreiding van Gods Koninkrijk. Hun initiatief vond overal bijval, wat een grote aanmoediging voor hen betekende om op deze weg verder te gaan.

In 1744 waren er velen in binnen- en buitenland die zich inzetten om aan de oproep voor een "Concerted Prayer" gevolg te geven. "Velen, zowel in Engeland als in Schotland hebben zich reeds aangesloten en de rest van Gods kinderen wordt ernstig uitgenodigd en gedrongen om mee te doen. Mogen wij dit niet zien als een teken van de verhoring van onze genadige en dierbare Heere dat Hij velen van Zijn kinderen heeft aangejord om met elkaar te bidden ... ?" "En door zich zo in gebed te verenigen kan dit een gezegend middel zijn in de hand des Heeren om een hartelijke vereniging onder Gods kinderen te bewerken en de christelijke liefde onder de volgelingen van het Lam, waar dan ook, in Engeland en in Schotland, op te wekken ..." "Amen, kom Heere Jezus, ja kom haastelijk".

HOOFDSTUK 7

Een onvruchtbare pennestrijd

Pamflettenstrijd

De opwekking in Cambuslang en Kilsyth bracht veel pennen in beweging. Zowel voor- als tegenstanders gaven, zonder erom heen te draaien, hun mening weer. Een pamflettenstrijd ontbrandde, waardoor de aandacht meer gericht werd op de argumenten die over en weer werden neergelegd, dan op de voortgang van de beweging. Het ging over de vraag of de opwekking als een werk van God moest worden aangemerkt, of als een werk van de duivel. Kritiek kwam van de kant van sommige Moderates, die de beweging veroordeelden als een sentimentele godsdienstige beroering. Maar ook predikanten van de partij van de Evangelicals kwamen in het geweer. Vooral Whitefield moest het hierbij ontgelden. Zo schreef John Bisset uit Aberdeen een pamflet, waarin hij Whitefield een "zwervende priester" noemde, die zich in vijf jaar tijd had verrijkt.

De meeste tegenwerking kwam van de zijde van de *Secession predikanten* en hun aanhang.

We zagen reeds hoe de breuk tussen de Erskines en Whitefield was ontstaan. In juni 1742 verscheen een pamflet van de hand van Adam Gib, Secession predikant in Edinburgh. Als een zoon des donders trok hij van leer tegen Whitefield en al degenen die met de opwekking te maken hadden. Hij noemde Whitefield "geen predikant van Jezus Christus" en oordeelde "dat zijn roeping en komst naar Schotland als een schandaal moet worden gezien, dat zijn praktijk onordelijk is en aanleiding geeft tot wanorde, dat zijn hele leer en succes duivels moet zijn, zodat het voor het volk een plicht tegenover God is om hem te mijden ..." Op 15 juli kwam de "Associate Presbytery", zoals de classis van de Secession Church in het begin genoemd werd, bij elkaar om "de huidige schrikkelijke symptomen van de toorn des Heeren in ogenschouw te nemen ... in het zenden van krachtige waanideeën ..." De gemeente van Dunfermline stelde voor om een plechtig vasten uit te schrijven, vanwege het "ontzettende werk op de lichamen en geesten van mensen in Cambuslang", waarbij werden genoemd "bittere uitroepen, flauwvallen, hevige lichamelijke pijnen, stuiptrekkingen, stemmen, visioenen en openbaringen."

Het taalgebruik was aan beide kanten scherp en soms banaal. Gib moest later erkennen dat hij het pamflet in een opwelling geschreven had. Een reactie op zijn geschrift was nog feller. De titel luidde: Satans aap betrapt, van de hand van "Andrew Waddell, soldaat in Dumbarton Cast-le, 1742, Glasgow". Het pamfletje dat wemelt van de taalfouten, spreekt over "paus" Ebenezer Erskine en merkt op: "Bent u vergeten hoe uw dierbare broeder Mr. Ralph op hem (Whitefield) wachtte en als ik goed geïnformeerd ben, met hem de preekstoel opging en hem in Dunfermline zijn lieve broeder noemde?" Een ander pamflet tegen de Erskines was geschreven door een "oude soldaat van Drumclog", waarin hij zinspeelt op de slag van de Covenanters in 1679 bij Drumclog. Het taalgebruik van deze man was schandalig en beneden alle peil. Hij had zeker weinig begrepen van wat de opwekking in feite inhield. Bij sommigen ging het meer om woordenstrijd dan om een bijbelse houding tegenover andersdenkenden.

De argumenten waren soms niet terzake en meer gericht op personen dan op de eigenlijke zaak. George Paton, een boekverkoper uit Linlithgow die de Seceders volgde, richtte zijn pijlen vooral op White-field en noemt hem een "vreemdeling en huurling". En het gebeuren in Cambuslang was naar zijn oordeel niet anders dan bedrog van Satan.

Gelukkig wisten mannen als Willison, Webster, Mac-Culloch en Robe zich op een waardige manier tegenover de kritiek van de Seceders te verdedigen. John Currie van Kinglassie, die vóór de scheuring in 1733 bevriend was met de Erskines en hen bleef hoogachten, probeerde de verhitte gemoederen wat te sussen. Hij sprak in zijn geschrift *New Testimony and Vindication*, met veel achting over de Erskines en andere predikanten van de Secession, maar veroordeelde de houding van Adam Gib, die zijn hoorders zelfs verbood om iets te lezen over het opwekkingswerk in Cambuslang. Was dit geen nieuwe vorm van pauselijke dictatuur? Was de geest van Christus hierin niet ver te zoeken?

De meeste kritiek hadden Mac-Culloch en Robe aanvankelijk van James Fisher, die sinds 1741 aan de nieuwe Secession gemeente in Glasgow was verbonden. Hij was een schoonzoon van Ebenezer Erskine, eerst predikant van de parish church van Kinclaven, waar hij in 1740 door de General Assembly werd afgezet, omdat hij de kant van de Secession koos. De kleine gemeente in Glasgow vergaderde eerst in de Shuttle Street, niet ver van Cambuslang vandaan. Door Fishers negatieve houding tegenover de opwekking, verliet een aantal leden zijn gemeente. Hij vond het nodig om ernstig tegen Mac-Culloch en de zijnen te waarschuwen en schuwde niet om zijn argumenten op papier uiteen te zetten. Toen de Narrative van James Robe van de pers kwam reageerde hij dadelijk met een Review. Hij vroeg zich daarin af hoe een nuchter mens al die bekeringen voor waar kon aannemen. En waarom zo'n ophef over het gebeurde in deze streek? Stuurde Petrus ook brieven over het gehele land "dat hij het instrument geweest was voor de bekering van drieduizend zielen"? "Zij die zichzelf niet preekten, maar Christus Jezus de Heere, waren niet bekend met deze manier van ijdele eer om de wereld op te zadelen met het aantal van hun bekeerden."

Gesprek met Ebenezer Erskine en James Fisher

Fisher probeerde op alle manieren zijn vernietigende kritiek op de opwekking tot uitdrukking te brengen. Zelfs een jaar later waren de gemoederen nog niet bedaard. In november 1743 vond een gesprek plaats tussen Alexander Bilsland en George Tassie, twee "onderwerpen van het werk in Cambuslang" met Fisher en zijn schoonvader, Ebenezer Erskine. Zij wilden met de predikanten praten over "waarin het leven en de ware godsdienst bestaat". Vooraf vroeg de één aan Erskine of hij een zegen wilde vragen, wat deze weigerde. "Ik wil dat niet doen, want in het gebed kan ik woorden gebruiken waarmee u en ik niet met elkaar overeenstemmen." Toen staken de beide mannen van wal: "Heren, u bent beiden al geruime tijd predikers van het Evangelie van Jezus Christus en ik geloof in liefde dat u een dag van Gods heirkraft in uw eigen harten hebt ervaren. Wel, zoals David zei, zeg ik u: 'Komt, hoort toe, o gij allen die God vreest en ik zal vertellen wat Hij aan mijn ziel gedaan heeft.' En tot lofprijzing van de eer van God, kan ik zeggen dat als ik voor 1 juni vorig jaar gestorven was, ik verloren zou zijn gegaan ..." Hij vertelde van de zegen die hij tijdens de opwekking had ondervonden. Hoe hij getroffen was door een preek van Robe, waardoor hij begon te beven voor Gods majesteit. Maar toen las hij dat de duivelen ook geloven en sidderen. Op 1 juni mediteerde hij over de woorden: "Want hetgeen

der wet onmogelijk was ...". "Hierop begon ik de wet van God te beschouwen en kreeg zulk een gezicht van haar heiligheid en rechtvaardigheid, dat ik zag dat de beste mens op aarde sinds de val hierdoor niet kon gerechtvaardigd worden." Toen kreeg hij zicht op het verzoenend werk van Christus en hij mocht Hem door het geloof omhelzen. Een diep gevoel van Zijn liefde stroomde door zijn ziel, waardoor hij moest uitroepen: "O wonderlijk, verbazend." Het woord van Thomas: "Mijn Heere en mijn God" werd hem tot grote troost. De zondag daarop ging hij naar Cambuslang waar hij een predikant hoorde preken over: "Indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel ..." Hij kon al de kenmerken van een kind van God die genoemd werden bij zichzelf waarnemen.

Ebenezer Erskine stelde hem hierop enkele kritische vragen over zijn bekering en vroeg hem naar zijn mening over de houding van Mac-Culloch, Whitefield en anderen tegenover het patronaatsrecht. Erskine kon niet geloven dat deze predikanten zegen op hun werk hadden, terwijl zij aan het werk van de Covenanters ten gunste van het koningschap van Christus voorbijgingen. De mannen wezen op een preek van Whitefield in Cambuslang, waarin hij het Koningschap van Christus over Zijn Kerk had verdedigd. Zij wezen op de rijke zegen die in Cambuslang was gevallen, waarvan ook zij toonbeelden waren. De Heere had bekrachtigd dat Hij Zijn vervallen kerk in Schotland door Zijn almachtige arm bewaard had.

Fisher merkte op dat "God de roomse kerk en de mohammedanen ook door Zijn kracht bewaart."

Dit vonden de mannen geen vergelijking. Zij vroegen hierop wat Fisher dacht van de Joden, hoe deze zouden worden toegebracht.

Deze antwoordde: "De Heere wil nooit tot hen weerkeren, zolang zij niet tot Hem terugkeren."

Hierop zeiden de mannen: "U bent abuis heren, want niemand van het nageslacht van Adam zal tot de Heere wederkeren, totdat Hij hen door de kracht van Zijn almachtige Geest trekt."

Maar Fisher hield vol dat God niet tot de kerk zal terugkomen, zolang zij voortgaat om van Hem af te wijken. Zo ging het even door, maar de mannen lieten wel doorschemeren dat zij niet voor discussie waren gekomen, maar om te spreken over "de tegenwoordige toestand van de godsdienst."

In de loop van het gesprek hief Erskine zijn hand omhoog en riep hij uit: "God beware me voor de bekeringen in Cambuslang en voor de leer van Whitefield. Eén van mijn hoorders ging naar St. Ninians en viel daar in benauwdheid. Toen zij naar mij toekwam vertelde ze mij dat zij mij toen zij het benauwd kreeg haatte, maar nu is dat anders geworden." Hij wilde daarmee aangeven wat de invloed van de opwekking was op de geest van de mensen. Vooral de bijkomende verschijnselen, zoals gillen, benauwdheid en flauwvallen, waren voor Erskine en Fisher bewijzen dat het werk niet uit God was. De beide mannen bleken niet in staat om de predikanten tot andere gedachten te brengen, zodat zij niet tot elkaar kwamen.

Het verweer van Alexander Webster

De pennestrijd hield niet op. Alexander Webster vond het nodig om in een uitvoerig geschrift het werk van God in Cambuslang te verdedigen. De veelzeggende titel was: Goddelijke invloed, de ware bron van het buitengewone werk in Cambuslang en andere plaatsen in het westen van Schotland. Hij keert zich vooral tegen de kritiek van Fisher, die niet kon geloven dat de Heere op deze manier zegen kon geven aan een zo diep vervallen kerk. Hierbij viel Fisher vooral de lichamelijke uitwassen aan, die hij

als kapstok gebruikte om de beweging als geheel te veroordelen. In dit verband haalt hij zelfs Edwards aan, die deze excessen als "onbijbels en duivels" moet hebben aangemerkt. En dan concludeert Fisher: "En daarom moet iedere godgeleerde in deze omstandigheden erkennen dat deze verschijnselen niet kunnen samengaan met een zalig-makend werk van de Geest van God." Webster vind de citaten van Edwards niet terecht. Deze stond wel kritisch tegenover de uitwerking op het lichaam, maar verwierp daarmee niet de opwekking als zodanig. In zijn boek *Distinguishing Marks of a work of the Spirit of God* dat in 1741 verscheen, komt hij tot de conclusie dat de opwekking in Amerika als een werk van God beschouwd moet worden, ondanks de gebreken en uitwassen die eraan kleven. Wel stond hij veel meer sceptisch tegenover de secundaire kenmerken dan een man als Whitefield. Hierdoor trad een zekere verkoeling tussen beiden op. Later ging Edwards wat dieper op de negatieve aspecten van het opwekkingswerk in, vooral in zijn boek over *Religious Affections*. Toen Fisher later van verschillende werken van Edwards kennis nam, kreeg hij spijt dat hij hem niet met meer respect had behandeld.

Websters oordeel over de invloed van geestelijke overtuigingen op het lichaam was wat milder. Hij haalt Robert Fleming aan, die in zijn *Fulfilling of the Scriptures* aangeeft dat bij de opwekking in Stewarton en Irvine in 1625 ook sprake was van bijkomende verschijnselen. Men sprak toen van "the Stewarton Sickness". Was dit duivels werk? En voerde, ondanks de uitwassen, bij de opwekking in Cambuslang het bijbelse karakter niet de boventoon? Was niet de prediking van Gods Woord het voornaamste middel tot overtuiging van verloren zondaren? Werden zielen niet verlost van hun banden door het geloof in Gods Zoon? Hij maande de mannen van de Secession om voorzichtig te oordelen over de bekeringen die daar hadden plaatsgevonden. Waren de vruchten niet zichtbaar in het leven van hen die door God waren aangeraakt? Hoe zouden velen van hen eenmaal voor de troon van God staan als verlost kinderen van God en dat in hetzelfde gezelschap als zijn "goede vriend Ebenezer". Het was zijn begeerte dat "wij geheel gelukkig met elkaar verenigd mochten worden in de band van vrede en waarheid."

Ralph Erskines veroordeling

Het geschrift van Webster had geen enkel effect. Op 9 augustus 1742 hield Ralph Erskine een preek met als titel: "De ware Christus, geen nieuwe Christus." Hij spreekt hierin over de "beroerde tijden, waarin het geloof door nieuwe en vreemde leringen in gevaar gebracht wordt ..." Het zijn "leringen der duivelen, lijnrecht in strijd met de ware Christus." Hierbij zinspeelt Erskine op de opwekking in het westen van het land. "Iedere nieuwe Christus, die gisteren of voorheen in de Bijbel niet te zien is, is een valse Christus. Nieuwe en vreemde soorten van overtuigingen zijn grotelijks te verdenken. Indien wij in plaats van overtuigingen horen van stuiptrekkingen, bitter geschreeuw, schrikken, bezwijmingen en flauwvallen, o! hoe verleidelijk is dat werk! Nieuwe en vreemde bekeringen, horen van schielijke vertroosting door stemmen, gezichten, openbaringen, aandrijvingen en indrukken, wat een verleidelijk werk is dit! Indien het geen bijbelse overtuigingen en bekeringen zijn, die Gods volk vroeg en laat volgens de Schrift hebben ondervonden, zo dragen zij het beeld van een valse Christus ..." Dit is "de verleidende geest van deze tijd, die ingevoerd is door middel van een vreemdeling, van wie wij eerst enige gronden meenden te hebben tot gunstige gedachten en verwachtingen, totdat wij hem meer ten volle leerden verstaan en kennen en er achter kwamen dat hij in verschillende opzichten een vreemdeling was van onze God en een andere God zocht op te richten." Hier zinspeelt Erskine op

Whitefield, voor wie hij eigenlijk geen goed woord over had. In hetzelfde jaar schreef Ralph Erskine een antwoord op het geschrift van Webster, onder de titel *Fraud and Falshood discovered*. Weer wijst hij op de "plotselinge stuiptrekkingen", die in zijn ogen door de Satan waren verwekt. Hij vermeldt een gedeelte van een briefwisseling met Wesley, die volgens hem door Webster niet waarheidsgetrouw werd weergegeven. Eerst stond hij positief tegenover de methodistenprediker, totdat hij een verslag hoorde van een vrouw uit zijn gemeente die Wesley in Londen had beluisterd. Zij zag dat een ieder tot het Avond-maal werd genodigd en dat hij zich in zijn aanspraak onbijbels uitdrukte en de luidruchtigheid van sommigen niet in de kiem zocht te smoren. Hierop had Erskine Wesley om opheldering gevraagd, die echter nooit gekomen was. Zijn argwaan tegenover Wesley en Whitefield vond hij later duidelijk bevestigd.

Erskine is beducht voor namaakgodsdienst. Hij haalt Thomas Shephard aan uit zijn boeken *Sincere Convert* en *Parable of the Virgins*, waarin deze puritein op het gevaar van hartstochtelijke gemoedsbewegingen wijst. Een huichelaar kan krachtige "overtuigingen van Gods liefde tot hem" bezitten en toch geen deel hebben aan Christus en Zijn gerechtigheid. Het is nodig om te separeren tussen het ware en nabijkomende werk van Gods Geest en daarbij niet uit het oog te verliezen dat de Satan zich in een engel des lichts kan veranderen om vele zielen te verleiden. Erskine mist in de kenmerken, die Webster van de opwekkingsbekeningen geeft, het geloof als de genade "die de ziel onledigt ..." van alles buiten Christus. Volgens hem gaan de voorstanders van de opwekking voorbij aan de wezenlijke kenmerken van de ware bekering, doordat zij de uitwassen eerder bemoedigen dan tegengaan. Hij merkt op dat hij "zelden van zo'n beroering tijdens de openbare godsdienst gehoord heeft, zonder dat daar in het openbaar een terechtwijzing op volgde."

Faith no Fancy; geloof geen verbeelding

Een ander punt dat Erskine erg had verontrust, was een aantal opmerkingen van James Robe tegenover Fisher over de menselijke natuur van Christus. Kennelijk kwamen in Kilsyth hier en daar visioenen voor, die door sommigen voor een bijzondere verlichting van Gods Geest werden aangezien. Deze vormen van mysticisme hadden zeker niet de overhand, maar deden wel schade aan het werk van de opwekking. Zo dacht een zekere Margaret Clark dat zij met haar lichamelijke ogen Christus aan het kruis zag hangen, omgeven door een groot licht. Het is begrijpelijk dat Erskine deze visionaire openbaringen als onbijbels veroordeelt. Het was zeker niet de bedoeling van Robe om deze verschijnselen te stimuleren en als merktekenen van genade te beschouwen, integendeel. Evenals Mac-Culloch waarschuwde hij voor alle vormen van excessen en poneerde hij dat de Heere alleen door Zijn Woord en Geest werkt. Ook hij is beducht voor vormen van geestdrijverij zoals die destijds bijvoorbeeld in de Cevennen onder extreme Franse hugenoten, **de Camisards**, werden gevonden.

Jonathan Edwards rekende enkele jaren later in zijn *Treatise of Religious Affections* geheel met deze subjectieve openbaringen af. Hij wijst erop dat de Satan beelden kan inwerpen van het zien van Christus aan het kruis, of met kracht bijbelteksten in het gemoed kan indrukken. Ware bevinding is gegrond op een Goddelijke werk in de ziel, die met Hem verenigd is.

James Robe was wel bevreesd voor gevoelsmatige openbaringen, maar wil niet uitsluiten dat deze, toegevoegd aan het geloof, een ondersteuning kunnen betekenen.

Hier begeeft hij zich op een glibberig pad. Hij spreekt in een brief aan Fisher over "de verbeeldingskracht" van sommigen die "zich niet met de beloften verenigen maar met Christus zelf, maar het is slechts met het beeld en de verbeelding van Hem dat zij aan Hem denken." Hij denkt hier bijzonder aan Christus' menselijke natuur, die tot de verbeelding van de geest kan spreken en een ondersteuning betekent voor het geloof. "Is Christus niet waarachtig God en waarachtig mens? Had Hij niet een waar lichaam op aarde? Heeft Hij niet een waar lichaam in de hemel?" Zo wordt een gevoelig beeld van Hem, van Zijn menselijke natuur, tot een voorwerp van het geloof, om Hem geheel en al aan te nemen. Robe denkt hierbij aan een visioen van Christus aan het kruis en andere beelden.

Terecht wijst Erskine op het subtiële gevaar van dergelijke filosofische, onbijbelse uitspraken. Hier wordt immers de deur geopend tot openbaringen door Gods Geest buiten het Woord om. Is dit geen vorm van geestdrijverij, die de weg opent tot zelfbedrog? Wie zal de grenzen van deze stellingen bepalen? De uitspraken van Robe zijn voor Erskine een reden om hiertegen een verweerschrift te schrijven. In 1745 kwam een boek van hem uit, *Faith no Fancy*, geloof geen verbeelding, of een verhandeling van geestelijke beelden (mental images). Het is gericht tegen de vierde open brief van Robe aan Fisher. Het boek telt 372 bladzijden; het is eigenlijk het enige theologische geschrift van Erskine, dat een diep inzicht in de bijbelse theologie van het geloof aan de dag legt. Veel aanhalingen van filosofen uit de oudheid, Calvijn en andere hervormers, Nederlandse theologen en Engelse puriteinen zoals Charnock en Owen doorspekken het boek. Hij geeft ook een gezonde uiteenzetting van de natuur van het rechtvaardigend geloof, dat zich niet richt op het gevoel, maar op de beloften van God in Zijn Woord. Ook geeft hij een theologische verklaring van de naturen van Christus, zowel Zijn Goddelijke als Zijn menselijke natuur. Zijn kritiek op Robe is dat Hij op vleeselijke en filosofische wijze spreekt over de mensheid van de Zaligmaker, die meer doet denken aan de roomse beeldendienst en deïstische beschouwingen dan aan de gezonde woorden van God. Zijn oordeel is niets anders dan dat de leer van Robe als een "grote valsheid en grof waandenkbeeld" moet worden aangemerkt.

Het zijn de uitwassen en enkele onbijbelse uitdrukkingen van Robe die de Erskines tot de conclusie brachten dat de opwekking in Cambuslang en Kilsyth als een duivels werk moest worden gezien. Als directe achtergrond van hun vernietigend oordeel, gold zeker hun houding tegenover Whitefield en hun standpunt als Secession Church van Schot-land. Zij wilden de Covenants en de presbyteriaanse vorm van kerkregering strikt volgen en konden daarom geen gemeenschap hebben met andersdenkenden. Daarom kon hun mening over de opwekking niet anders dan gekleurd zijn. Ondanks sommige punten van gegronde kritiek, was hun oordeel meest op subjectieve maatstaven gegrond. Er sprak een geest van bitterheid uit hun betoog en geen geest van nederigheid. Zij lieten zich niet overhalen om Cambuslang en Kilsyth te bezoeken en het werk van God daar met eigen ogen te zien. Zij hoorden wel van het overtuigende werk dat afgezien van bijkomende verschijnselen toch overeenstemde met hun prediking, zij konden dezelfde klanken beluisteren uit de mond van zielen die tot de volle ruimte in Christus gekomen waren, die ook hun preken vertoonden. Webster deed nog een laatste poging in zijn antwoord op *Fraud and Falshood*, maar ook die was tevergeefs. Op de titelpagina liet hij drukken: "O what a Miracle to Man is Man!" Hoe was de samenbindende kracht in de kerk van Schotland gebroken. Hoe moesten de evangelische leraars pal staan voor de leer van zonde en van genade. Had de Heere geen grote wonderen gedaan in het land? Was het niet een aanmoediging om

de handen ineen te slaan tegen de doorwerking van de geest van de Verlichting?

Ook de "Marrow-men" verdeeld

Niet alle geestverwanten van de Erskines sloten zich bij de toonaarden van hun kritiek aan. Wij zagen hoe een oude bondgenoot uit de strijd van de "Marrow-men", John Bonar, zich verblijdde in het werk van God in Cambuslang.

Ook Henry Davidson van Galashiels, eens de vriend van Thomas Boston die ook tot de verdedigers van de "Marrow" behoord had, was zielsgelukkig toen hij hoorde "van een rijke en overvloedige uitstorting van de Heilige Geest" in Cambuslang. Evenals de Erskines stond hij kritisch tegenover de algemene koers van de kerk en had hij zelfs schroom om het Avondmaal te bedienen. Maar van harte kon hij zich met Webster en andere broeders verenigen in het bevorderen van de uitbreiding van Gods Koninkrijk in het land. De houding van de Erskines vond hij onverzoenlijk en hoogmoedig. Zo schreef hij op 23 augustus 1742 in een brief: "De 'Associate Presbytery' trekt van leer tegen Mr. Whitefield en het werk van God in het westen. Hebben zij met Gods kinderen niet jaren lang gesmeekt om de wederkeer van de Geest en nu Hij niet op de manier van hun eigen bedenkingen terug komt, moet alles een waandenkbeeld zijn Tot welk een hoogte kan de partijzucht zelfs goede mensen innemen!" Hoe konden zij op deze wijze Gods werk verdacht maken? Immers, wat was er beter voor dat Koninkrijk dan dat vele zielen uit de macht van de vorst der duisternis werden bevrijd en zich als onderdanen van Koning Jezus mochten leren kennen?

John M'Kerrow, een geestelijke nazaat van de Erskines, die de geschiedenis van de Secession Church heeft beschreven, kon zich niet helemaal vinden in het onbarmhartige oordeel dat zijn kerk over Whitefield en het revival in Cambuslang had uitgesproken. Hij merkt op: "Als wij het als een werk van Satan veroordelen en het geheel als een waandenkbeeld aanmerken, zou dit een slag betekenen in het gezicht van veel respectabele en vrome personen die talloze bewijzen hebben aangevoerd dat er sprake was van een ware godsdienstige ervaring ..." M'Kerrow erkent dat er "een groot deel van overdrijving en huichelarij en enthousiasme onder gevonden kon worden", maar "waar is de periode van grote godsdienstige beweging daar dit niet gezien wordt"? Wel voert hij aan dat de bijkomende verschijnselen niet tot het proces van bekering moeten worden gerekend, hoewel het lichaam toch zeker de invloed van krachtige geestelijke werkingen moet ondergaan. Hij wijst op de uitwerking van de opwekking op het zedelijk leven van de streek, op de volharding van een groot aantal bekeerden in handel en wandel van een leven van Godzaligheid. M'Kerrow vindt het onbijbels dat zijn kerk zich op deze wijze tegen het werk van God gekeerd heeft.

Geen blijvende breuk

Bleef de houding van de Erskines zo onverzoenlijk tegenover de kerk van Schotland en hun broeders in het geloof? Tijdens een vierde bezoek van Whitefield in 1750 ontmoette Ralph Erskine hem in Glasgow. Hier preekte Whitefield in de College Church, de kerk van zijn vriend John Gillies. Zo tekende hij aan: "Het was een gezegende tijd. Ik heb Ralph Erskine ontmoet en hem de hand geschud. O, wanneer zal Gods volk niet meer leren oorlog te voeren?" Wat zij toen hebben besproken vermeldt de geschiedenis niet. Inmiddels was het in de Secession Church tot een splitsing gekomen. Een controverse over het gebruik van de burgereed, leidde in 1747 tot de vorming van de Burghers en Anti-Burghers. De Erskines leden erg aan deze uittreding die gehele families uit elkaar trok. Of Ralph later Whitefield nog ontmoet heeft, blijft onbekend. Whitefields veertiende en laatste bezoek was in 1768. De tijd van de grote

opwekkingen was voorbij, maar de zegen die zijn bezoeken afwierp was niet gering. Wat voelde hij zich nauw verbonden aan Schotland, vooral aan Edinburgh. Nu riep hij uit: "O Edinburgh, o Edinburgh, zeker zal ik u nooit vergeten!" Twee jaar later overleed deze grote in Gods Koninkrijk.

Ralph Erskine eindigde zijn pelgrimstocht in het jaar 1752. Zijn einde was vrede, ook met zijn broeders in het geloof. Al bleef hij tot het laatste toe predikant van de Secession Church, toen leed hij aan de kerkelijke scheiding die al zoveel jaar een feit was. Al kon hij tegenover anderen soms vlijmscherp zijn, toch bewaarde hij in zijn ziel een geest van liefde en gemeenschap. Het was niet zijn begeerte om te strijden, maar om de banier van Christus hoog te houden. In 1739 bezocht hij zijn oude vriend John Bonar in Torpichen en ook met zijn vroegere collega Ralph Wardlaw, die in de kerk van Schotland bleef, zocht hij steeds contact. En toen hij hoorde dat John Willison uit Dundee op zijn sterfbed lag, kon hij niet nalaten hem te schrijven en te bezoeken. Al was deze dan niet met hem meegegaan in het Marrow conflict in 1720, al volgde hij hem niet in de Afscheiding in 1733 en al stond Willison geheel achter het werk in Cambuslang, desondanks bleef het zijn broeder. Op 7 februari 1750 schreef Erskine hem een ontroerende brief, waarin hij opmerkt: "Want welke verschillen er ook over bepaalde dingen voorgevallen zijn, van-wege de verschillende graden licht in het donkere dal van de wereld, toch verminderde dat nooit mijn achting voor u, als iemand die naar mijn overtuiging verlangde trouw te zijn aan de waarheid en aan de zaak van onze Heere Jezus Christus, en die, naar ik hoop, de Heere thans zal doen rijpen, om u klaar te maken voor de volle genieting van Hemzelf."

Wat wenste Ralph zijn oude broeder John Willison toe? "Zo wanneer uw vlees en uw bloed u begeven, u door genade uw hoofd zult mogen neerleggen in Zijn schoot, en dat u hierop blijft vertrouwen, dat - welke winden er ook waaien, of welke golven er klotsen-, zelfs te midden van de verheffing van de Jordaan, uw Rotssteen vast en onbeweeglijk blijft ..." Een week later schreef Willison hem terug: "Ofschoon ik soms bedoelde mij in te zetten voor de waarheid en de zaak van onze Heere Jezus Christus, en daarvoor op te treden, wanneer ik dat doen kon, toch verwerp ik al dergelijk optreden en al mijn overige daden als een wegwerpelijk kleed, en verlang ik mijn rust in Christus als de Heere mijn Gerechtigheid en Sterkte te ontvangen ..." Zo nam hij afscheid van Erskine. Beiden hadden zich ingezet voor Gods koninkrijk, hoewel zij moesten erkennen dat met veel gebreken en zonden te hebben gedaan. Hun verlangen was, ondanks hun gebrek, gericht op de uitbreiding van het koninkrijk van Christus op aarde. "Al kan ik dus niet de heerlijkheid van Christus' koninkrijk hier op aarde zien komen", zo schreef Willison, "toch zal ik mij aan Zijn bevel onderwerpen en sterven; en ik bid, of u en vele duizenden meer, het mogen zien en mijn verlies zien goed gemaakt met Jezus Zelf, voor eeuwig. Vaarwel, geliefde broeder in Christus! Moge de Heere ons een zalig weerzien schenken met Jezus in het beloofde land, waar wij ons wederzijds zullen verheugen in Hem, en elkaar zonder enige wrok zullen omhelzen."

En kort daarop bezocht Erskine zijn stervende broeder in Dundee voor het laatst. De vrouw die de deur van de pastorie opendeed was de Secession Church niet zo welgezind. "O mijnheer, er zal in hemel geen scheiding (secession) zijn", zo merkte zij op.

Maar Erskine wist haar te antwoorden: "O mevrouw, u vergist u, want in de hemel zal er een volkomen scheiding zijn van alle zonde en smart". En in dezelfde hemel zou ook Erskine eenmaal de vruchten mogen zien op zijn arbeid, en niet alleen deze maar

ook de "ingezamelde schoven" van het land van Cambuslang en Kilsyth, op die plaats waar twist en wrok volkomen zijn verdwenen.

HOOFDSTUK 8

Het nagloeien van het vuur

Uitbreiding van het revival

De uitstraling van de opwekking in Cambuslang en Kilsyth was groot. Op 14 juni 1742 schreef John Willison vanuit Dundee aan Robe: "O, onze grond is erg droog, maar geloofd zij God, de regenbui schijnt noordwaarts te trekken."

In Muthill, in Perthshire, kwam grote beroering in de "beenderen". William Halley was hier sinds 1704 predikant, toen de "spade regen" in de nadagen van zijn bediening neerdaalde. In Bladernock, een dorpje niet ver van Edinburgh, kwamen veel kinderen tot het geloof. En ook Willison zag beweging in de havenstad aan de Tay. Hij schreef aan Whitefield dat hij vele tranen voor de bevolking van Dundee had gestort. Wat was hij blij toen hij roerselen van geestelijk leven waarnam. "Een behoorlijk aantal jongeren houdt in deze plaats gebedssamenkomsten." Het bezoek dat Whitefield aan deze stad bracht, was niet ongezegd gebleven. "Wij zien nu grote aantallen ontwaakte zielen die de Heere zoeken en die schreeuwen naar Jezus." Velen, vooral jonge mensen, werden tot het Avondmaal toegelaten. Er was wel niet zo'n doorbraak als in Cambuslang, maar er waren hoopvolle tekenen die Willison moed gaven om door te gaan met het bidden om een opwekking.

Voorals in de noordelijke Hooglanden was sprake van een zichtbare verandering. Het gebied ten noorden van Inverness, rondom de baai van Cromarty, ademde nieuw leven. John Porteous uit Kilmuir Easter be-zocht Kilsyth en kwam verkwikt terug. Ook in zijn gemeente kwam het tot een ontwaken, evenals in het naburige Rosskeen, waar onder de bediening van Daniel Bethune in oktober 1742 "een verbazende opleving kwam die het volk beroerde."

Veel plaatsen volgden in Easter Ross, waarna geleidelijk ook Wester Ross en de eilanden van de Hebriden bij het opwekkingswerk betrokken raakten.

Degenen die de wonderen van God in Cambuslang met eigen ogen gezien hadden, werden de beste verbreiders. Zo ging Dugald Buchanan naar Muthill en andere plaatsen om van Gods werk te getuigen. En John Sutherland deed hetzelfde in Golspie, waar velen in het hart werden gegrepen. James Robe schreef de berichten die hij uit het noorden ontving nauwkeurig op en verzamelde deze maandelijks in zijn *Monthly History*.

Een jonge student in de theologie kon niet nalaten om een geschriftje uit te geven, waarin hij uitdrukking gaf aan zijn grote blijdschap dat de Heere het land bezocht had met Zijn heil. Het handelde over de "tekenen van de tijden beschouwd als mogelijkheid dat de huidige gebeurtenissen in New England en het westen van Schotland een voorspel betekenen van de heerlijke dingen die de kerk in het laatste der dagen worden toegezegd." Het was John Erskine die dit pamfletje schreef. In mei 1744 werd hij verbonden aan de kerk van Kikintilloch en later nam hij beroepen aan naar Culross en Edinburgh. Deze Erskine, die in de verte verwant was met de bekende Ralph en Ebenezer Erskine, zou later één van de leiders worden van de "Evangelicals". Bemoedigd zag hij in 1742 uit naar een persoonlijke taak in de kerk van Schotland. Hij benadrukte dat de Schrift veel beloften laat zien, "waarop de kerk op het laagste ebeil met vertrouwen mag pleiten."

De houding van de Seceders vond hij arrogant; zij "verdienen een bijzonder

medelijden. Hun eerste Afscheiding was ongetwijfeld een verkeerde stap, maar zij deden dit uit ijver voor de belangen van de kerk." Hun ijver was volgens Erskine vermengd met een "zucht naar populariteit en partijgeest", waardoor hun werk in het vlees eindigde.

Whitefields verdere bezoeken aan Schotland

Zowel Whitefield als Wesley bezochten Schotland na het gedenkwaardige jaar 1742 meermalen. De laatste was niet zo populair vanwege zijn arminiaanse standpunten. Toch liet John Gillies uit Glasgow hem soms in zijn College Church voorgaan. In 1748 had Whitefield bij Gillies en in de kerk van John Erskine in Kirkintilloch gepreikt, toen de synode van Perth een besluit nam om hem de toegang tot de gemeenten in haar regio in het vervolg te verbieden. Ook de synode van Glasgow verbood het openstellen van de kansels voor hem. Gillies trok zich hier weinig van aan en ook de methodistenprediker zelf ging onverstoord door. Toen hij in 1757 voor de negende keer de "Border" overschreed, werd hij zelfs door de General Assembly, de hoogste vergadering van de kerk, uitgenodigd. De moderator, professor William Leechman uit Glasgow, riep hem een warm welkom toe en de Lord Commissioner, die de koning vertegenwoordigde, nodigde hem uit voor een diner in het Holyrood Palace. De argwaan die men aanvankelijk had, was grotendeels verdwenen en zelfs sommige "Moderatel" stonden sympathiek tegenover hem. Het was zijn onbaatzuchtige en zelfverloochenende houding die velen imponeerde. Hij bemoeide zich niet met de kerkelijke aangelegenheden, ook niet met de strijd tegen het "patronaatsrecht" en dat was de leiders van de kerk welgevallig. Het vuur van de opwekking was wel grotendeels uitgedoofd, maar het nagloeien ervan stemde Whitefield en zijn geestverwanten tot blijdschap. Duizenden waren in Edinburgh op de been, wanneer deze het eenvoudige en toch krachtige Evangelie van het kruis steeds opnieuw liet horen.

Het levenseinde van Robe en Mac-Culloch

Hoe verging het Cambuslang en Kilsyth? Bij het klimmen van de jaren zag James Robe hoede Heere met Zijn werk voortging. Hij had zijn wens verkregen en mocht spoedig in Gods heerlijkheid worden opgenomen. Overvloedig had hij gearbeid. In 1750 gaf hij twee grote bundels met preken uit, die hij opdroeg aan de "Countess of Huntingdon", de adellijke weldoener van Whitefield en zijn geestverwanten, die zoveel had gedaan voor de voortgang van het werk van de methodisten en van hen die in de Engelse kerk de banier van het Evangelie zochten hoog te houden. Robe stierf in 1754. In 1839 liet William Hamilton Burns, de vader van de bekende zendeling William Burns, een nieuwe grafsteen beitelen. Het was in het jaar dat de Heere opnieuw een opwekking in Kilsyth gaf. Gods werk ging door, ook na de dood van Robe. Op zijn grafsteen staat een tekst die zeker op hem van toepassing is: "De leraars nu zullen blinken als de glans des uitspansels, en die er velen rechtvaardigen, gelijk de sterren, altoos en eeuwiglijk."

Mac-Culloch werkte nog jaren daarna in Gods wijngaard. Hij bleef zijn geliefde kudde van Cambuslang trouw, totdat hij in 1771 heenging en in Jezus ontsliep. Tijdens de huisgodsdienst op 10 december werd hij onwel. Zijn ziekbed dat volgde, werd weldra zijn sterfbed. Acht dagen later overleed hij. Veel sprak hij de laatste dagen van zijn leven niet meer. Maar wat hij zei was helder en krachtig. Zo merkte hij in een nacht op: "Het hele christendom kan in het kort worden samengevat met de woorden van Jezus Christus: 'Die geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden, maar die niet geloofd zal hebben, zal verdoemd worden' ." Dit was de inhoud

van zijn prediking geweest en steunend op deze woorden nam hij afscheid van zijn volk, om in de vreugde van zijn Heere en Heiland in te gaan. Op het kerkhof van Cambuslang ontving hij een plaats te midden van velen van zijn "schapen", die hij tot Christus had mogen leiden. Zijn grafschrift luidt: "Hij was heilig in zijn leven, geacht in zijn gemeente en geëerd van God om opmerkelijk nuttig te mogen zijn in de prediking van het Evangelie."

Zowel William Mac-Culloch als James Robe waren correspondenten van Jonathan Edwards, wiens naam onlosmakelijk verbonden is aan de "Great Awakening" in Noord Amerika. Op 12 mei 1743 schreef deze zijn eerste brief aan MacCulloch. Edwards had van MacLaurin uit Glasgow vernomen wat voor grote dingen de Heere in Cambuslang gedaan had. Hij had kennis genomen van de Narrative van Robe en van enkele nummers van de Weekly History. "God heeft", zo merkte hij op, "u zo rijk begunstigd en vereerd, geliefde heer, waardoor uw naam mogelijk dierbaar geworden is aan allen die onze Heere Jezus Christus liefhebben." Edwards was blij toen hij van de opwekkingen op het Britse eiland hoorde. Zijn verwachting was gericht op de uitbreiding van Gods Koninkrijk en de uitstorting van de Geest op alle vlees. Zou een heerlijke tijd voor Gods kerk op aarde weldra aanbreken?

Ook Mac-Culloch had hoop voor de toekomst. Hij noemde in zijn antwoord aan Edwards Jesaja 59:19, "Dan zullen zij de Naam des Heeren vrezen van de ondergang, en Zijn heerlijkheid van de opgang der zon; als de vijand zal komen gelijk een stroom, zal de Geest des Heeren de banier tegen hem oprichten." De vervulling van dit Schriftwoord lag volgens hem in het verschiet. Christus zal overwinnen, "zo opmerkelijk zal Hij voortgaan, totdat de gehele aarde met Zijn heerlijkheid zal vervuld zijn." Wel verwachtte hij dat de vijandschap tegen het kruis zal toenemen, maar dat is juist een bewijs dat de vervulling van de aangehaalde profetie nabij is.

Met dezelfde post kreeg Edwards een brief van James Robe. Hij schreef van de voortgang van het werk van de opwekking in Schotland, vooral in de Hooglanden. "Ik ben niet zonder hoop dat er sprake is van de uitstorting van de Heilige Geest in de gebieden van Ross en Nairn ..." Maar ook in het zuiden ziet hij tekenen van Gods gunst. "Mr. MacLaurin, mijn geliefde broeder, geeft u een verslag van de voortgang van dit werk in west Glasgow en andere plaatsen. Hier zijn deze zomer buitengewone openbaringen van de liefde van God in Christus Jezus aan Zijn volk in de bediening van het Avondmaal en onder het Woord geweest ..." Edwards was blij met de berichten van de andere kant van de oceaan. Ook John Willison, John MacLaurin en Thomas Gillispie behoorden tot zijn kring van briefschrijvers, zodat hij goed op de hoogte gehouden werd van het wel en wee in Schotland.

Het "Concerted Prayer"

Jonathan Edwards onderhield vooral een intensieve briefwisseling met John Erskine. In oktober 1748 beschreef hij zijn Schotse geestverwanten als volgt: "Die verenigd zijn in een gemeenschappelijk gebed tot hun troost, tot lofprijzing en bemoediging." Dit zogenaamde "Concert of Prayer" was toen erg aktueel geworden. De eerste aanzet hiervoor was gegeven door James Robe. In oktober 1744 smeekte hij met een aantal predikanten of God "de ware godsdienst in alle delen van het christendom wilde doen herleven ... en de gehele aarde met Zijn heerlijkheid vervullen." Op afgesproken dagen kon een ieder de noden in gebed neerleggen, hetzij in de binnenkamer als hij niet met anderen kon samenkomen, hetzij in gemeenschappelijk verband, in de vorm

van gebedssamenkomsten. Dit initiatief bleek een groot succes te zijn. Vooral John Gillies en John MacLaurin stimuleerden de gebedskringen in Glasgow, die in aantal toenamen. Zij organiseerden daarbij maandelijks een vergadering van afgevaardigden van de gebedsgroepen.

De groep van predikanten die het initiatief tot het "Concerted Prayer" genomen had, stelde voor om hiermee voorlopig twee jaar door te gaan. In een oproep aan Gods kinderen vroegen zij om de zaterdagavond en zondagmorgen hieraan te besteden. Edwards was zo enthousiast over dit initiatief dat hij zich bij zijn Schotse broeders aansloot. Nadat de twee jaren verstreken waren en twaalf Schotse predikanten voorstelden om hieraan nog zeven jaar toe te voegen, hield Edwards een serie preken, waarin hij een ernstige oproep tot alle gelovigen in Amerika en daarbuiten liet uitgaan, om de Schotten na te volgen.

Kort nadat hij zijn eerste preek over dit onderwerp op 12 januari 1748 had gehouden, verzamelde hij deze preken in een geschrift, dat hij uitgaf onder een titel van 187 woorden! Het begin van deze Humble Attempt ... , luidt: "Een ootmoedige poging om een openhartige overeenstemming en zichtbare vereniging van Gods kinderen te bevorderen in een buitengewoon gebed om een opwekking en de voortgang van het Koninkrijk van Christus op aarde."

De oproep van de Schotten van 26 augustus 1746 nam hij in zijn geheel over. Als uitgangspunt hiervoor koos hij de profetie van Zacharia, waaruit hij citeerde: "Laat ons vlijtig henengaan om te smeken het aangezicht des Heeren en om de Heere der heirscharen te zoeken; ik zal ook henengaan. Alzo zullen vele volken en machtige heidenen komen, om de Heere der heirscharen te Jeruzalem te zoeken, en om het aangezicht des Heeren te smeken." Hier wordt volgens Edwards een overvloedige uitstorting van de Geest van God beloofd, "wanneer alle natiën de godsdienst zullen omhelzen." Vandaar dat het volgens hem alle grond heeft om gezamenlijk om de komst en uitbreiding van Gods Koninkrijk te bidden en hij verwachtte dat deze tijd nabij was!

Het geschrift van Edwards opende de ogen van velen voor de geestelijke nood van de wereld. Het spontane begin in Schotland was als een mosterdzaadje dat tot een grote boom uitgroeide. In Schotland waren het vooral de vier grote steden, Edinburgh, Glasgow, Aberdeen en Dundee, waar tientallen gebedssamenkomsten gehoor gaven aan de oproep. De eenheid onder de "Evangelicals" was meer dan ooit merkbaar. Zij voelden zich nog meer gesteund in hun strijd tegen de "Moderates" en ook tegen de Seceders, toen zij vernamen dat velen in Engeland, Wales en Amerika zich bij hun streven aansloten.

Zowel Jonathan Edwards als John Erskine waren doordrongen van de noodzaak van de eenheid onder de ware belijders. De "Una Sancta" hield voor hen niet op bij de grenzen van de Engelstalige wereld. Toen zij in 1750 berichten kregen over een opwekking in de **Zeven Provinciën van de Nederlanden**, probeerden zij de Hollandse predikanten te betrekken bij hun "Concerted Prayer".

Zo schreef Edwards op 28 juni 1751 aan Erskine: "Wat denkt u ervan als u en andere predikanten in Schotland, die in deze zaak verenigd zijn, nu de gelegenheid te baat nemen om predikanten in de Nederlanden hierover te informeren en hen te bewegen mee te doen in ons verenigd en buitengewoon bidden om een algemene herleving van de godsdienst?"

Opwekking in Nederland

De opwekking in Nederland kreeg - helaas - de bijnaam van "Nijkerkse beroerten". Onder de prediking van Gerardus Kuypers en zijn collega kwam het in dit rustige Veluwe dorpje tot een ontwaken, dat door Edwards werd omschreven als "een groot godsdienstig revival in Gelderland." "Wij verheugen ons in dat heerlijk werk en prijzen God ervoor; het maant ons echter om in voorzichtigheid te bidden voor de dienstknechten en het volk van God aldaar in deze omstandigheden, waarin wijsheid en grote voorzichtigheid zo overvloedig nodig zijn, om te onderscheiden tussen ware en valse godsdienst, tussen de inwendige bevindingen die voortkomen uit de zaligende invloed van de Geest van God en die welke van de Satan zijn, die zichzelf verandert in een engel des lichts." Deze kritische noot had te maken met een nabeschouwing van de "Great Awakening" in Noord Amerika. Edwards onderkende dat het niet alles goud was dat blonk. De bijkomende lichamelijke verschijnselen en het feit dat een aantal van de "bekeerden" in Northampton terugviel naar het vorige leven, maakten hem voorzichtig. Zijn beoordeling bleef echter, ten opzichte van die van Ralph Erskine over het werk in Cambuslang, positief.

Het werk van God in Nijkerk kreeg vooral bekendheid door toedoen van Hugh Kennedy, predikant van de Schotse Kerk in Rotterdam. Evenals in Schotland bleef de kritiek op de opwekking niet uit. Vooral professor J. van den Honert ageerde met een vlijmscherpe pen, eerst anoniem en later als openlijke tegenstander van dergelijke vormen van "revivals".

Natuurlijk kon een vergelijking met Schotland niet uitblijven. Kennedy schreef in 1751 een "nederige verdediging van het werk des Heiligen Geestes in de overtuiging en bekering van vele zielen, enige jaren geleden in Schotland, en nu onlangs in Nieuwkerk, en op andere plaatsen in Gelderland."

Van den Honert had ook tegen het werk van Cambuslang geageerd, vandaar de reactie van Kennedy: "Hij gebruikt geen bewimpeling, maar spreekt zelfs ronduit, in een kanttekening, alwaar hij het werk van God in Schotland noemt een onbestaanbaar werk."

Het boekje van Kennedy is voornamelijk een verdediging van Gerardus Kuypers, onder wiens bediening zovelen in Nijkerk tot bekering waren gekomen. De overeenkomst met Cambuslang en Kilsyth was frappant. Ook de psychische verschijnselen kwamen hier voor, wat voor Van den Honert c.s. een handvat betekende om alles als sentimentele beroeringen aan te merken. Kennedy wijst in zijn Nederige verdediging op de kenmerken van het werk van Gods Geest, die hij in de verslagen uit Schotland en in die van Kuypers opmerkte. Het eerste kenmerk was: "De Heilige Geest overtuigt hen door de geboden en bedreigingen van des Heeren heilige wet op hun harten te drukken; namelijk dat zij strafschuldig en ellendig verloren en rampzalig in zichzelf zijn ..." En het tweede: "De Heilige Geest verlicht hun zielen door het woord van het Evangelie, met de kennis van Jezus Christus, van Zijn algenoegzaamheid, volheid en bekwaamheid om de grootste der zondaren te kunnen zaligen van al haar zonden en te verlossen van de grote toorn van God ..." Dan omschrijft hij hoe zij het aanbod in het Evangelie gelovig mochten aannemen en zo met Christus werden verenigd. De volgende kenmerken handelen over de vruchten van Gods Geest in de weg van heiligmaking.

Op deze wijze wilde Kennedy aantonen dat in Cambuslang en in Nijkerk geen sprake was van geestdrijverij of mystieke gevoeligheden, maar van een zuiver werk door

Woord en Geest in de harten van zondaren.

De opwekking in Schotland had in Nederland al eerder bekendheid gekregen. In 1742 verscheen van de hand van Hugh Kennedy *een Geloofwaardig en kort verhaal van 't heerlijk werk Gods geopenbaard in de overtuiging en bekering van een groot getal zielen in de gemeente van Cambuslang en in andere plaatsen in Schotland*. Toen van dit boekje een jaar later reeds een derde druk verscheen, kwam ook een vervolg van de pers. Het was de Nederlandse vertaling van *de Narrative* van James Robe, dat een jaar later werd gevolgd door een Derde stukje of vervolg wegens het nader en breedvoerig verhaal van het heerlijk en uitmuntende werk Gods ... Uit de inleidingen blijkt dat deze geschriften een goed onthaal gekregen hadden. Zo schreef Kennedy in het eerste boekje: "Ik vertrouw dat dit verhaal voor allen in deze Verenigde Provinciën, die in oprechtheid de Heere Jezus liefhebben en die Zijn toekomst verwachten, niet onaangenaam zijn zal, maar dat het hun integendeel groot genoegen en blijdschap geven zal. Zij zullen zeker verblijd zijn te horen van de bekering van arme zondaren, omdat dit de vervulling is van Gods grote voornemen van genade en liefde in het brengen van hen tot Christus, die de Vader Hem van eeuwigheid gegeven heeft, waarin Hij tot in alle eeuwigheid wil verheerlijkt worden."

Kennedy was vol verwachting voor de toekomst van Gods kerk. Zo schreef hij: "Het schijnt alsof de Heere heden ten dage iets groots wilde uitwerken en ik zou gaarne hopen dat de heerlijkheid van de laatste tijden niet veraf zij. De tegenwoordige beweging en omwenteling onder de volken, alsook de wonderlijke beweging in de dorre beenderen in Amerika, in Schotland en op andere plaatsen bevestigen mij meer en meer in deze gedachte ..." De Schrift biedt grond om dergelijke opwekkingen te verwachten, "omdat er onnoemelijke profetieën en beloften in het Oude en Nieuwe Testament zijn voor de heerlijke aanwas van de kerk, door menigvuldige bekeringen in het laatste der dagen ..." Het staat voor hem onomstotelijk vast dat het werk in Schotland "echt" is. In dit verband neemt hij een brief van Robe over, gedateerd op 16 juni 1744, waarin deze schrijft: "Daar zijn zulke klare en krachtige blijken en bewijzen dat dit werk, thans voortgaande in vele gemeenten van Schotland, een groot en heerlijk werk van God is, dat het waarlijk verbazing-wekkend is hoe iemand die de Heilige Schrift in zulke zaken tot zijn richtsnoer stelt, nog langer in twijfel kan staan wat daar van te moeten denken, of aan wie dat moet worden toegeschreven."

De namen van de beide Erskines, als de spreekbuis van hen die hun grote twijfels hadden over de echtheid van de bekeringen in Cambuslang, worden door Kennedy niet genoemd. Een soortgelijke kritiek als de "Secession" had op Cambuslang, vinden wij bij de "boetgezant van Kralingen", Theodorus van der Groe. In diens voorredes op de boeken van de Schatkamer, de vertaling van de meeste preken van de Erskines, geeft Van der Groe er blijk van geheel achter hun geloofsbeschouwing te staan. In zijn Toetssteen der ware en der valse genade, die in twee delen in 1752 van de pers kwam, doelt hij in zijn inleiding kennelijk op het gebeurde in Nijkerk, als hij schrijft over "de bedorven enthousiaste-rij" van zijn tijd, die hij als bedrog van Satan aanmerkt. Hij spreekt zelfs van een gruwelgeest, "die nu zo schrikkelijk onder ons is doorgebroken, als nimmermeer te voren gehoord of gezien is." "Wat is dat wild en woest ravot, die stuiptrekking en vreselijke godsdienstverstoring en beroering, in zo veel plaatsen en gemeenten van ons land, voor het meestendeel toch anders dan een heilloos werk van de Satan en een schrikkelijk oordeel des Heeren om onze lauwe en afvallige Gereformeerde kerk te straffen ..." Het is geen wonder dat het opwekkingswerk aan Kralingen voorbijgaat, terwijl veel andere plaatsen soortgelijke verschijnselen als in

Nijkerk laten zien. Vooral in de dorpen langs de dijk van de Merwede en in Werkendam worden symptomen van opwekking waargenomen. Te midden van de dorheid en grote geesteloosheid van de Nederlandse kerk, waren deze als lichtende sterren aan het kerkelijk firmament. De volle doorwerking waarop velen hoopten, bleef echter uit.

De macht van de "Moderates"

Evenals in Nederland waren de revivals in Schotland als een druppel op een gloeiende plaat. De invloed van de "Moderates" bleef groot en overheerste het kerkelijk leven; haar leiders hadden de touwtjes in de Assembly stevig in handen. Met verachting spraken zij over de "Popular party" van de Evangelicals, die meer aanhang had onder het gewone volk, onder de wevers en keuterboeren, dan onder de gegoede stand. Mannen als Alexander Webster en John Erskine misten leiderscapaciteiten om te kunnen wedijveren met een man als William Robertson. De laatste werd Erskine's collega in de Old Greyfriars Church in Edinburgh. Van 1760 tot 1780 was hij de onbetwiste leider van de "Moderates".

Ondanks hun grote verschil in geestelijke ligging, stonden beide predikanten op goede voet met elkaar en respecteerden zij elkaars standpunten. Robertson wilde een serieus christen zijn, die het heil van het gehele volk op het oog had, maar hij had een aversie tegen de oude orthodoxe beginselen. Zijn kwaliteiten lagen meer op het terrein van de geschiedschrijving dan de theologie. In zijn beschrijving van de Schotse Reformatie gaf hij de schijn het voor Mary Stuart op te nemen, tegenover John Knox, de grote hervormer. De verdraagzaamheid stond bij hem hoog in het vaandel, maar toch wilde hij de consequentie hiervan niet in alle gevallen aanvaarden. Zo verdedigde hij door dik en dun het patronaatsrecht, dat de overheid in het beroepingswerk de touwtjes in handen gaf. In gevallen van verzet tegen het opdringen van predikanten aan gemeenten, probeerde hij op politieke wijze de keus van het patronaat door te drukken. Zijn leiderskwaliteiten blonken vooral in dit opzicht uit, want doorgaans hadden zijn pogingen succes.

In 1752 kwam het weer tot een confrontatie, toen Thomas Gillespie van Carnock het gehate patronaatsrecht openlijk uitdaagde. Dit strookte niet met de ijzeren hand waarmee Robertson de macht van de Moderates in stand zocht te houden, zodat Gillespie gedwongen werd zich aan te passen. Er bleef voor hem geen andere weg over dan de kerk van zijn vaderen te verlaten. Zo ontstond de Relief Church, die ten opzichte van de Secession veel milder was en zich voornamelijk ten doel stelde om het Evangelie van Christus in breder verband te verbreiden. Gillespie was tien jaar geleden een groot voorstander van Cambuslang en deze ruim-hartige ligging had een soortgelijke invloed op zijn kerk, die zich niet isoleerde, maar ten dienste wilde staan van het gehele volk. Zijn contacten met andersdenkenden, zoals Philip Doddridge en andere Engelse "Dissenters" verbreedden zijn blik op de "Una Sancta". Zijn ideaal was gericht op de uitbreiding van Gods Koninkrijk in alle geledingen van het volksleven. Ten opzichte van de Relief Church waren de mannen van de Secession bekrompen en star.

De calvinistische geloofsleer kwam in Schotland steeds meer onder druk te staan. Formeel was er nog wel sprake van overeenstemming met de geldende belijdenisgeschriften, maar in de praktijk was er een belangrijke verschuiving naar het liberale denken. Afwijkingen van de fundamentele leerstukken bleven nog zeldzaam, hoewel de invloed van het rationalisme ondergronds voortwoekerde. De filosoof

David Hume werd zelfs door Robertson geaccepteerd, hoewel hij het christelijk geloof openlijk ontrouw was. Een vriend van Robertson, Alexander Carlyle, predikant van Inveresk van 1748 tot 1805, was een man van de wereld, die meer oog had voor de cultuur en het amusement dan voor het heil van zijn gemeenteleden. Onder de "Moderates" werd een man als George Hill een theoloog van formaat, die de dogmatische lijnen, weliswaar binnen de grenzen van de *Westminster confessie*, aangaf. De kanselredenaar Hugh Blair gaf vanuit de St. Giles kerk in de hoofdstad de toon aan; hij was een welsprekend exponent van de moralistische preken van de Moderates. Tegenover hen brachten de "Evangelicals" in die tijd geen krachtige tegenhangers voort. Mannen van het formaat van Thomas Halyburton en Thomas Boston kwamen in de tweede helft van de achttiende eeuw niet meer voor. De theologie van de "Moderates" beheerste de universiteiten. Een theoloog als de "Evangelical" John Love van de Anderston Chapel in Glasgow werkte meer op de achtergrond. Zijn preken en nagelaten geschriften getuigen van een diepe denkkraft en vroomheid. Zijn werk was meer in stilte en getrouw hield hij vast aan de leer en praktijk van de hervormers. Het machtsmisbruik van de "Moderates" kon het werk van veel "Evangelicals" in afgelegen plattelandsparochies en ook in de grote steden niet verhinderen. Zij brachten het Evangelie van het kruis en hun stille arbeid was ongetwijfeld velen tot een eeuwige zegen. En ook de Secession en Relief Churches, die steeds meer aanhang kregen, kenmerkten zich door een warme evangelische prediking. Wel werd de kerk van de Erskines meermalen getroffen door heilloze splitsingen, maar desondanks handhaafde zij de onvervalste leer van de Confessie van Westminster.

Een man als John Brown van Haddington had als professor aan de theologische school van de Secession Church een grote invloed en aanzien. Zo bleef het calvinisme in Schotland bewaard, al bleef een opbloei als in de tijd van de Covenanters van de zeventiende eeuw uit. De revivals waren streekgebonden en werkten geen algemeen reveil uit. De Schotse kerk bleef voorlopig onder de macht van de "Moderates", die gelukkig niet in staat bleken om de kracht van de "Evangelicals" te breken.

Het werk van God in Moulin en in de Hooglanden

Aan het einde van de achttiende eeuw werd het opwekkingsvuur op-nieuw aangewakkerd. In het dorpje Moulin in Perthshire kwam het in 1798 tot een herleving. Alexander Stewart kwam in contact met de Engelsman Charles Simeon uit Cambridge, die hem op zijn onkunde wees in de hoofdpunten van het Evangelie. Toen Stewart door Gods genade van inzicht veranderde en anders ging preken, kwam er beroering in zijn gemeente. Nu wist hij niets anders meer te verkondigen dan Jezus Christus en Die gekruist en hij predikte Hem "als de kracht en de wijsheid Gods tot zaligheid." Velen werden in het hart gegrepen. Zelden ging een week voorbij, of twee of drie personen kwamen tot verslagenheid van hart. Zij gingen vragen: "Wat moeten wij doen?" Het huis van één van de meest geoefende vromen in het dorp werd het raadhuis voor zielen die bekommerd waren over hun verloren staat. Inmiddels waren veel afgelegen dorpen in de Hooglanden en op de eilandengroepen van Orkney en Shetland in aanraking gekomen met het Evangelie. Het waren James Haldane en zijn helpers die het land doorreisden om hun boodschap te brengen. Zij waren onbevoegde lekepredikers, die van de kant van de "Moderates" veel tegenstand ontvingen, maar toch ongehinderd hun zegenrijke werk konden doen. In Edinburgh openden zij zelfs een "Tabernacle", waar zij ook Engelse predikanten lieten voorgaan.

Zendingsdrang

Het nagloeien van het vuur van de opwekking gaf verlevendiging van de hoop op een algemene reformatie. Ook versterkte het de drang om het Evangelie ook onder heidenen en Joden door te geven. De uitbreiding van Gods gemeente over de gehele wereld was vanaf de Reformatie meer een wens dan een zaak van aanpak geweest. Evenals bij de Zeven Provinciën was het Britse rijk meer geïnteresseerd in de uitbreiding van het imperium dan in de kerstening van de wilde heidenvolken. In 1723 verscheen één van de eerste boeken die uitvoerig op de noodzaak van zendingswerk inging. Het was een tweedelige uitgave van Robert Millar, predikant in Paisley in Schotland, met als titel: *The History of the Propagation of Christianity and overthrow of Paganism ...* (De geschiedenis van de voortgang van het christendom en de omverwerping van het heidendom ...). Hierin merkte hij op: "In Schotland hebben wij tot hiertoe geen grote gelegenheden gehad om zendingswerk te doen om het christendom onder de heidenen in de verafgelegen delen van de wereld te bevorderen." Hij vermaant de gelovigen om "hun verdeeldheden, partijzucht en onchristelijke humeuren terzijde te leggen" en zich daadwerkelijk te gaan bezighouden met de "voortgang van Zijn heerlijkheid in de wereld." Vooral het slot van zijn voorwoord moet velen hebben aangesproken: "Kunnen wij ooit anders handelen, dan wat wij verplicht zijn om de eer van onze gezegende Heere en Verlosser, Die ons heeft liefgehad en ons gewassen heeft met Zijn bloed, Die onze zaligheid met Zijn eigen dood en lijden verworven heeft? Kan enige tijdelijke moeite, die wij moeten verduren voor de voortgang van Zijn Naam over de wereld, vergeleken worden met wat Hij voor ons gedaan en geleden heeft?" Millar was optimistisch in zijn verwachting van de toekomst en in profetische bewoordingen schreef hij neer: "De tijd komt wanneer de volheid van de heidenen zal komen en geheel Israël zal zalig worden. Laten wij onze plicht doen."

Toen de opwekking in Cambuslang en Kilsyth begon, was Millar al overleden. Op de lijst van 468 intekenaren op zijn boek prijken de namen van James Robe en Robert Wodrow. Hij stuurde een exemplaar naar de bekende Cotton Mather in New England. Het boek was voor sommigen een grote aansporing om de hand aan de ploeg te slaan. Andrew Fuller, een Engelse Baptistenvoorganger uit Kettering, las het met genoegen. Fullers kijk op het Evangelie en inzicht in de zendingsopdracht van de kerk, inspireerde zijn vriend en collega William Carrey. Deze werd als eerste zendeling door de "Baptist Missionary Society" die in 1792 was opgericht naar India uitgezonden. Drie jaar later volgde de stichting van de "London Missionary Society", een onafhankelijk genootschap dat door leden van verschillende kerken werd gevormd. De grote motor achter dit keerpunt in de geschiedenis van het protestantisme was de Schot David Bogue, die in het Engelse Gosport een gemeente van independenten diende. Hij was bevriend met de leke-evangelisten James en Robert Haldane, die zoveel voor Schotland en andere landen mochten betekenen. In het eerste bestuur van het Londens genootschap hadden nog twee Schotse predikanten zitting. Het was John Love, die destijds verbonden was aan een Schotse gemeente in Londen, en Alexander Waugh, predikant van de Londense Well Street gemeente van de Secession, een zustergemeente van de kerk van de Erskines. Hier werd de ware oecumene in praktijk gebracht en door toedoen van dit zendingsgenootschap werden in de loop van de tijd honderden zendelingen uitgezonden.

"Rax me that Bible!"

Jammer genoeg liet de doorbraak van het zendingswerk in Schotland nog op zich

wachten. Wel deed de Schotse afdeling van de "Society for Propagation Christian Knowledge", de S.S.P.C.K., die door Engels initiatief in het begin van de eeuw was opgericht, goed werk. Behalve projecten van evangelisatie in de Hooglanden, financierde deze van staatswege gesubsidieerde, niet kerkelijke instelling ook projecten in het buitenland. Zo kon op kosten van de S.S.P.C.K. David Brainerd worden uitgezonden. Zijn werk onder de Indianen in Amerika is een klassiek voorbeeld van zelfopofferende liefde tot verloren zondaren. Ook zijn geestelijke vader, Jonathan Edwards, werkte enige tijd onder de Indianen in Stockbridge. Zij hadden een biddende achterban achter zich, ook in Schotland.

Het georganiseerde zendingswerk vanuit de Schotse kerk kwam in de achttiende eeuw niet meer van de grond. Voorstellen in die richting van de "Evangelicals" op de General Assembly in 1796 hadden geen enkel resultaat. Alexander Carlyle, één van de spreekbuizen van de "Moderates" wist hun pogingen ongedaan te maken. De argumenten van de "Moderates" waren nietszeggend; zij wezen op het feit dat zendingswerk alleen zinvol was onder beschaafde volken! Dit werd de oude John Erskine wel wat te gortig. Hij liep naar de tafel van de voorzitter en riep uit: "Rax me that Bible!" Toen sloeg hij Handelingen 28 op en las voor de onthutste tegenstanders de geschiedenis voor van de "barbaren" van Malta, die door de apostel-zending anders behandeld werden dan zij wel gewenst hadden! Zijn argumenten hadden echter geen resultaat.

Het duurde nog meer dan 30 jaar, voordat de kerk van Schotland haar eerste zendeling uitzond. Het was Alexander Duff, die afkomstig was uit Moulin, het dorp waar de opwekking onder Alexander Stewart plaats vond. Gelukkig waren verschillende Schotten hem langs andere wegen al voorgegaan. Eén van de eerste Schotse zendelingen was Claudius Buchanan. Hij was in 1766 in Cambuslang geboren en zat als jongen onder het gehoor van de reeds bejaarde Mac-Culloch. Later kwam hij in aanraking met mannen als John Newton en leden van de zogenaamde "Clapham Sect", die zich beijerden om de voortgang van het Evangelie in de Engelse kerk gestalte te geven. Tot hen behoorde Henry Thorton, die hem een studiebeurs bezorgde, zodat Claudius in Cambridge kon worden opgeleid tot predikant in de Anglicaanse Kerk. In 1797 werd hij uitgezonden naar Calcutta en vandaar ging hij naar China. Hij had ook belangstelling voor de Joden en verzamelde informatie over koloniën van "witte en zwarte Joden" in Azië. Toen hij in Engeland terugkeerde, was hij blij te vernemen dat de "London Society for Promoting Christianity amongst the Jews" inmiddels was opgericht. Met de Joodse evangelist Joseph Frey onderhield hij een vriendschappelijk contact en hij sprak de verwachting uit dat de tijd niet meer ver was dat de dagen van het duizendjarig vrede-rijk zouden aanbreken, waarin de Joden zich als de meest actieve zendelingen in Azië zouden ontplooien!

Een nieuw réveil op komst

Zo baande de eeuw van de opwekking de weg naar de eeuw van de zending. En Schotland zou een groot aandeel leveren in de uitbreiding van Gods Koninkrijk. De macht van de "Moderates" zou worden gebroken en mannen als Thomas Chalmers en Robert Murray Mac-Cheyne zouden het gezicht gaan bepalen van een nieuw réveil.

De hoop van mannen als William Mac-Culloch en James Robe was gericht op de toekomst. Zij werkten vanuit een vast vertrouwen in een God, Die zoveel rijke beloften voor Zijn gemeente gegeven heeft. Vanuit het besef dat dezelfde God nog leeft en Zijn Geest niet met mate geschonken heeft, werkten zij. Dagen van loutering,

beproeving en teleurstelling bleven hen niet bespaard. Maar deze dienden des te meer om hun geloof te versterken en het vuur van de liefde dat in hun harten brandde, des te meer aan te wakkeren. Zij mochten zien op een rijke oogst en zij verlangden naar meer! Hun liefdesdrang was onverzadelijk. Christus was hun in alles dierbaar; dagelijks hadden zij de kracht van Zijn bloed nodig om hun zonden en tekortkomingen af te wassen. En zij putten uit dezelfde fontein van Zijn dierbaar bloed voor hun taak als dienaar van het Goddelijke Woord. Met de apostel Paulus bogen zij dagelijks hun knieën "tot de Vader van onze Heere Jezus Christus", om versterking, niet alleen voor hun persoonlijk geloofsleven, maar meer nog voor de gemeente die door bloed gekocht is, "Opdat Christus door het geloof in uw harten wone en gij in de liefde geworteld en gegrond zijt; opdat gij ten volle kondet begrijpen met al de heiligen, welke de breedte en lengte en diepte en hoogte zij, en bekennen de liefde van Christus, die de kennis te boven gaat, opdat gij vervuld wordt tot al de volheid Gods."

En zij konden instemmen met dezelfde koorzang van Gods strijdende kerk op aarde, met een intens verlangen naar de uitbreiding en herleving van Zijn bruidskerk: "Hem nu, Die machtig is meer dan overvloedig te doen boven al wat wij bidden of denken, naar de kracht die in ons werkt, Hem, zeg ik, zij de heerlijkheid in de gemeente door Christus Jezus, in alle geslachten, tot alle eeuwigheid. Amen" (Ef. 3:17-21).

Literatuuropgave

- Kennedy Hugh, Geloofwaardig Verhaal van 't heerlijke werk Godts, Rotterdam 1743
- Anton P., Kilsyth, a Parish History, Glasgow 1893
- Burleigh J.H.S., A Church History of Scotland, London 1961
- Butler, D., John Wesley and George Whitefield in Scotland, Edinburgh en London 1898
- Dallimore, Arnold A., George Whitefield, 2 delen, Edinburgh 1971-1980
- Drummond A.L. en Bulloch J., The Scottish Church 1688-1843, Edinburgh 1973
- Edwards, Jonathan, The Works of Jonathan Edwards, (ed. Dwight), repr. Edinburgh 1974
- Erskine, Ralph, Faith no Fancy, Edinburgh 1745 Erskine, Ralph, Fraud and Falshood, Edinburgh 1743 Fawcett A., The Cambuslang Revival, London 1971
- Fraser, D., The Live and Diary of the Rev. Ralph Erskine, Edinburgh 1832
- Gillies, John, Memoirs of the Life of the Rev. George Whitefield M.A., Falkirk 1798
- Gillies, John, Historical Collections, Edinburgh, repr. 1981
- Harten, P.H. van, De prediking van Ebenezer en Ralph Erskine, 's-Gravenhage 1986
- Heuvel, A.D. van den, De opwekking in Nijkerk rond 1750 en de relatie met de Nadere Reformatie, in Documentatieblad Nad. Ref. 1984-1
- Jong, J.A. de, As the waters cover the sea, Kampen 1970
- Kennedy, Hugh, Nederige verdediging van het werk des Heiligen Geestes, Rotterdam 1751
- M'Kerrow, John, History of the Secession Church, Edinburgh en London 1847
- Mac-Culloch, William, Sermons on Several Subjects, Glasgow 1793 Mac-Culloch, William, Manuscripts, handschr. New College, Edinburgh
- MacFarlane, D., Revivals of the Eighteenth Century, Londen en Edinburgh, z.j.
- Macleod, John, Scottish theology, Edinburgh 1974 Mathieson, W.L., The Awakening of Scotland, Glasgow 1910
- Millar, Robert, The History of the Propagation of Christianity, (2 vols.), Edinburgh 1723
- Moncreiff Wellwood, Sir Henry, Account of the life and writings of John Erskine, Edinburgh 1818
- Murray, Ian H., The Puritan Hope, London 1971
- Robe, James, Narratives of the extraordinary work of the Spirit of God, Glasgow 1790
- Ryle, J.C., Christian Leaders of the Eighteenth Century, Edinburgh 1978
- Skevington Wood, A., The Inextinguishable Blaze, Exeter 1967
- Valen, L.J. van, Gelijk de dauw van Hermon, Urk 1981
- Webster, A., Letter from Alexander Webster to the Reverend Mr. Ralph Erskine, Edinburgh 1743
- Webster, A., Divine Influence, Edinburgh 1742 Whitefield, George, Letters for the period 1734-1742
- Whitefield, George, Journals of George Whitefield, Grand Rapids z.j.